

BELIJDENIS DOEN

TEGEN HET LICHT GEHOUDEN

Een kwantitatieve en kwalitatieve studie naar de praktijk van belijdenis doen als ritueel van inwijding



Door: Timo van der Heijden

Vakgebied: Praktische theologie

Onderwijsinstelling: Protestantse Theologische Universiteit

Opleiding: Predikantsmaster

Studentennummer: 1901125

Begeleider: dr. Ronelle Sonnenberg

Beoordelaar: dr. Ciska Stark

Datum: 22 juni 2024



Protestantse Theologische **Universiteit**

Inhoudsopgave

Voorwoord	3
1. Inleiding	4
1.1 Probleemstelling	4
1.2 Doelstelling en onderzoeksvraag	7
1.3 Deelvragen	7
1.4 Onderzoeksopzet en hoofdstukindeling	8
1.5 Positionering	8
2. Methodologie	10
2.1 Praktisch theologisch onderzoek	10
2.2 Literatuuronderzoek	11
2.3 Statistisch onderzoek	12
2.4 Enquêteonderzoek	13
2.5 Online groepsinterview	14
2.6 Peerfeedback	16
3. Theoretisch kader	18
3.1 Mystagogie als theologisch concept van inwijding	18
3.1.1 De wortels van mystagogie en herintroductie 20e eeuw	18
3.1.2 Definitie van mystagogie	19
3.1.3 Van mystagogie als concept naar belijdenis doen	19
3.2 Gecommitteerde jongeren	20
3.2.1 Onderzoek naar jongeren	21
3.2.2 Omschrijving van resiliënt disciples	21
3.2.3 Kritische kanttekening	22
3.2.4 Van resiliënt disciples naar gecommitteerde jongeren	23
3.4 Conclusie	23
4. Resultaten analyse ledenadministratie	25
4.1 Gemiddelde leeftijd belijdeniskandidaten	25
4.2 Procentuele ontwikkeling	27
4.3 Overige resultaten	30
4.4 Conclusies	33
5. Resultaten veldonderzoek	34
5.1 Resultaten enquêteonderzoek	34
5.1.1 Persoonsgegevens	34
5.1.2 Waarom niet belijdenis gedaan	35
5.1.3 Betekenis belijdenis doen	36
5.1.4 Stellingen	39
5.1.5 Motieven om belijdenis te doen	41
5.1.6 Advies aan kerk	42
5.2 Online groepsinterview	45
5.2.1 Betekenis belijdenis doen	45

5.2.2 Aanknopingspunten voor een constructieve reactie op de praktijk	47
5.3 Conclusie	51
6. Conclusie en discussie	54
6.1 Conclusie	54
6.1.1 Wat verstaan we onder belijdenis doen?	54
6.1.2 Wat zijn gecommiteerde jongeren?	54
6.1.3 In hoeverre is sprake van uitstel en afstel van belijdenis doen?	55
6.1.4 Welk inzicht biedt de reflectie op de huidige praktijk?	55
6.1.5 Welke aanknopingspunten zijn er voor een constructieve reactie?	55
6.1.6 Schematische weergave van onderzoeksresultaten	56
6.2 Discussie	58
6.3 Aanbevelingen voor vervolgonderzoek	58
Evaluatie van onderzoek	60
Bibliografie	61
Bijlage 1: Kerkhistorisch exposé belijdenis doen	64
Bijlage 2: Enquête belijdenis doen	68
Bijlage 3: Labelschema's enquête	71
Bijlage 4: Draaiboek online groepsinterview	74
Bijlage 5: Tijdspad online groepsinterview	75
Bijlage 6: Labelschema online groepsinterview	77
Bijlage 7: Verklaringenblad	79
Bijlage 8: Data Management Plan	80

Voorwoord

Op mijn 19e deed ik belijdenis van mijn geloof. Dat gebeurde niet zonder slag of stoot. Hoewel ik sinds mijn 17e intensief met mijn geloof bezig was, moest mijn predikant mij ervan overtuigen om belijdenis te doen. Het idee dat ik voor in de kerk antwoord zou moeten geven op drie omslachtig geformuleerde vragen stond mij tegen. Ik zag het nut er niet van in. God wist toch allang dat ik Hem wilde volgen? Daarnaast vond ik in mijn Bijbel geen grond voor een dergelijk ritueel van inwijding. Wat mij uiteindelijk over de streep trok was de mogelijkheid om in de belijdenisdienst een getuigenis te delen. Wie op dat moment had gezegd dat ik twintig jaar later juist op dit onderwerp zou afstuderen, had ik voor gek verklaard.

Tijdens mijn werk als jeugdwerker in Kruispunt Vathorst te Amersfoort werd mijn interesse in het onderwerp belijdenis doen gewekt. Het viel me op dat er in zo'n grote en jonge gemeente relatief weinig mensen belijdenis deden. In gesprek met collega's en vrienden hoorde ik dezelfde soort geluiden van uitstel en afstel van belijdenis doen. Waar zou dit mee te maken hebben? Was dat eenzelfde soort weerstand die ik destijds had? Of speelde hier iets anders? En zou deze ontwikkeling kunnen staan voor iets groters wat speelt in kerk en maatschappij?

Ik besloot eind 2022, in het kader van mijn opleiding, om in Kruispunt kwalitatief onderzoek te doen naar de motieven van jongeren om al dan niet belijdenis te doen. Deze *casestudy* is de opmaat geweest naar dit afstudeeronderzoek. Gaandeweg ontdekte ik dat er veel onontgonnen terrein is in dit onderzoeksgebied. Het was wat mij betreft daarom hoog tijd om belijdenis doen als geloofspraktijk tegen het licht te houden. Ik hoop dat dit onderzoek een eerste aanzet biedt tot verdere verkenning van deze boeiende praktijk en dat de (soms kritische) stem van jongeren aanzet tot reflectie door ambtsdragers.

Mijn dank gaat uit naar mijn vrouw Erika en mijn kinderen Lukas, Joëlle en Eva. De studiedruk tijdens de laatste loodjes maakte mij niet altijd tot een vrolijke verschijning thuis. Jullie hebben het (samen) met mij uitgehouden! Dank aan mijn begeleider dr. Ronelle Sonnenberg die kritisch, constructief en geduldig heeft meegedacht. Het proces was soms rennen en dan weer stilstaan, maar jij ging daar flexibel mee om. Ook dank aan Rianne Hoopman en Martin van der Meulen van het dienstencentrum die de gegevens hebben aangeleverd voor en feedback gegeven op mijn verborgen liefde: statistieken. Ik dank onderzoeksgroep NOSTER voor hun gastvrijheid en indrukwekkende kennis en kunde wat betreft onderzoek doen. Dank aan de HGJB voor de gastvrijheid en het vertrouwen tijdens de Kerstconferentie 2023. Ook dank aan alle jongeren die hebben meegewerkt aan de enquête en in het bijzonder de vijf die later online hebben bijgedragen aan het groepsinterview.

Soli Deo Gloria!

Timo van der Heijden
22 juni 2024



1. Inleiding

1.1 Probleemstelling

Het belijden van het christelijk geloof heeft binnen de kerk door de eeuwen heen verschillende ontwikkelingen doorgemaakt. Deze zijn steeds van invloed geweest op de betekenis en de plaats van de inwijding en catechetische vorming van gelovigen. Zoals bij meer kerkelijke tradities zijn het vaak de omstandigheden die van invloed waren op de praktijk. De vroege kerk had bijvoorbeeld te maken met veel toetreders die pas na een langdurige catechisatie en vastentijd hun geloof beleden en daarna werden gedoopt.¹ De kerk van de Middeleeuwen groeide voornamelijk door geboorte en daarom groeide het vormsel uit tot een separaat ritueel dat een aantal jaar na de doop plaatsvond. Tijdens de Reformatie werd een nieuw gebruik ingesteld waarbij de eerste communie en het vormsel tot een overgangsritueel werden samengevoegd. Catechetische vorming en belijdenis doen rond het tiende levensjaar vormden de brug tussen doop en avondmaal. Sinds de Nadere Reformatie, die in Nederland een grote rol speelde, begon men onder de invloed van het piëtisme steeds meer onderscheid te maken tussen rationele kennis enerzijds en geestelijke of bevindelijke kennis anderzijds.² Het belang van bevindelijke kennis, het van harte en persoonlijk geloven, leidt ertoe dat de gemiddelde leeftijd van belijdeniskandidaten stijgt. Dit resulteerde in verschillende praktijken, afhankelijk van de context. In de jaren dertig van de twintigste eeuw ziet ds. J.G. Woelderink dat sommige predikanten de nadruk legden op het uitwendig belijden terwijl anderen dit juist ontmoedigden door te wijzen op het grote gewicht van het belijden van persoonlijk geloof. Woelderink probeerde daarom in zijn beschrijving van het 'van harte geloven' een balans tussen beide praktijken aan te brengen: 'Van hen, die belijdenis doen, vragen wij, dat zij het Woord des Heeren en de belofte des evangelies van harte geloven; niet meer, maar ook niet minder.'³

Het gevolg van de ontwikkeling vanaf de Nadere Reformatie is dat in de huidige praktijk van de meeste protestantse gemeenten in Nederland alleen (jong)volwassenen belijdenis doen. Het persoonlijk geloof speelt hierbij een grotere rol dan rationele kennis. Het ontstane leeftijdsverschil met protestantse kerken in de omringende landen is hierbij tekenend. In Duitsland doet 90% van de protestantse tieners rond hun dertiende levensjaar belijdenis, daar confirmatie genoemd.⁴ Tijdens het proces van confirmatie maken veel tieners voor het eerst kennis met het christelijk geloof in tegenstelling tot de situatie in Nederland.⁵ De betekenis van belijdenis doen als ritueel van initiatie hangt af van de context.

Rond 2015 verschijnen er een aantal artikelen waar de vinger gelegd wordt op een nieuwe

¹ Kock, D. J. & Verboom, W., *Altijd leerling: basisboek catechese* (Zoetermeer: Uitgeverij Boekencentrum, 2011) p. 106-108.

² Kock, *Altijd leerling*, p. 119.

³ Woelderink, J. G., *Belijdenis doen* (Maassluis: De Waarheidsvriend, 1934) p. 54.

⁴ Schweitzer, F., e.a. 'Learning from Each Other: Confirmation Work in Europe and in the United States', in: Mikoski, G., *Theology Today*, Thousand Oaks: Sage Publishing, 2019(1) Volume 76, p. 30.

<https://doi-org.vu-nl.idm.oclc.org/10.1177/0040573619826952>.

⁵ Schweitzer, *Learning from Each Other*, p. 34.

ontwikkeling, namelijk die van het uitstellen en afstellen van belijdenis doen. Volgens journalist Wim Houtman, die zich baseerde op statistische gegevens van zowel de PKN als de NGK, nam het aantal jongeren dat belijdenis doet gestaag af.⁶ In 2014 waren er in de Protestantse Kerk in Nederland (hierna PKN genoemd) bijna 30% minder belijdeniskandidaten dan in 2009. Volgens Jos de Kock, hoogleraar Praktische Theologie aan de ETF, nam in de kleinere gereformeerde kerken het aantal jongeren dat openbare geloofsbelijdenis aflegt zowel in absolute zin als procentueel af.⁷ Daarbij stijgt volgens onderzoek van de HGJB ook de gemiddelde leeftijd van belijdenis kandidaten.⁸ Belijdenis doen lijkt dan, uitgaande van bovenstaande, onderhevig aan een nieuwe ontwikkeling van wat kort door de bocht uitstel en afstel genoemd kan worden.

Er zijn destijds verschillende factoren aangewezen voor deze ontwikkeling. De Kock wijst op een afnemende betrokkenheid van jongeren bij instituten als mogelijke reden voor het afnemende aantal belijdenissen.⁹ Bram Kunz, onderzoeker bij Driestar Educatief, legde tijdens een HGJB Symposium in 2015 de link tussen uitgestelde volwassenheid als maatschappelijke ontwikkeling en de langere aanloop naar belijdenis doen. Daarnaast poneert Kunz de stelling dat christelijke markerings op de levensweg van velen wegvallen vanwege de voortgaande secularisatie.¹⁰ Volgens de Kock tonen maatschappelijke ontwikkelingen echter niet het volledige plaatje. Hij somt een aantal kritische vragen op die jongeren stellen: 'Wil ik wel verantwoordelijkheid dragen voor praktijken waar ik niet helemaal achter kan staan? Wordt er in de gemeente eigenlijk wel een beroep gedaan op mijn gaven of doet men dat liever niet? Kan ik het wel waarmaken om trouw te beloven? Of nog een gedachte: belijdenis doen als toegangspoortje tot het avondmaal, dat is toch te zot voor woorden? Is het geloof niet voldoende om avondmaal te vieren? Moet je eerst verplicht belijdenis doen?'¹¹ Volgens de Kock stellen jongeren deze vragen niet zozeer vanuit streven naar ongebondenheid, maar juist vanuit betrokkenheid. Ze bevragen de betekenis van de geloofspraktijk van hun kerk. De onderliggende vraag daarbij is steeds: Welke rol en betekenis heeft belijdenis doen voor mij vandaag de dag?

De vragen die de Kock destijds verwoordde raken de kern van de betekenis van christelijke initiatie en daarmee in zekere zin ook de kern van het gemeenschapsleven. Wanneer belijdenis doen onderdeel is van het proces van toetreding tot de gemeenschap dan heeft een ontwikkeling van uitstel en afstel ook invloed op de gemeenschap. Een praktisch voorbeeld is het stemrecht en de bekleding van de ambten waarvoor belijdenis doen volgens de kerkorde van de PKN een

⁶ Houtman, W. (2016, 14 mei). De feiten: Openbare belijdenis. *Nederlands Dagblad*, <https://www.nd.nl/geloof/geloof/613910/de-feiten-openbare-belijdenis>.

⁷ Kock, J. de (2015, 21 februari). Belijdenis doen: waarvoor, waarover, voor wie?. *OnderWeg*, <https://www.onderwegonline.nl/3095-belijdenis-doen-waarvoor-waarover-voor-wie>.

⁸ CVandaag (2015, 3 juni). Wees zuinig op jongeren die nog geen belijdenis doen, *CVandaag*, <https://cvandaag.nl/49639-wees-zuinig-op-jongeren-die-nog-geen-belijdenis-doen?viacip=true>.

⁹ Kock, J. de (2015, 27 februari). Belijdenis doen: waarvoor, waarover, voor wie? *Jos de Kock*, <https://josdekock.com/2015/02/27/belijdenis-doen-waarvoor-waarover-voor-wie/>.

¹⁰ Kunz, A., *Belijdenis doen: rite de passage of bewuste keuze?* (2015) N.B. deze lezing is opgevraagd bij de HGJB en is in 2015 gehouden tijdens het symposium 'Te jong om "ja" te zeggen'.

¹¹ Kock, *Belijdenis doen: waarvoor, waarover, voor wie?*

voorwaarde is.¹² Jonge mensen die (nog) geen belijdenis hebben gedaan staan formeel toch enigszins aan de zijlijn. Je kunt je natuurlijk afvragen in hoeverre belijdenis doen de functie van toetreding heeft of zou moeten hebben. Kunz stelt in zijn lezing dat belijdenis doen door de huidige ontwikkeling niet meer de rol van *rite de passage* heeft, maar eerder de rol van de voltooiing van een zoektocht op weg naar volwassenheid.¹³ In dat geval is het uitstellen van belijdenis doen niet problematisch, al roept het wel de vraag op hoe om te gaan met leden die nog geen belijdenis hebben gedaan. De Kock stelt dat belijdenis doen beide is, zowel een persoonlijke zoektocht als inwijding in de christelijke gemeenschap. Om die reden is belijdenis doen een geloofspraktijk waarbij niet alleen het geloof wordt uitgelegd en doorgegeven, maar ook wordt vernieuwd door de kritische inbreng van belijdeniscatechisanten.¹⁴ Een nieuwe generatie gelovigen dient in verbondenheid met het geloof van alle eeuwen datzelfde geloof in het hier en nu opnieuw vorm te geven.

Inmiddels zo'n tien jaar later is het de vraag in hoeverre deze ontwikkeling zich heeft doorgezet. Een directe aanleiding voor een andere ontwikkeling van uitstel en afstel, zoals destijds werd waargenomen, is er niet. Het Centraal Bureau voor de Statistiek beschrijft namelijk in de Emancipatiemonitor 2022 dat belangrijke mijlpalen zoals uit huis gaan, samenwonen, trouwen en het krijgen van het eerste kind gemiddeld genomen op steeds latere leeftijd plaatsvinden.¹⁵ Belijdenis doen als moment van initiatie is goed te vergelijken met wat het CBS een 'belangrijke mijlpaal' noemt. Theoloog en onderwijskundige Corina Nagel-Herweijer bespreekt in haar onderzoek naar geloofsgroei uit 2023 de invloed van secularisatie en de verdwijnende catechetische cultuur op de geloofsontwikkeling van jongeren.¹⁶ De secularisatie en verandering van de onderwijskundige cultuur hebben de afgelopen tien jaar eerder meer dan minder invloed gekregen op kerkelijke praktijken en wellicht daarmee ook op christelijke initiatie.

De beste manier om de vinger te leggen op de huidige ontwikkeling van belijdenis doen is een goede analyse van recente data. Dit kan een eerste antwoord bieden op de descriptieve vraag zoals praktisch theoloog Richard Osmer die stelt: 'Wat gebeurt er?'.¹⁷ Voor een antwoord op de interpretatieve vraag die volgens Osmer daarna aan bod - 'Waarom gebeurt het?' - ligt veldonderzoek onder jongeren voor de hand. Hoe reflecteren jongeren zelf op de geloofspraktijk? En op welke wijze helpt deze reflectie om die praktijk theologisch te doordenken? Dit onderzoek kiest ervoor om een specifieke doelgroep binnen de PKN, namelijk

¹² Protestantse Kerk in Nederland, *Kerkorde en Ordinantie van de Protestantse Kerk in Nederland*, (Utrecht: PKN, 2023), te raadplegen via: <https://protestantsekerk.nl/thema/kerkorde/>, Ordinantie 3-2-3 en 3-6-1.

¹³ Kunz, *Belijdenis doen: rite de passage of bewuste keuze?*, p.2.

¹⁴ Kock, *Belijdenis doen: waarvoor, waarover, voor wie?*

¹⁵ Centraal Bureau voor de Statistiek (2022, 29 november). (Gezond) leven - Emancipatiemonitor 2022. CBS, <https://longreads.cbs.nl/emancipatiemonitor-2022/gezond-leven/#:~:text=Vrouwen%20stappen%20va ker%20direct%20vanuit,volgt%20pas%20op%20latere%20leeftijd.>

¹⁶ Nagel-Herweijer, C., Sonnenberg, R. & Groen, E., *Dat je groeien mag! Een casestudy naar de wijze waarop jongeren binnen de Protestantse Kerk in Nederland leren geloven* (Utrecht: Protestantse Kerk in Nederland, 2023) p. 63.

¹⁷ Osmer, R. R., *Practical Theology: An Introduction* (Grand Rapids: Eerdmans, 2008).

jongeren die deelnemen aan de HGJB Kerstconferentie, hierop te bevragen. Deze groep, die in dit onderzoek vergeleken zal worden met wat David Kinnaman¹⁸ en Mark Matlock *resilient disciples* noemen, vertegenwoordigt een gecommiteerd deel van de jongeren binnen de PKN.¹⁹ Gecommiteerde jongeren zijn trouw aan de kerk en haar tradities en tegelijkertijd in staat hun geloof in de huidige cultuur vorm te geven. Ze functioneren als mediators tussen beide werelden. De inzichten die opgedaan worden door onderzoek onder deze doelgroep helpen bij het theologisch reflecteren op de praktijk van belijdenis doen in het licht van een praktijk van uitstel en afstel. Vanwege de brugfunctie die zij innemen kunnen gecommiteerde jongeren aanknopingspunten bieden voor een eventuele constructieve reactie op een praktijk van uitstel en afstel die zowel aansluit bij de traditie als ook bij de huidige cultuur.

1.2 Doelstelling en onderzoeksvraag

Dit onderzoek stelt zichzelf ten doel om allereerst middels statistiek inzichtelijk te maken of er sprake is van uitstel en afstel wat betreft belijdenis doen binnen de PKN. Dit eerste doel is descriptief van aard. In tweede instantie beoogt dit onderzoek door middel van kwantitatief en kwalitatief onderzoek een scherper beeld te krijgen op hoe gecommiteerde jongeren reflecteren op de praktijk van belijdenis doen. Dit tweede doel is meer interpretatief van aard. Als derde wordt in dit onderzoek het gesprek aangegaan met gecommiteerde jongeren op zoek naar aanknopingspunten voor een constructieve reactie op de praktijk van belijdenis doen. Dit derde doel is strategisch van aard. De bovenstaande probleemstelling en doelstelling leiden tot de volgende onderzoeksvragen:

In hoeverre is er in de PKN de afgelopen tien jaar sprake van uitstel en afstel van belijdenis doen en op welke wijze biedt een reflectie op belijdenis doen door gecommiteerde jongeren in 2023-2024 zowel inzicht in de huidige praktijk als ook aanknopingspunten voor een constructieve reactie erop?

1.3 Deelvragen

De onderzoeksvraag is opgedeeld in de volgende vijf deelvragen:

1. Wat verstaan we onder belijdenis doen?
2. Wat zijn gecommiteerde jongeren?
3. In hoeverre is er in de PKN de afgelopen tien jaar sprake van uitstel en afstel van belijdenis doen?
4. Welk inzicht in de huidige praktijk biedt de reflectie van gecommiteerde jongeren in 2023-2024 op de huidige praktijk van belijdenis doen?
5. Welke aanknopingspunten biedt het onderzoek onder gecommiteerde jongeren voor constructieve reactie op de huidige praktijk van belijdenis doen?

¹⁸ Kinnaman voorzitter van de Barna Group. De Barna Group is een in Amerika prominent (evangelisch) christelijk opiniebureau dat ruim twee miljoen enquêtes heeft afgenomen. Voor meer informatie zie <https://www.barna.com/>.

¹⁹ Kinnaman, D., Matlock, M. en Hawkins, A., *Faith for Exiles: Five Ways for a New Generation to Follow Jesus in Digital Babylon* (Grand Rapids, MI: Baker Books, 2019) p. 28-32.

De eerste twee deelvragen hebben als doel een definitie te formuleren als theoretisch kader. De derde deelvraag kijkt naar een trend in de afgelopen tien jaar. De laatste twee deelvragen daarentegen gaan over de huidige praktijk. Het verband tussen is dus niet oorzakelijk. Het eerste gedeelte van de onderzoeksvraag biedt de achtergrond waartegen de reflectie op de huidige praktijk van belijdenis doen wordt gedaan. Paragraaf 2.6 bespreekt de peerfeedback en gaat verder in op de verhouding tussen deze twee onderdelen binnen de onderzoeksvraag.

1.4 Onderzoekopzet en hoofdstukindeling

Voor dit onderzoek, dat valt binnen het vakgebied van de praktische theologie, is gebruikgemaakt van literatuurstudie en kwantitatieve- en kwalitatieve onderzoeksmethoden om de onderzoeksvraag te beantwoorden. Er is sprake van een *mixed methods approach* die in hoofdstuk 2 verantwoord wordt.²⁰ De verschillende gebruikte methodes worden besproken en tegen het licht gehouden.

In hoofdstuk 3 worden de eerste twee deelvragen beantwoord middels literatuuronderzoek: (1) Wat verstaan we onder belijdenis doen? en (2) Wat zijn gecommiteerde jongeren?

Hoofdstuk 4 behandelt door middel van kwantitatieve data-analyse de derde deelvraag, namelijk: (3) In hoeverre is er in de PKN de afgelopen tien jaar sprake van uitstel en afstel van belijdenis doen? Het hoofdstuk bestaat uit drie onderdelen: allereerst wordt gekeken naar de ontwikkeling van de gemiddelde leeftijd van belijdeniskandidaten, vervolgens naar de mate waarin er een procentuele afname is van het aantal belijdeniskandidaten en als derde naar de overige resultaten.

Hoofdstuk 5 bespreekt het veldonderzoek onder gecommiteerde jongeren door middel van enquêteonderzoek en een online groepsinterview. De laatste twee deelvragen worden in dit hoofdstuk beantwoord, namelijk: (4) Welk inzicht in de huidige praktijk biedt de actuele reflectie van gecommiteerde jongeren op belijdenis doen? en (5) Welke aanknopingspunten biedt het onderzoek onder gecommiteerde jongeren voor constructieve reactie op de huidige praktijk van belijdenis doen? Dit hoofdstuk is op basis van de onderzoeksmethode opgedeeld in twee delen waarna een conclusie volgt op basis van de deelvragen.

Hoofdstuk 6 bevat conclusie en discussie en er worden aanbevelingen gedaan voor vervolgonderzoek.

Aan het onderzoek is een korte evaluatie toegevoegd van de onderzoeker zelf waarin wordt gereflecteerd op het proces. Hierna volgt de bibliografie met alle literatuur die geciteerd of geraadpleegd is. Dit onderzoek bevat daarnaast acht bijlagen, waar in de tekst naar wordt verwezen.

1.5 Positionering

Als christen, iemand die zelf op zijn 19e belijdenis heeft gedaan, gemeentelid en als jeugdwerker bij Kruispunt in Amersfoort medeverantwoordelijk voor de belijdeniscatechese, ben ik in hoge mate betrokken bij dit onderwerp. Ik ervaar belijdenisdiensten als een feest waarbij door de

²⁰ Roest, H. de, *Collaborative Practical Theology. Engaging Practitioners in Research on Christian Practices* Theology in Practice 7 (Leiden: Brill, 2019), p. 87.

belijdenis van vaak jonge gelovigen zichtbaar wordt dat Gods werk doorgaat. Het is zodoende een hoopvol teken voor de kerk en kan in het leven van gelovigen een belangrijke mijlpaal zijn. Ondanks dat zie ik belijdenis doen niet als een doel op zichzelf, maar als een middel om bondig gezegd zowel geloof zichtbaar te maken als ook de gemeenschap te versterken. Belijdenis doen draagt bepaalde theologische waarden met zich mee die met dit doel te maken hebben. Tegelijkertijd zijn kerkelijke tradities aan verandering onderhevig. Dit gegeven, samen met de hedendaagse ontwikkeling, scheidt mijns inziens de ruimte om de praktijk van belijdenis doen kritisch tegen het licht houden zonder de theologische waarden die het met zich meedraagt af te schrijven.

Een ander aspect dat heeft meegespeeld bij de opzet van dit onderzoek is mijn liefde voor wiskunde. Op de middelbare school koos ik het vakkenpakket Natuur en Techniek en daarna heb ik één jaar de studie Technische Natuurkunde gevolgd. Het analyseren en inzichtelijk maken van data voor onderzoeksdoeleinden ligt mij van nature en heeft dan ook mijn keuze voor de onderzoeksopzet beïnvloed. Ik ben er tijdens het proces van voorbereiding steeds meer van overtuigd geraakt dat het inzichtelijk maken van de data vanuit ledenadministratie van de PKN (hierna LRP genoemd) een belangrijke eerste stap was in het onderzoek naar de praktijk van belijdenis doen.

2. Methodologie

Voor dit onderzoek zijn diverse onderzoeksmethoden gebruikt, namelijk literatuurstudie, kwantitatieve data-analyse, enquêteonderzoek en een online groepsinterview. In dit hoofdstuk wordt eerst uitgelegd waarom er voor praktisch theologisch onderzoek is gekozen. Vervolgens worden de diverse onderzoeksmethoden toegelicht die voor dit onderzoek zijn ingezet. In de laatste paragraaf wordt toegelicht welke rol *peerfeedback* heeft gespeeld in dit onderzoek.

2.1 Praktisch theologisch onderzoek

Voordat we bespreken op welke wijze onderzoek is gedaan gaan we eerst in op de vraag waarom er voor praktisch theologisch onderzoek is gekozen en welk model hiervoor is gebruikt. Hoogleraar praktische theologie Henk de Roest omschrijft praktische theologen als volgt: 'Practical theologians try to develop theories about and offer critical evaluations of religious practices, practitioners are responsible for the manifest and latent processes in these practices, and developers try to guide, change, transform and innovate religious praxis.'²¹ Het startpunt van praktisch theologisch onderzoek is de praktijk. Daarin zijn verschillende actoren te onderscheiden zoals de Roest dat verwoordt: (1) theoloog en onderzoeker, (2) de beoefenaar van de praktijk en (3) de ontwikkelaar, oftewel degene die het beleid bepaalt. Deze rollen dienen niet met elkaar verward te worden om objectiviteit te waarborgen. De Roest stelt dat wanneer de praktijk onderzocht wordt, God indirect ter sprake komt.²² De praktische theologie veronderstelt dat wat gebeurt en door onderzoek beschreven wordt gaat over theologie, over het spreken over God. Hiermee legitimeert ze haar eigen plek binnen de theologie. De praktijk zelf heeft ook iets te zeggen over God.

De aanleiding voor dit onderzoek is een praktijk van belijdenis doen zoals besproken in de probleemstelling. Er lijkt zich in die praktijk een verandering voor te doen die allereerst geanalyseerd dient te worden. Door vervolgens met 'de beoefenaar' van die praktijk in gesprek te gaan kan er een verkennende duiding van de praktijk plaatsvinden. Omdat het onderzoeksgebied van dit onderzoek zich richt op een recente praktijk waarbij de beoefenaar ervan een belangrijke rol speelt ligt praktisch theologisch onderzoek voor de hand.

Nu de keuze voor praktisch theologisch onderzoek kort uiteengezet is, gaan we in op de vraag waarom er gekozen is voor een *mixed methods approach*. De Roest geeft aan dat de aard van de onderzoeksvraag bepaald welke methode hier het beste op aansluit.²³ Vanwege het zeer beperkte aantal onderzoeken naar de praktijk van belijdenis doen is gekozen voor een brede verkenning. Zo ontstaat een eerste kaart, een overzicht in grove lijnen die aanzet tot vervolgonderzoek. In dit onderzoek volgt de ene methodiek op de vorige. De fundamentele vraag die als eerste gesteld moet worden, luidt: Is er wat betreft het uitstellen en afstellen van belijdenis doen daadwerkelijk wat aan de hand of niet? Statistisch onderzoek ligt voor de hand.

²¹ Roest, H. de, *Collaborative Practical Theology. Engaging Practitioners in Research on Christian Practices Theology in Practice 7* (Leiden: Brill, 2019) p. 30.

²² Roest, *Collaborative Practical Theology*, p. 119-120.

²³ *Ibid*, p. 87.

Vervolgens treden we iets meer in detail door enquêteonderzoek onder een specifieke doelgroep waarna we nog wat meer in detail treden door middel van een online groepsinterview. Bij iedere stap zoomen we iets meer in op de praktijk die wordt onderzocht.

Als model voor praktisch theologisch onderzoek is gebruikgemaakt van de onderzoeksmethode van Richard Osmer.²⁴ Osmer onderscheidt vier taken van de praktische theologie met ieder een bijbehorende vraag en rol als onderzoeker.

Task	Descriptive	Interpretive	Normative	Strategic
Question	What is going on?	Why is it going on?	What ought to be going on?	How might we respond?
Function	Priestly listening	Sagely wisdom	Prophetic discernment	Servant leadership

Dit model voor praktisch theologisch onderzoek, dat oorspronkelijk is ontwikkeld voor kerkleiders, heeft een aantal voordelen. Het onderscheid dat Osmer aanbrengt geeft inzicht in de verschillende taken en functies van praktisch theologisch onderzoek. Gezien dit onderzoek uit verschillende fasen en onderzoeksmethoden bestaat, helpt het model om het onderlinge verband te zien. Omdat het onderzoek verkennend van aard is, ligt het voor de hand dat een groot deel van het onderzoek en de onderzoeksmethoden gericht zijn op de descriptieve taak van praktisch theologisch onderzoek: *What is going on?* Zowel het statistisch onderzoek in hoofdstuk 4 als het veldonderzoek in hoofdstuk 5 geeft een antwoord op deze vraag. De interpretatieve vraag - *Why is it going on?* - komt ook aan bod in beide hoofdstukken, maar heeft een minder grote rol. De normatieve vraag - *What ought to be going in?* - wordt niet direct besproken in de hoofdstukken van dit onderzoek. Het kerkhistorisch exposé in bijlage 1 gaat wel in op deze vraag vanuit een kerkhistorisch perspectief. In de onderzoeksvraag zelf zit een strategisch doel, omdat er gezocht wordt naar aanknopingspunten voor een constructieve reactie op de praktijk. Als uitgangspunt voor een mogelijke reactie op de praktijk is gekozen om inzichten op te halen bij de doelgroep van het veldonderzoek. De reden hiervoor wordt in paragraaf 3.2.4 uitgelegd.

De onderstaande onderzoeksmethoden worden gebruikt voor het beantwoorden van de verschillende deelvragen.

2.2 Literatuuronderzoek

Recente wetenschappelijke literatuur over de Nederlandse praktijk van belijdenis doen als ritueel van inwijding is er nauwelijks. Het boek *Altijd leerling* van Jos de Kock en Wim Verboom bespreekt belijdenis doen in een aantal paragrafen vanuit een kerkhistorische ontwikkeling van catechese.²⁵ De belangrijkste reden hiervoor is dat de Nederlandse praktijk vanwege haar

²⁴ Osmer, R. R., *Practical Theology: An Introduction* (Grand Rapids: Eerdmans, 2008).

²⁵ In mailcontact voor dit onderzoek gaf dr. Jos de Kock aan dat hij geen (onderzoeks)literatuur kende over de praktijk van belijdenis doen in Nederland.

ontwikkeling op zichzelf staat en zich niet één op één laat vergelijken met de praktijk in andere landen. In het kerkhistorisch exposé, te vinden in bijlage 1 van dit onderzoek, is in vogelvlucht uiteengezet op welke wijze de huidige praktijk in de PKN tot stand is gekomen en waarom deze afwijkt van andere landen. De praktijk van confirmatie, zoals belijdenis doen heet in de protestantse kerk in bijvoorbeeld Duitsland, Zwitserland of de Scandinavische landen, is wel uitgebreid onderzocht door Friedrich Schweitzer e.a.²⁶ In dit onderzoek wordt het concept van de mystagogie, zoals verwoord door dr. Annemiek de Jong-van Campen, besproken om een antwoord te geven op de vraag: Wat is belijdenis doen? De Jong-van Campen komt middels theologisch fenomenologisch, hermeneutisch, spiritueel-antropocentrisch en kwalitatief empirisch onderzoek tot een concept van mystagogie. Dit concept biedt een lens waarmee op de praktijk van belijdenis doen als inwijdingsritueel gereflecteerd zal worden. Om antwoord te geven op de tweede deelvraag over gecommitteerde jongeren is de uitgebreide studie van Kinnaman en Matlock onder Amerikaanse christelijke jongeren gebruikt. Zij beschrijven in hun onderzoek een groep gecommitteerde jongeren die ze *resilient disciples* noemen. Deze groep toont veel overeenkomsten met de doelgroep die voor het veldonderzoek is gekozen.

2.3 Statistisch onderzoek

Het kwantitatief onderzoek naar data uit de LRP is bedoeld om eerst een globaal beeld te krijgen van wat er speelt. Door de gegevens over belijdenis doen inzichtelijk te maken kan het gesprek hierover aangescherpt worden. Het kan een onderbuikgevoel of indruk staven, nuanceren of juist weerleggen. Er kleven ook nadelen aan kwantitatief onderzoek. Een foutief gebruik van de methode kan een eendimensionaal beeld creëren. In andere woorden, harde cijfers en strakke grafieken kunnen de indruk wekken dat resultaten absoluut zijn. Het kritisch kijken naar de resultaten, de juiste conclusies trekken en aanvullend kwalitatief onderzoek ondervangen dit nadeel. De dataset die voor dit onderzoek is gebruikt is door het LRP-team van het dienstencentrum van de PKN te Utrecht samengesteld en vrijgegeven. Hierbij is gekeken naar relevantie voor dit onderzoek en de bescherming van persoonsgegevens. De data is gedeeld via een verborgen Google-doc map waarbinnen ook de data is geanalyseerd. De dataset is opgebouwd uit drie verschillende segmenten:

1. Gemeenteleden die belijdenis hebben gedaan tussen 2013-2023 met daarin opgenomen: kalenderjaar, leeftijd op het moment van belijdenis doen (afgerond naar beneden), geslacht en doopleeftijd (in dagen).²⁷
2. Overzicht per gemeentetype²⁸ van ledenaantallen tussen 2013-2023 met daarin opgenomen: kalenderjaar, aantal belijdende leden, gedoopte leden, ongedoopte leden en totalen.

²⁶ Schweitzer, F., e.a. 'Learning from Each Other: Confirmation Work in Europe and in the United States', in: Mikoski, G., *Theology Today*, Thousand Oaks: Sage Publishing, 2019(1) Volume 76.

²⁷ De reden waarom niet geboortedatum, doopdatum en datum van belijdenis en in plaats daarvan leeftijd op het moment van belijdenis doen en doopleeftijd is aangeleverd heeft te maken met het AVG-proof maken van de dataset. Op deze wijze werd het nog lastiger om gegevens van één persoon terug te herleiden.

²⁸ Dat wil zeggen: Evangelisch Luthers, Gereformeerd, Hervormd, Protestants of Waalse Gemeente.

3. Leeftijdsopbouw per wijkgemeente tussen 2013-2023 met daarin opgenomen: kalenderjaar, leeftijd steeds in clusters van vijf jaar, aantal belijdende leden, gedoopte leden, ongedoopte leden en totalen.²⁹

De LRP houdt persoonsgegevens in *realtime* bij. Stel, iemand heeft in 2013 belijdenis gedaan in gemeentetype A en was destijds woonachtig in postcodegebied B, maar is later verhuisd naar postcodegebied C en lid geworden van gemeentetype D, dan staan alleen gegevens C en D in LRP. Dit betekent dat een analyse van bijvoorbeeld het aantal belijdenissen per gemeentetype alleen gedaan kan worden voor het kalenderjaar 2023. Van dat jaar is de data het meest 'zuiver'. Hoe verder terug in de tijd, hoe groter de kans dat er inmiddels veranderingen zijn opgetreden. De complete dataset is op 11 december 2023 uit LRP gehaald. Op 7 maart 2024 is er ter controle een extra extractie uit LRP gedaan voor kalenderjaar 2023 om mogelijk (te) late registraties van belijdenissen alsnog mee te nemen.

De dataset zelf heeft twee beperkingen. Allereerst gaat deze niet verder terug dan tot en met 2013, omdat vanaf dat moment de data in het huidige systeem is bijgehouden. Dat betekent dat dit onderzoek zich richt op statistisch onderzoek van data 2013 tot 2023. Ten tweede wordt LRP bijgehouden door vrijwilligers waardoor de data kwetsbaarder is voor 'vervuiling'. Dat wil zeggen data die foutief is ingevoerd, ontbreekt of niet bijgewerkt is. Het team dat LRP beheert heeft hier zelf onderzoek naar gedaan en vermoedt dat hier inderdaad sprake van is. Het op macroniveau bestuderen van de dataset dempt dit laatste effect enigszins, omdat sommige fouten - denk aan een foutieve invoer van leeftijd - elkaar weer kunnen opheffen.

2.4 Enquêteonderzoek

In de tweede fase van het onderzoek is kwantitatief en kwalitatief onderzoek gedaan door middel van enquêteonderzoek. De enquête, met open en gesloten vragen, is zowel digitaal als schriftelijk afgenomen onder jongeren tijdens de HGJB kerstconferentie. In totaal zijn er op 29 december 2023 88 enquêtes ingevuld waarvan 76 digitaal en 12 schriftelijk. Vanwege dit aantal gaat het om een exploratief enquêteonderzoek dat richting biedt voor vervolgonderzoek en niet om een representatieve steekproef. Onderzoek middels een enquête, ook wel surveyonderzoek genoemd, is een (half)gestructureerde dataverzamelmethode waarbij een vragenlijst wordt gebruikt.³⁰ Door een steekproef onder een grote groep mensen wordt data verzameld met behulp van vooraf opgestelde vragen, zowel gesloten als open. Het voordeel van deze methode is dat de antwoorden van een grote groep respondenten, zowel kwantitatief als kwalitatief, kunnen worden geanalyseerd. Een nadeel is dat de context van deze antwoorden vaak onbekend blijft, oftewel het 'waarom' blijft onbeantwoord. In dit onderzoek is daarom als vervolg een online groepsinterview gehouden met vijf respondenten die de enquête hebben ingevuld waarvan de resultaten in paragraaf 5.2 worden besproken. Het doel van de enquête is om gecommitteerde jongeren te bevragen naar hoe zij kijken naar belijdenis doen en welke advies zij de kerk

²⁹ Oftewel: van 0-4 jaar waren er in 2013 zoveel gedoopte, ongedoopte en belijdende leden, van 5-9 jaar idem, enzovoorts.

³⁰ Verhoeven, N., *Wat is onderzoek? Praktijkboek voor methoden en technieken* (Amsterdam: Boom Uitgevers, 2018) p. 118.

daarover zou willen geven. Het subdoel is om mensen te werven voor vervolgonderzoek.

De enquête zelf bestaat uit drie verschillende onderdelen. Allereerst wordt er gevraagd naar algemene informatie zoals leeftijd, geslacht en opleiding (vraag 1 t/m 4). In het middenstuk wordt eerst gevraagd of de respondent belijdenis heeft gedaan en zo nee, waarom niet (vraag 5). Vervolgens wordt middels open vragen (vraag 6 en 7), elf stellingen (vraag 8) en twee multiple choice vragen (vraag 9 en 10) gevraagd naar de betekenis van belijdenis doen. Het middenstuk eindigt met een open vraag over welke adviezen de respondent heeft voor de kerk wat betreft belijdenis doen (vraag 11). De enquête sluit af met de mogelijkheid voor algemene opmerkingen en de optie aan te geven bij te willen dragen aan vervolgonderzoek (vraag 12 en 13). Er is gekozen om het aantal open vragen tot drie te beperken zodat de invultijd rond de vijf minuten zou zijn.

In voorbereiding op het afnemen van de enquête is toestemming gevraagd aan de HGJB om tijdens de kerstconferentie enquêtes af te mogen nemen. Daarbij is afgesproken dat de werving alleen plaatsvindt in de eetzalen of eventueel buiten. De enquête is zowel schriftelijk als digitaal afgenomen, afhankelijk van de voorkeur van de respondent. De digitale variant is vormgegeven met behulp van de app Delighted en middels een QR code beschikbaar gemaakt.³¹ De schriftelijke enquête is als bijlage toegevoegd aan dit onderzoek (zie bijlage 2: Enquête belijdenis doen). Jongeren zijn willekeurig benaderd in beide eetzalen tijdens lunch, diner en ontspanningsmomenten. Er is sprake van *informed consent* omdat alle deelnemers mondeling en schriftelijk is uitgelegd waar het onderzoek voor dient, waarna ze konden kiezen al dan niet mee te doen.³² Alle jongeren die zijn benaderd wilden meewerken aan het onderzoek. Bijlage 8: Data Management Plan gaat meer uitvoerig in op de manier waarop de data is opgeslagen.

De kwantitatieve analyse van de data is gedaan middels Excel en de kwalitatieve analyse van de open vragen is gedaan met het programma Atlas.ti. Het labelschema van de open vragen is als bijlage toegevoegd (Bijlage 3: Labelschema's enquête) en het bronnenboek is op te vragen bij de auteur van dit onderzoek.

2.5 Online groepsinterview

Enquêteonderzoek levert met name kwantitatieve data op terwijl een online groepsinterview de mogelijkheid biedt verder in te gaan op het waarom achter de gegeven antwoorden van de enquête. Het doel van het online groepsinterview is om verdieping aan te brengen bij de resultaten van de enquête en wel op twee gebieden: (1) de betekenis die gecommitteerde jongeren toekennen aan belijdenis doen en (2) aanknopingspunten voor een constructieve reactie op de praktijk van belijdenis doen.

Er zijn verschillende vormen van kwalitatief onderzoek en voor dit onderzoek is gekozen voor een online groepsinterview om een aantal redenen. Allereerst leent de opzet van het onderzoek

³¹ Via deze link kan de enquête bekeken worden door deze zelf in te vullen:
<https://surveys.delighted.com/c/u/EgNyXPSz>.

³² De tekst bovenaan de enquête luidt: 'Als je deze enquête invult, wat ongeveer 5 minuten kost, stem je ermee in dat de uitkomsten gebruikt worden voor onderzoek. Alvast bedankt voor het invullen!'

zich voor de focus op één onderwerp, namelijk belijdenis doen.³³ Voor een groepsinterview is een focus - dus versmalling in plaats van verbreding - noodzakelijk, omdat deelnemers met elkaar één thema verdiepen. Daarnaast is een groepsinterview geschikt voor brainstormen, wat een werkvorm is die voor het tweede gebied behulpzaam is. Praktisch gezien neemt een groepsinterview minder tijd in beslag dan meerdere één op één interviews.

Er is gekozen voor een *online* groepsinterview in plaats van een *offline* groepsinterview om een aantal redenen. De voornaamste reden is dat deelname laagdrempeliger is voor de doelgroep, waardoor de validiteit van de resultaten wordt verhoogd. Daarnaast is het opnemen van audio en video eenvoudiger en kan er op meerdere manieren data worden verzameld m.b.v. *online tools*.³⁴

Een online groepsinterview heeft ook nadelen. Net als bij een groepsinterview kunnen deelnemers wat betreft betekenisgeving elkaar beïnvloeden, wat door kan werken in de resultaten.³⁵ Bij een online groepsinterview is de spanningsboog en zijn de reacties korter en daarbij is instemming moeilijker vast te stellen. Ook wordt het bij voorkeur uitgevoerd door meerdere onderzoekers zodat het leiden van het gesprek en het beheren van de techniek gescheiden rollen zijn, wat in dit geval niet is gebeurd.³⁶

Met deze nadelen is als volgt rekening gehouden. Deelnemers zijn vooraf op het hart gedrukt zichzelf eerlijk en goed uit te drukken in het belang van het onderzoek. De verschillende werkvormen zijn erop gericht om deelnemers eerst individueel aan het denken te zetten om vervolgens onderling uit te wisselen. Met deze methoden is getracht beïnvloeding te beperken. Door een strakke tijdsplanning met een duidelijke begin- en eindtijd en afwisseling in werkvormen is rekening gehouden met de kortere spanningsboog bij een online groepsinterview. Door het vooraf goed testen van alle technische middelen - die tevens niet te ingewikkeld waren - was het mogelijk om het gesprek met één onderzoeker uit te voeren die zowel het gesprek leidde als de techniek beheerde.

De deelnemers zijn als volgt geselecteerd. Van de 88 respondenten van de enquête hebben er 33 aangegeven dat ze benaderd mochten worden voor vervolgonderzoek.³⁷ Ze zijn per mail uitgenodigd om deel te nemen aan het online groepsinterview in april 2024 en konden aangeven op welke van de drie avonden ze beschikbaar waren. Na het sturen van twee herinneringen reageerden in totaal zeven respondenten, waarvan zes op één avond konden. Een van hen heeft zich een paar dagen van tevoren afgemeld. Van de vijf deelnemers zijn er twee man en drie vrouw, vier hebben geen belijdenis gedaan en één wel en allemaal zijn ze lid van een PKN. Het opleidingsniveau is gemiddeld genomen HAVO/HBO en de gemiddelde leeftijd 19 jaar. Het onderstaande figuur biedt een overzicht van de vijf deelnemers (zie figuur 1).

³³ Baarda, B., e.a., *Basisboek Kwalitatief Onderzoek* (Groningen: Noordhoff, 2021), p. 175.

³⁴ Poliandri, D., Perazzolo, M., Pillera, G. C., & Giampietro, L., 'Dematerialized participation challenges: Methods and practices for online focus groups', in: Bradby, H., *Frontiers in Sociology*, Lausanne: Frontiers Media SA, 2023 (8), <https://doi.org/10.3389/fsoc.2023.1145264>.

³⁵ Baarda, *Basisboek Kwalitatief Onderzoek*, p. 174.

³⁶ Poliandri, *Dematerialized participation challenges*.

³⁷ Eén respondent had echter een ongeldig e-mailadres opgegeven.

Respondent	Geslacht	Belijdenis?	Leeftijd	kerkelijk	opleidingsniveau
1	Man	Ja	20	PKN	HAVO / HBO
2	Vrouw	Nee	18	PKN	HAVO / HBO
3	Vrouw	Nee	21	PKN	HAVO / HBO
4	Vrouw	Nee	18	PKN	VMBO / MBO
5	Vrouw	Nee	18	PKN	VWO / Universiteit

Figuur 1: Overzicht gegevens deelnemers online groepsinterview

Hoewel een groep van vijf deelnemers te klein is om te spreken van een goede representatie, kan geconstateerd worden dat wat betreft geslacht, belijdenis doen, kerkelijk lidmaatschap, opleidingsniveau en leeftijd de deelnemers geen opvallende eenzijdigheid vertonen ten aanzien van de groep geënquêteerden als geheel.

Bij de voorbereiding en uitvoer van het online groepsinterview zijn het draaiboek (zie Bijlage 4: Draaiboek online groepsinterview) en het tijdsplan (zie Bijlage 5: Tijdsplan online groepsinterview) gevolgd. Met name het tijdsplan geeft inzicht in de wijze waarop het interview is vormgegeven. Voor de start van de opname hebben deelnemers eerst met elkaar kennis kunnen maken om een vertrouwelijke sfeer te creëren. De eerste indruk na de opname is als volgt beschreven:

'Ik ben blij en dankbaar dat het achter de rug is. Het is goed gegaan, de betrokkenheid was hoog en de veiligheid om dingen te zeggen ook. Tegelijkertijd verliep het gesprek ook enigszins stroef, want wanneer ik vroeg wie er iets wilde zeggen bleef het vaak stil. Mensen een beurt geven werkt goed.' (uit logboek thesis)

2.6 Peerfeedback

Naast de begeleiding en feedback door de onderzoeksbegeleider is er met name voor de analyse van de kwantitatieve data gezorgd voor aanvullende peerfeedback. Twee medewerkers van het dienstencentrum van de PKN, een onderzoeker en een data-analist, hebben vanuit hun expertise feedback gegeven op hoofdstuk 3. Gedurende een aantal maanden heeft de student deelgenomen aan het NOSTER Research Seminar Empirical Research in Religion. Tijdens dit maandelijkse seminar werd gereflecteerd op kwalitatief en kwantitatief onderzoek van de deelnemers (PhD kandidaten en masterstudenten), onder begeleiding van dr. Brenda Mathijssen en dr. Anke Liefbroer. Zij hebben zowel met kwalitatief als kwantitatief onderzoek ervaring. Het onderzoeksvoorstel is op 31 januari 2024 tijdens een van de seminars in het Engels gepresenteerd. De voornaamste feedback had betrekking op de onderzoeksvraag destijds als volgt geformuleerd: *'What trends have emerged in the PKN over the past ten years regarding*

confirmation, as shown by statistical data on numbers, ages and denomination (within PKN), and can these be theologically interpreted from the meaning that young adults and clergy give to confession as a rite de passage? De correlatie tussen de statistische data en het veldonderzoek kan niet direct gelegd worden, omdat een trend niet geïnterpreteerd kan worden op basis van eenmalig veldonderzoek. Dit zou alleen kunnen wanneer dezelfde enquête tien jaar geleden ook is gehouden onder een soortgelijke doelgroep. Naar aanleiding van deze feedback is de onderzoeksvraag aangepast waarbij het statistisch onderzoek dient als achtergrond waartegen het veldonderzoek gedaan wordt.

3. Theoretisch kader

In het theoretisch kader worden de eerste twee deelvragen beantwoord aan de hand van literatuuronderzoek. Een definitie van belijdenis doen als inwijdingsritueel wordt gegeven aan de hand van het concept van mystagogie zoals geformuleerd door de Jong-van Campen. In paragraaf 3.2 wordt aan de hand van het onderzoek van Kinnaman en Matlock een definitie gegeven van gecommitteerde jongeren.

3.1 Mystagogie als theologisch concept van inwijding

Deze paragraaf concentreert zich wat betreft de studie van de Jong-van Campen op het concept van mystagogie zoals zij dat formuleert. Eerst wordt in vogelvlucht het ontstaan van mystagogie en de herintroductie ervan in de 20e eeuw geschetst. Daarna volgt de definitie en vervolgens bespreken we op welke wijze deze definitie kan fungeren als een lens voor de praktijk van belijdenis doen.

3.1.1 De wortels van mystagogie en herintroductie 20e eeuw

De wortels van de mystagogie liggen in de hellenistische cultuur waar door middel van overgangsrituelen geloofsgeheimen werden doorgegeven door geestelijken aan leerlingen. Op deze wijze werden leerlingen als *mysten* door de *mysticus* ingewijd door innerlijke kennis en ervaring van de geheimen te ontvangen.³⁸ Wanneer het christendom zich in de eerste eeuwen verspreidt in het Romeinse Rijk worden sommige heidense gebruiken van inwijding gekerstend. Als het christendom in de vierde eeuw een door de staat erkende godsdienst wordt, krijgen deze vormen van christelijke inwijding een nieuwe functie. Terwijl christen zijn in de periode ervoor maatschappelijk vaak nadelige effecten had, heeft het nu juist voordelen. De kerk dient zich te bezinnen op de vraag welke rol de inwijding van nieuwe gelovigen heeft nu er een nieuwe golf van mensen bij de kerk aanklopt met wisselende motieven. Het antwoord wordt gezocht in de uitbreiding van het catechumenaat als een periode waarin de ongelovige wordt omgevormd tot een gelovige.³⁹ Er ontstaat een praktijk waarbij er onderscheid wordt gemaakt tussen catechumenen die beginnend zijn en 'gevorderde' gedoopte catechumenen. Voor en na de rituelen van inwijding, namelijk doop, zalving en avondmaal, zijn er momenten van onderwijs. De catechetische vorming en de rituelen zelf zijn onderdeel van het proces van inwijding. Tijdens dit proces krijgt de emotionele beleving een 'cognitieve behuizing', zodat een gelovige het ervaren van doop, zalving en avondmaal kan duiden en verankeren. Hierbij gaat het dus om het verstaan van de ervaring met behulp van de mysticus.

De Duitse theoloog Karl Rahner speelde een belangrijke rol bij de herintroductie van het concept van mystagogie na de Tweede Wereldoorlog. Hij kaart aan dat de situatie van verwijdering tussen kerk en wereld is ontstaan door een gebrek aan het ervaren van God. Als antwoord

³⁸ Jong-van Campen, A. de, *Mystagogie in werking: Hoe menswording en gemeenschapsvorming gebeuren in christelijke inwijding* (Utrecht: Boekencentrum, 2009) p. 49-51.

³⁹ Jong-van Campen, *Mystagogie in werking*, p. 52.

hierop dient de kerk op te treden als mystagoog die de mens ertoe brengt om God te ervaren.⁴⁰ Rahner onderscheidt drie lagen van de mystagogie: (1) mystagogie van de geheimen van het bestaan, (2) mystagogie van de genade en (3) mystagogie van de roeping tot de gemeenschap.⁴¹ Deze fasen volgen elkaar op en beschrijven een proces van inwijding in het geheim van het menselijk bestaan, het ervaren van de genadevolle aanwezigheid van Christus en tenslotte het inzicht in de eigen plaats en roeping binnen de geloofsgemeenschap.

3.1.2 Definitie van mystagogie

De Jong-van Campen vergelijkt de mystagogische praxis van de vroege kerk met de theorie van Rahner en komt zo tot het volgende concept van mystagogie: *'Mystagogie is inwijding in persoonlijk geloof en in de geloofsgemeenschap.'*⁴² Mystagogie kan volgens haar hoofdzakelijk vanuit twee perspectieven benaderd worden. Als eerste vanuit de geloofsgemeenschap waarvan de mystagoog deel uitmaakt en als tweede vanuit de myste, de persoon die het proces van inwijding ondergaat. Anders gezegd, de inwijding van een gelovige in de geloofsgemeenschap heeft een eigen betekenis voor zowel de persoon die ingewijd wordt als ook voor de geloofsgemeenschap. Vanuit het perspectief van de geloofsgemeenschap is mystagogie een praxis van bemiddeling van de geloofstraditie die op verschillende manieren gestalte krijgt: door pastoraat, catechese, liturgie en diaconie. Vanuit het perspectief van degene die wordt ingewijd is mystagogie is een proces van inwoning en omvorming. De gelovige wordt ingewijd in het ervaren van en het inzicht krijgen in het geestelijk leven en de relatie met God en mensen. Aanvullend op het concept blijkt uit haar praktijkonderzoek dat er meerdere mensen, van binnen en buiten de geloofsgemeenschap, een rol kunnen spelen bij inwijding.⁴³ Dit betekent dat mystagogie niet altijd leidt tot de inwijding in de geloofsgemeenschap, omdat niet iedereen die 'optreedt als mysticus' een geloofsgemeenschap vertegenwoordigt. Toch benadrukt de Jong-van Campen het belang van het tweede aspect van 'de inwijding in het geheim van de kerk' als een onmisbaar en soms achtergesteld component van mystagogie. Ze onderstreept het belang van deze vorm van inwijding, omdat inwijding naast het komen tot God ook altijd te maken heeft met het komen tot de medemens.

3.1.3 Van mystagogie als concept naar belijdenis doen

Het onderscheid dat de Jong-van Campen in haar definitie maakt tussen inwijding van persoonlijk geloof en inwijding in de geloofsgemeenschap is een lens waarmee de geloofspraktijk van belijdenis doen geanalyseerd kan worden. Belijdenis doen 'past' in het concept zoals ze dat in haar onderzoek uiteenzet. Tegelijkertijd zijn er ook verschillen aan te wijzen die te maken hebben met de ontwikkeling van de protestantse traditie en de rol van belijdenis doen daarin.⁴⁴

Tijdens de middeleeuwen, toen Europa voor een groot deel gekerstend was, ontstond een

⁴⁰ Jong-van Campen, *Mystagogie in werking*, p. 59.

⁴¹ Ibid., p. 60.

⁴² Ibid., p. 282.

⁴³ Ibid., p. 283.

⁴⁴ Zie voor uitgebreide achtergrondinformatie Bijlage 1: Kerkhistorisch exposé belijdenis doen.

praktijk waarbij het catechumenaat niet meer zo'n prominente rol had wat betreft de inwijding van gelovigen. De nadruk lag op doop, eucharistie en vormsel die inmiddels als van elkaar gescheiden rituelen van de inwijding fungeerden. Tijdens de reformatie pleitte Maarten Luther voor een herstel van het inwijdingsritueel van de vroege kerk, met de doop als fundament van het christelijke leven en het avondmaal als tweede sacrament. Johannes Calvijn legde de nadruk op het rationeel kennen en uitspreken van een kernachtige geloofsbelijdenis voor het ontvangen van het avondmaal. De Heidelbergse catechismus ging fungeren als een belangrijke catechetische leerweg tussen de twee sacramenten van doop en avondmaal.⁴⁵ Belijdenis doen, zoals het vormsel later in de protestantse kerk wordt genoemd, werd het sluitstuk van het catechumenaat. Onder invloed van het piëtisme werd in de 17e en 18e eeuw tijdens de nadere reformatie in Nederland steeds meer onderscheid gemaakt tussen het op verstandelijke kennis gerichte *historische geloof* enerzijds en het op het leren met het hart gerichte *zaligmakend geloof* anderzijds. Catechetisch onderwijs zou niet alleen de benodigde kennis moeten doorgeven, maar ook dienen tot de geestelijke ontwakening oftewel inwijding van catechisanten. De relatief hoge gemiddelde leeftijd waarop dopelingen momenteel belijdenis doen in Nederland ten opzichte van omliggende landen is terug te voeren op deze ontwikkeling.

De Jong-van Campen wijst de ervaring aan als vertrekpunt van de inwijding van gelovigen die vervolgens door catechese geduid en verankerd wordt. Het vertrekpunt van belijdenis doen in de protestantse kerk ligt vanuit haar wortels meer op verstandelijke kennis.⁴⁶ Dus kort door de bocht: ervaring volgt op verstandelijke kennis. In de Nederlandse context speelt na de nadere reformatie ook de ervaring van een persoonlijk geloof een grotere rol wat betreft de inwijding. Het proces van inwijding door ervaring, verstandelijke kennis en de rol van onderwijs zijn in de praktijk niet zo makkelijk te onderscheiden. Het concept van mystagogie legt de aspecten van 'ervaring' en (verstandelijke) 'kennis' bloot en welke rol deze hebben bij de inwijding van gelovigen.

Afsluitend kan geconcludeerd worden dat het concept van mystagogie van de Jong-van Campen bruikbaar is voor dit onderzoek naar belijdenis doen. We voegen hier de dimensie van kennis en ervaring toe, omdat deze kerkhistorisch gezien een belangrijke 'as' vormen om belijdenis doen te begrijpen. Zo komen we tot de volgende definitie als antwoord op de eerste deelvraag: '*Belijdenis doen is inwijding in persoonlijk geloof en in de geloofsgemeenschap langs de weg van kennis en ervaring.*' In deze definitie functioneert de inwijding in persoonlijk geloof en geloofsgemeenschap als doel en de weg van kennis en ervaring als het middel tot dat doel.

3.2 Gecommitteerde jongeren

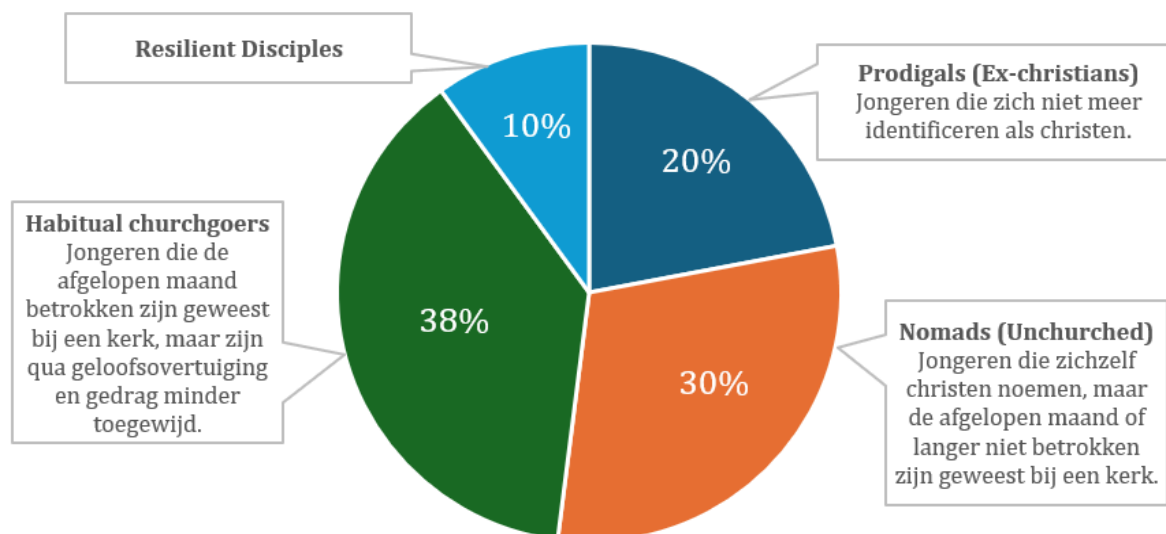
De tweede deelvraag van dit onderzoek luidt: 'Wat zijn gecommitteerde jongeren?' Voor dit onderzoek is gekozen voor een specifieke doelgroep, namelijk jongeren die de HGJB-kerstconferentie van 2023 hebben bezocht. Kinnaman en Matlock deden onderzoek naar een groep die zij *resilient disciples* noemen en komen tot een definitie die helpend is om de doelgroep die is benaderd voor dit onderzoek te omschrijven.

⁴⁵ Kock, *Altijd leerling*, p. 119.

⁴⁶ Zie Bijlage 1: Kerkhistorisch expose.

3.2.1 Onderzoek naar jongeren

Kinnaman en Matlock hebben onderzoek gedaan naar de wijze waarop Amerikaanse jongeren van 18 tot en met 29 jaar die zichzelf christen noemen hun geloof vormgeven. Ze plaatsen hun onderzoek tegen de achtergrond van wat zij *digital Babylon* noemen, de digitale cultuur waarin jongeren opgroeien. Net zoals het volk Israël tijdens de Babylonische ballingschap hebben jongeren in toenemende mate te maken met een (digitale) cultuur waarin het geloof in God en het volgen van Jezus naar de marge wordt geduwd. Deze omvangrijke en zichzelf krachtig opdringende cultuur is altijd en voor iedereen toegankelijk, onafhankelijk van waar men woont en hoe thuis opgroeit. Net zoals de cultuur van Babel destijds, oefent deze digitale cultuur een enorme invloed uit. Volgens Kinnaman en Matlock worden jongeren hierdoor diepgaand gevormd: *'Screens demand our attention. Screens disciple.'*⁴⁷ Jezus volgen in een dominante digitale cultuur roept daarom in toenemende mate spanning op waar jongeren mee om moeten leren gaan. De vraag die in het onderzoek gesteld wordt is op welke wijze jongeren leren leven met de spanning tussen 'de cultuur van Babel en Jeruzalem'. Dit is gedaan door ruim 1500 enquêtes af te nemen onder christenen uit allerlei bevolkingslagen en verschillende denominaties. In deze enquête kwam een diversiteit aan onderwerpen aan bod. Op basis van hun onderzoek hebben ze jongeren in vier groepen verdeeld (zie figuur 2).⁴⁸



Figuur 2: Weergave van de verdeling van vier groepen

3.2.2 Omschrijving van resilient disciples

Vervolgens wordt in de rest van het onderzoek prioriteit gegeven aan de 10% die ze *resilient disciples* hebben genoemd.⁴⁹ In deze specifieke groep wordt gezocht naar werkzame

⁴⁷ Kinnaman, D., Matlock, M., *Faith for Exiles: Five Ways for a New Generation to Follow Jesus in Digital Babylon*, Grand Rapids, MI: Baker Books, 2019, p. 25.

⁴⁸ Kinnaman, *Faith for Exiles*, p. 33.

⁴⁹ Het engelse begrip *resilient disciples* kan worden vertaald met veerkrachtige of krachtige discipelen. Omdat deze vertaling wat eenzijdig is, wordt de Engelstalige definitie van de onderzoekers gehandhaafd.

geloofspraktijken waar lering uit getrokken kan worden voor jongeren in het algemeen. Kenmerkend voor *Resilient disciples* zijn de volgende vier eigenschappen:

1. Ze bezoeken maandelijks minstens een kerkdienst en zijn betrokken bij (diverse) andere kerkelijke activiteiten.
2. Ze vertrouwen op de autoriteit van de Bijbel.
3. Ze geloven persoonlijk in Jezus en in zijn dood en opstanding.
4. Ze verlangen ernaar om vanuit hun geloof impact te hebben op de samenleving.

Vervolgens wordt de geloofspraktijk van deze groep onderzocht om te kijken op welke wijze zij omgaan met de hierboven beschreven spanning. In grote lijnen onderscheiden ze vijf geloofspraktijken bij de groep *resilient disciples* die hen in staat stellen om te gaan met de kloof tussen 'Babylon en Jeruzalem':

1. De ervaring van een persoonlijke relatie met Jezus.
2. Het ontwikkelen van onderscheidingsvermogen binnen een christelijke gemeenschap.
3. Het vormen van waardevolle en generatie-overstijgende relaties.
4. Het leren kennen en uitleven van Gods roeping, in het bijzonder wat betreft hun werk.
5. De moed om contra-cultureel te leven in het besef dat God alle macht heeft.

Kort samengevat weten *resilient disciples* om te gaan met de spanning door zowel geworteld te zijn in de christelijke traditie als zich op constructieve en kritische wijze te verhouden tot de cultuur. Ze trekken zich niet terug, maar staan er bewust midden in. Zoals in het hogepriesterlijk gebed in Johannes 17 verwoord: 'In de wereld, maar niet van de wereld.'⁵⁰ In het onderzoek worden veel voorbeelden gegeven van hoe dit er in de praktijk uitziet. Zo nemen *resilient disciples* bijna twee keer zoveel christelijke digitale *content* tot zich dan *habitual churchgoers*; 562 uur ten opzichte van 291 uur per jaar.⁵¹ *Resilient disciples* zoeken naar nieuwe manieren van christelijk leven in een seculiere wereld, zonder daarbij hun geloof te verliezen. Sterker nog, ze weten beide werelden met elkaar te integreren.

3.2.3 Kritische kanttekening

Een vraag die aan het onderzoek van Kinnaman en Matlock gesteld kan worden is: Wat is goed omgaan met de cultuur vanuit een christelijk oogpunt? Er zijn vanuit het christendom verschillende antwoorden gegeven over hoe om te gaan met secularisatie. Doordat in de analyse gefocust wordt op de geloofspraktijk van *resilient disciples*, wordt verondersteld dat deze manier de voorkeur verdient. Ze besteden weinig aandacht aan deze vooronderstelling die hun interpretatie van de data kan beïnvloeden. Los van de vraag wat een goede reactie is op de geseculariseerde cultuur, geeft het onderzoek wel een omschrijving van *resilient disciples* die behulpzaam is voor het duiden van de doelgroep van dit onderzoek.

⁵⁰ Johannes 15:19.

⁵¹ Kinnaman, *Faith for Exiles*, p. 96.

3.2.4 Van resilient disciples naar gecommiteerde jongeren

Resilient disciples vertonen veel overeenkomsten met jongeren die naar de HGJB-kerstconferentie gaan. Deze laatste groep bestaat voor een groot gedeelte uit jongeren uit de orthodoxe hoek van de PKN. Volgens de website van de HGJB is de kerstconferentie bedoeld voor 'jongeren tussen de 17 en 25 jaar die op zoek zijn naar verdieping in hun persoonlijke geloof en samen met andere jongeren een geweldige tijd willen beleven.'⁵² In 2023 komen zo'n 600 jongeren midden in de kerstvakantie samen om tijd apart te zetten voor God en elkaar.⁵³ Drie dagen lang houden ze samenkomsten, volgen workshops en ontmoeten elkaar. Zonder een bepaalde mate van commitment aan het christelijk geloof heb je hier weinig te zoeken.

Toch zijn er ook verschillen waar rekening mee gehouden moet worden. Het onderzoek naar *resilient disciples* is gedaan in een seculierder wordend Amerika, maar Nederland is daarin al verder. In hoeverre is het pionieren dat kenmerkend is voor *resilient disciples* in Nederland niet al door eerdere generaties gedaan? Daar kan tegenin gebracht worden dat de digitale cultuur, die Kinnaman en Matlock als voornaamste decor voor hun onderzoek gebruiken, in zowel Amerika als Nederland tegelijkertijd opkomt. Een ander verschil is dat de doelgroep van het onderzoek van Kinnaman en Matlock veel breder is dan de doelgroep van dit onderzoek. In hun onderzoek zijn ook rooms-katholieke en evangelische jongeren benaderd. Tegelijkertijd maakt die opzet juist dat hun definitie van *resilient disciples* breed genoeg is om jongeren die naar de HGJB-Kerstconferentie gaan te omvatten.

Resilient disciples vervullen een brugfunctie tussen de christelijke traditie waarin ze geworteld zijn en de huidige cultuur door 'in de wereld, maar niet van de wereld' te zijn. Uit het onderzoek van Kinnaman en Matlock blijkt dat *resilient disciples* beter in staat zijn om te gaan met de spanning tussen de christelijke traditie en de (digitale) cultuur. Van hen is 76% vastberaden 'to help the church change its priorities to be what Jesus intended it to be.'⁵⁴ Gecommitteerde jongeren zijn daarom een waardevolle bron voor reflectie op de praktijk van belijdenis doen vanwege hun hoge mate van betrokkenheid op geloof en kerk terwijl ze tegelijkertijd in aanraking komen met de (digitale) cultuur. Om die reden wordt, net als in het onderzoek van Kinneman en Matlock, in dit onderzoek gekeken naar de reflectie op de geloofspraktijk van gecommiteerde jongeren. Op basis van het onderzoek van Kinnaman en Matlock formuleren we de volgende definitie van gecommiteerde jongeren in antwoord op de tweede deelvraag: 'Gecommiteerde jongeren zijn christenen die een brugfunctie vervullen doordat ze in staat zijn om in een gesecculariseerde wereld hun geloof uit te leven terwijl ze sterk geworteld zijn in hun traditie en geloofsgemeenschap.'

3.4 Conclusie

De volgende twee deelvragen stonden in dit hoofdstuk centraal: (1) Wat verstaan we onder belijdenis doen? en (2) Wat zijn gecommiteerde jongeren? Door middel van

⁵² HGJB, *Christelijke vereniging voor goed kerkelijk jeugdwerk* (z.d.) <https://www.hgjb.nl/kerstconferentie/>.

⁵³ Viveen, J. (2023, 29 december) Deze kerstconferentie zet jongeren in beweging, *Nederlands Dagblad* <https://www.nd.nl/geloof/protestant/1206401/deze-kerstconferentie-zet-jongeren-in-beweging-normaal-ben-ik>.

⁵⁴ Kinnaman, *Faith for Exiles*, p. 32.

literatuuronderzoek is gezocht naar een antwoord op beide vragen. Voor de eerste vraag is het onderzoek over mystagogie door de Jong-van Campen bestudeerd. Ze komt tot een concept van mystagogie op basis van zowel literatuur- als kwalitatief onderzoek: 'Mystagogie is inwijding in persoonlijk geloof en in de geloofsgemeenschap'. De componenten van inwijding in persoonlijk geloof en in de geloofsgemeenschap zijn volgens dit onderzoek beide van belang. De concepten 'kennis' en 'ervaring' zijn op basis van het onderzoek en het analyseren van de kerkhistorische ontwikkeling van belijdenis doen aan deze definitie toegevoegd. Kennis en ervaring fungeren als belangrijke middelen waarlangs inwijding gebeurt. Zodoende luidt het antwoord op de eerste deelvraag: 'Belijdenis doen is inwijding in persoonlijk geloof en in de geloofsgemeenschap langs de weg van kennis en ervaring.'

Een antwoord op de tweede deelvraag is gezocht door het onderzoek van Kinnaman en Matlock onder Amerikaanse christenen te bestuderen. Op grond van hun onderzoek onder ruim 1500 jongeren stellen ze dat 10% van hen *resilient disciples* zijn. Het zijn jongeren die zowel geworteld zijn in de christelijke traditie en geloofsgemeenschap, en in de hedendaagse (digitale) cultuur hun geloof weten vorm te geven. De jongeren die voor dit onderzoek zijn benaderd, vertonen veel overeenkomsten met *resilient disciples*. Het antwoord op de tweede deelvraag luidt daarom als volgt: 'Gecommitteerde jongeren zijn christenen die een brugfunctie vervullen doordat ze in staat zijn om in een geseclariseerde wereld hun geloof uit te leven terwijl ze sterk geworteld zijn in hun traditie en geloofsgemeenschap.'

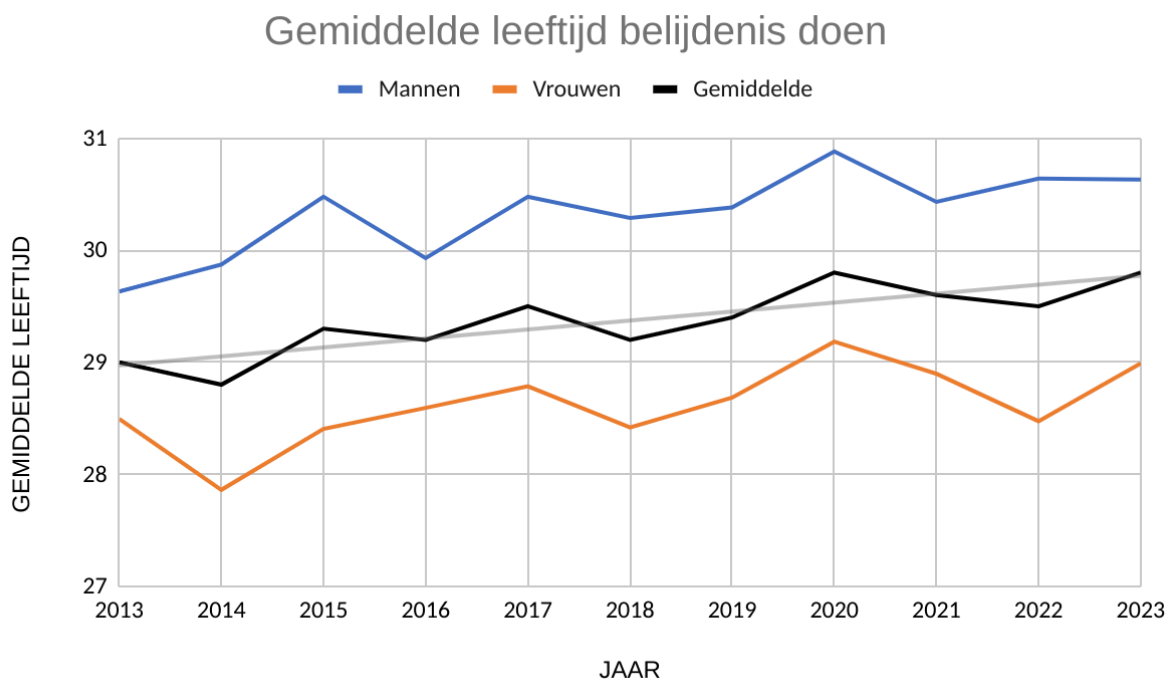
Het volgende hoofdstuk gaat in op de derde deelvraag door de data van de ledenadministratie van de PKN te analyseren. Hierdoor krijgen we eerst een beeld wat er op macroniveau speelt wat betreft belijdenis doen voordat we in hoofdstuk 6 het veldonderzoek onder gecommitteerde jongeren bespreken.

4. Resultaten analyse ledenadministratie

In dit hoofdstuk wordt middels kwantitatieve data-analyse een antwoord gegeven op de derde deelvraag: 'In hoeverre is er in de PKN de afgelopen tien jaar sprake van uitstel en afstel van belijdenis doen?' In dit hoofdstuk wordt eerst de opzet van het onderzoek toegelicht, vervolgens worden de resultaten besproken en er wordt afgesloten met een conclusie. De dataset is bekeken vanuit twee hoofdvragen benaderd die achtereenvolgens worden behandeld: (1) Wat is de gemiddelde leeftijd van belijdeniskandidaten? (2) Is er sprake van een procentuele afname van het aantal belijdeniskandidaten? Daarnaast is gekeken naar mogelijk relevante informatie buiten bovenstaande vragen om. De analyse van de dataset en het genereren van grafieken is gedaan met behulp van Excel. Er is om twee redenen voor gekozen om de resultaten niet in tabellen (met cijfers) maar middels diagrammen te tonen. Allereerst maakt het in één oogopslag inzichtelijk wat er speelt en ten tweede kunnen tabellen nog meer dan diagrammen de indruk wekken van een (te) absolute uitkomst van het onderzoek. Het hoofdstuk sluit af met een conclusie waarin antwoord wordt gegeven op de deelvraag en fungeert als achtergrond voor het veldonderzoek dat in hoofdstuk vijf wordt besproken.

4.1 Gemiddelde leeftijd belijdeniskandidaten

In de onderstaande diagram (zie figuur 3) is inzichtelijk gemaakt wat de gemiddelde leeftijd is van belijdeniskandidaten tussen 2013 en 2023. Er is onderscheid gemaakt tussen mannen (blauw) en vrouwen (oranje) en op basis van alle belijdeniskandidaten samen een gemiddelde (zwart). De trendlijn (grijs) geeft de trend aan van het gemiddelde.

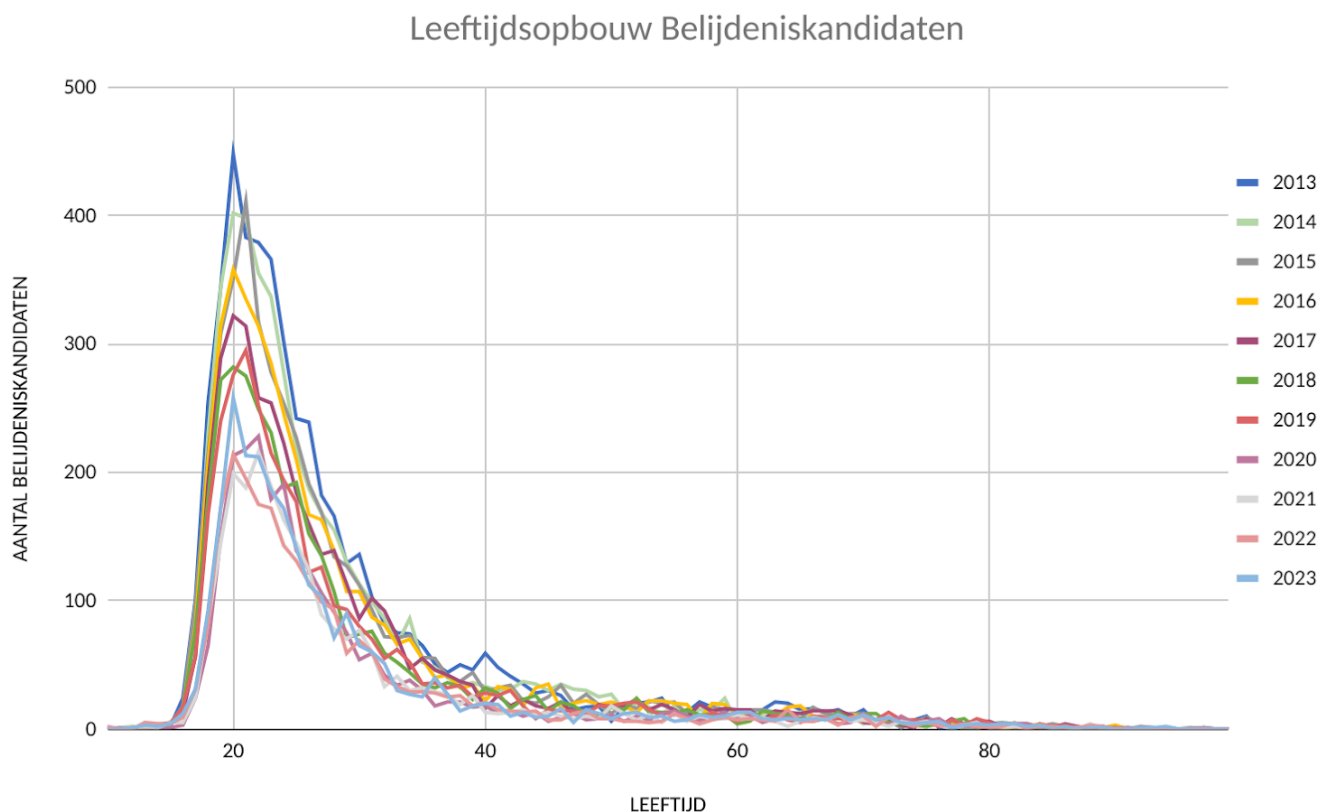


Figuur 3: Diagram van gemiddelde leeftijd belijdeniskandidaten PKN inclusief trendlijn (grijs).

Op basis van de diagram vallen vier aspecten op die achtereenvolgens worden besproken en ingegaan wordt op een mogelijke verklaring.

[1] De gemiddelde leeftijd van belijdeniskandidaten is in de afgelopen tien jaar licht gestegen van 29 naar tegen de 30. De trendlijn maakt deze stijging zichtbaar. Het is lastig om bij een dergelijke stijging van iets minder dan een jaar direct te spreken van een aangetoonde stijgende trend. Gegevens van meerdere decennia of van andere kerkgenootschappen zouden dit moeten kunnen ondersteunen.

[2] De gemiddelde leeftijd is met tussen de 29 en 30 jaar relatief hoog. Een verklaring hiervoor is het aantal belijdeniskandidaten met een hogere leeftijd. Ter illustratie: in 2023 waren er 80 van de in totaal 2625 belijdeniskandidaten ouder dan 70 jaar. Deze groep zorgt alleen al voor een stijging van de gemiddelde leeftijd met 1,5 jaar. In onderstaande diagram (zie figuur 4) is de leeftijdsopbouw van belijdeniskandidaten inzichtelijk gemaakt. Hieruit is af te lezen dat de meeste belijdeniskandidaten ongeveer 20 jaar zijn, dat ruim 70 procent van de belijdeniskandidaten jonger is dan 30 jaar en dat de leeftijdsopbouw de afgelopen tien jaar weinig veranderd is.



Figuur 4: Diagram van leeftijdsopbouw belijdeniskandidaten PKN.

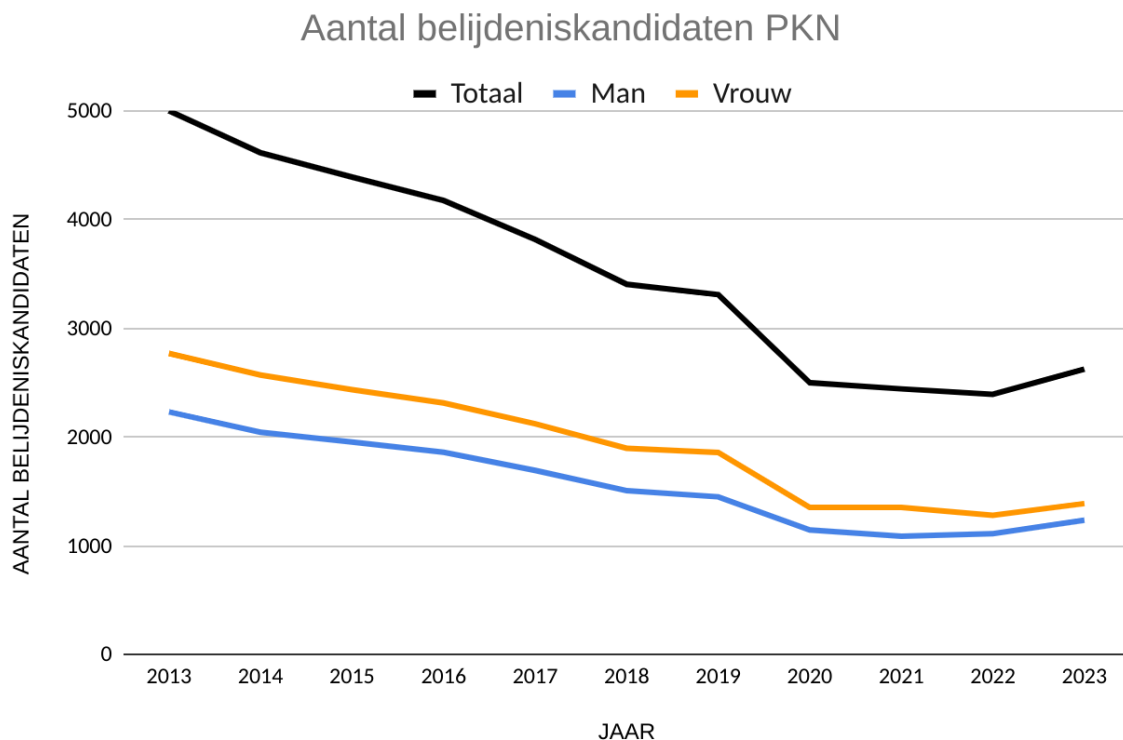
[3] Er is een significant verschil tussen de gemiddelde leeftijd waarop mannen en vrouwen belijdenis doen. Mannen doen gemiddeld genomen tussen de 1,5 en 2 jaar later belijdenis dan vrouwen. In dat jaar zijn er 15% meer vrouwen die belijdenis hebben gedaan dan mannen (1111 om 1282). Er zijn in de leeftijdscategorie 17 tot en met 24 jaar 56% meer vrouwen die

belijdenis doen dan mannen (463 mannen om 720 vrouwen). Vanaf 25 jaar zijn het juist relatief meer mannen die belijdenis doen.

[4] Er is behoorlijk wat fluctuatie te zien in de gemiddelden. Dit kan deels gerelativeerd worden door de (kleine) schaal van de linkeras. Een mogelijke verklaring voor de lichte daling van de gemiddelde leeftijd tussen 2020 en 2022 (met uitzondering van mannelijke kandidaten) is de corona pandemie. Het zou kunnen zijn dat in die periode oudere gemeenteleden uit voorzichtigheid het doen van belijdenis uit- of afstelden. Uit paragraaf 4.2 zal ook blijken dat de coronapandemie waarschijnlijk terug te zien is in de data.

4.2 Procentuele ontwikkeling

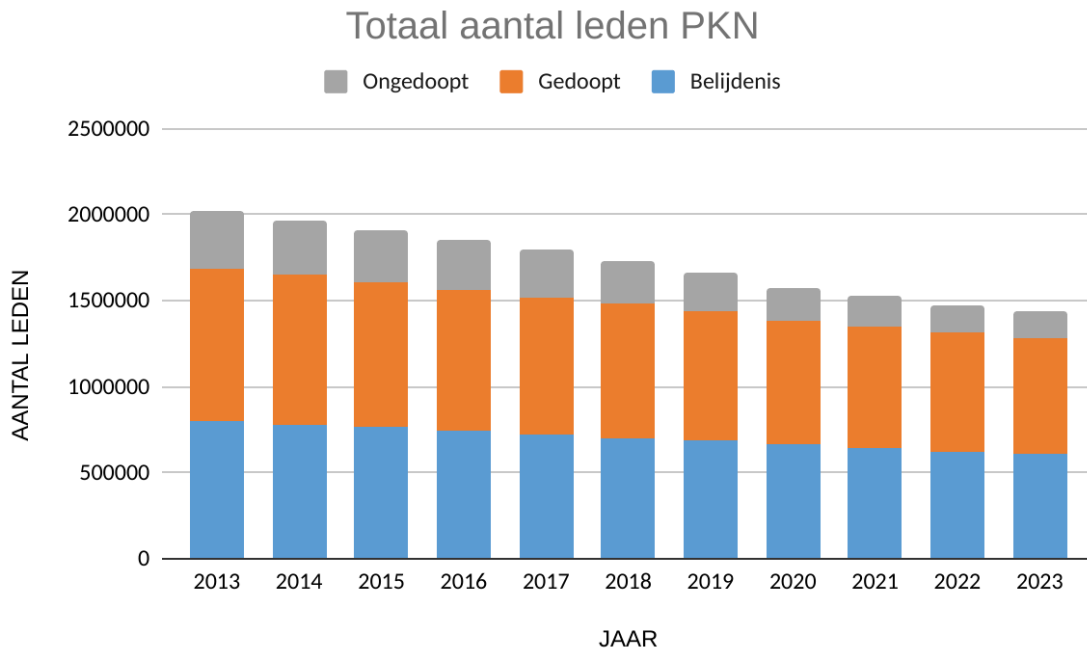
In de diagram hieronder wordt het aantal belijdeniskandidaten van 2013 tot 2023 inzichtelijk gemaakt (zie figuur 5). Er is onderscheid gemaakt tussen mannen en vrouwen. In absolute aantallen: in 2013 waren er 5000 belijdeniskandidaten en in 2023 waren er 2625. Dat is een afname van zo'n 6% per jaar.



Figuur 5: Diagram van aantal belijdeniskandidaten PKN.

Wat direct opvalt is de 'dip' van 2020 tot 2022, de periode van de coronapandemie, en de 'schans' van 2023. Het effect van de coronapandemie is, weliswaar om andere redenen, ook in de gemiddelde leeftijd terug te zien (zie figuur 3). In 2023 lijkt er een compensatie plaats te vinden. Tussen 2013 en 2019 is er een gemiddelde daling van bijna 7% per jaar, maar hoewel er in 2020 een daling is van bijna 25% is de gemiddelde daling over 2020 tot en met 2023 met 5% dus lager dan de tendens daarvoor.

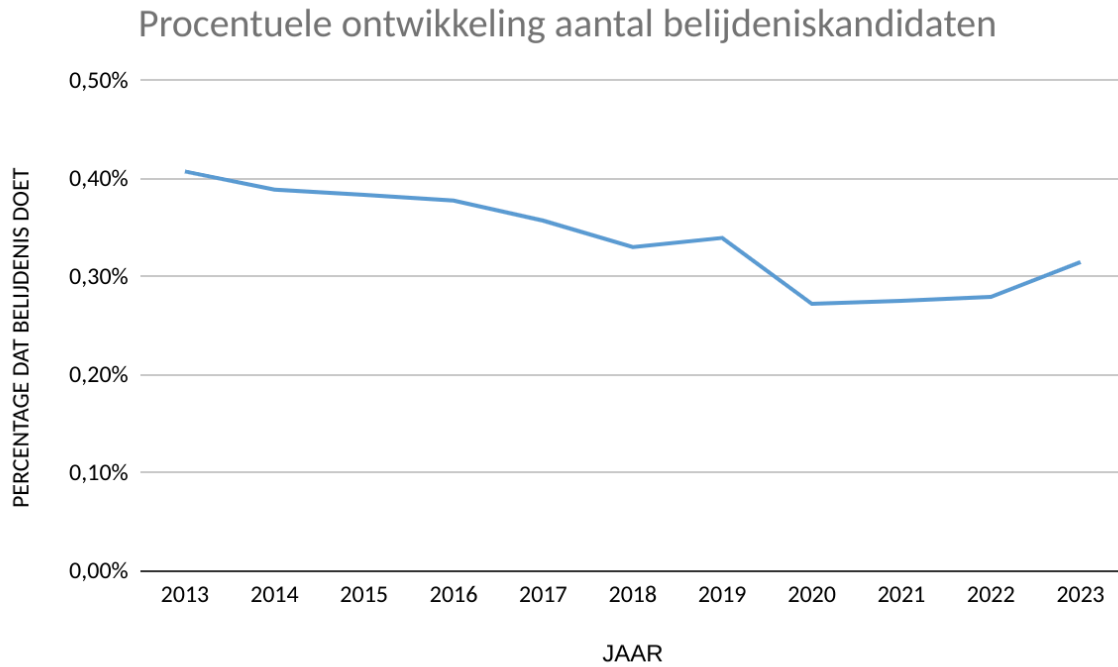
Een afname van het absolute aantal belijdeniskandidaten ligt echter voor de hand wanneer het totaal aantal leden van de PKN in de afgelopen tien jaar is gedaald met bijna 30%.⁵⁵ Het is daarom van belang om te kijken naar de procentuele ontwikkeling. In andere woorden: hoe verhoudt de afname van het aantal belijdeniskandidaten zich tot de afname van de PKN als geheel? Voordat we kijken of er sprake is van een procentuele afname maken we eerst inzichtelijk op welke wijze er sprake is van daling van leden binnen de PKN. In onderstaande overzicht is een onderverdeling gemaakt van belijdende, gedoopt en ongedoopte leden (zie figuur 6).



Figuur 6: Diagram van totaal aantal PKN-leden onderverdeeld in belijdend, gedoopt en ongedoopt.

In absolute getallen: de PKN is gekrompen van 2.086.000 leden in 2013 naar 1.477.000 leden in 2023. Het aantal leden dat niet geregistreerd staat als belijdend lid, dus ongedoopte en gedoopte leden, kan vergeleken worden met het aantal belijdenissen in de afgelopen tien jaar. Hoewel dit niet de enige groep is waar belijdeniskandidaten uit komen - ze kunnen ook niet-kerkelijk zijn of uit een andere kerk komen - is het wel de voornaamste groep. Indien procentueel steeds minder mensen belijdenis doen zou dat te zien moeten zijn wanneer deze groep wordt afgezet tegen het aantal belijdeniskandidaten (zie figuur 7).

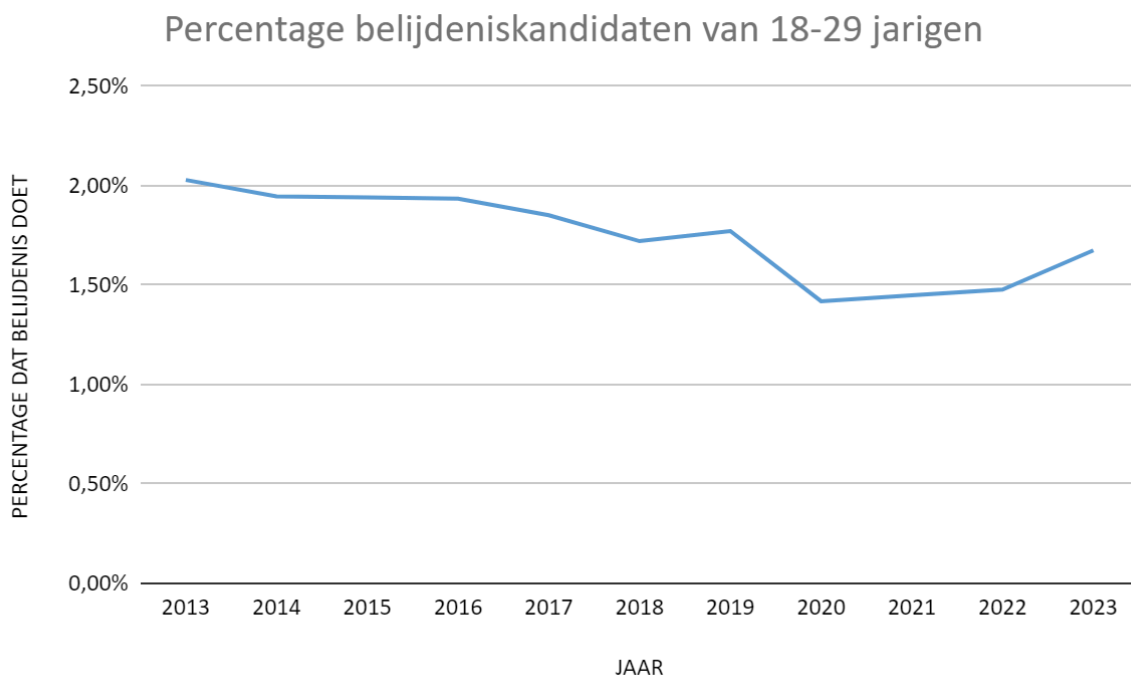
⁵⁵ Protestantse Kerk in Nederland, *Feiten en cijfers Protestantse Kerk* (z.d.) <https://protestantsekerk.nl/over-ons/feiten-en-cijfers/>.



Figuur 7: Diagram met percentage belijdeniskandidaten afgezet tegen (on)gedoopte leden.

Op basis van de diagram vallen twee aspecten op die achtereenvolgens worden besproken.

[1] Er is een procentuele daling te zien van het aantal belijdeniskandidaten. Waar in 2013 0,4% van de ongedoopte en gedoopte leden belijdenis deed, was dit in 2023 iets meer dan 0,3%. Hoewel dit om relatief kleine percentages gaat is dit verschil wel significant. Een minder voor de hand liggende verklaring zou zijn dat er procentueel meer ongedoopte en gedoopte leden zijn in 2023 ten opzichte van 2013. Maar dit is niet het geval.



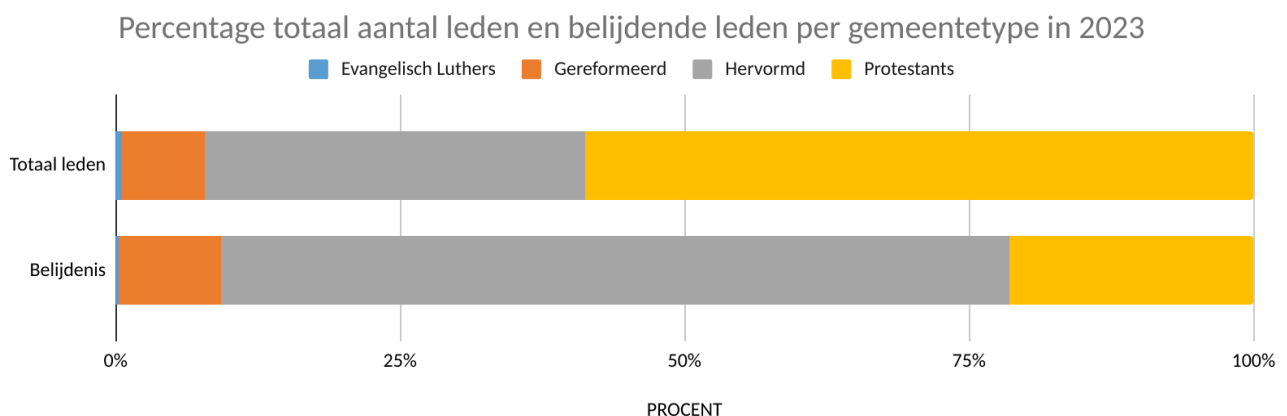
Figuur 8: Diagram met het percentage belijdeniskandidaten van het totaal aantal 18-29 jarigen.

In 2013 was het percentage gedoopte en ongedoopte leden 61% van het geheel, terwijl dat aandeel in 2023 met 58% juist iets kleiner is geworden. Een andere verklaring is dat minder ongedoopte en ongedoopte leden belijdenis doen. Om deze verklaring te controleren kan het aantal belijdeniskandidaten ook afgezet worden tegenover het aantal 18-29 jarige leden over de tijd (zie figuur 8).⁵⁶ In deze diagram is dezelfde trend te zien als in figuur 7. Er is ook hier sprake van een daling, al is die iets minder groot.

[2] In beide diagrammen is een ‘dip’ en een ‘schans’ te zien die duiden op de effecten van de coronapandemie zoals eerder bij figuur 3 en 5 besproken. Ook hier is het de vraag in hoeverre dit komt omdat de effecten van de coronapandemie worden gecompenseerd waarna de daling weer doorzet of dat hier iets anders gaande is. Dat is op basis van deze gegevens niet vast te stellen en vraagt om vervolgonderzoek.

4.3 Overige resultaten

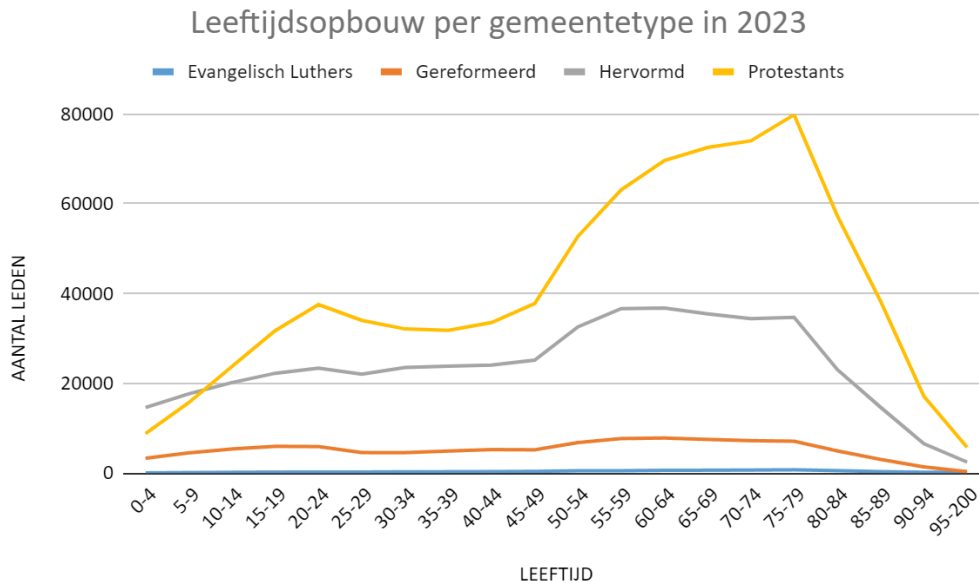
Naast de resultaten die de deelvragen opleveren zijn er ook andere vragen te stellen aan de data. Twee daarvan, die mogelijk interessant zijn voor vervolgonderzoek, zullen hieronder behandeld worden. Allereerst kan gekeken worden in hoeverre het gemeentetype van invloed is op belijdeniskandidaten. Zoals in 3.1.2 uitgelegd kan alleen de data van 2023 bekeken worden wat betreft het gemeentetype. We kijken allereerst naar aantallen die dan afgezet moeten worden tegen het percentage gemeenteleden per gemeentetype (zie figuur 9)



Figuur 9: Diagram met het percentage leden en belijdeniskandidaten per gemeentetype in 2023.

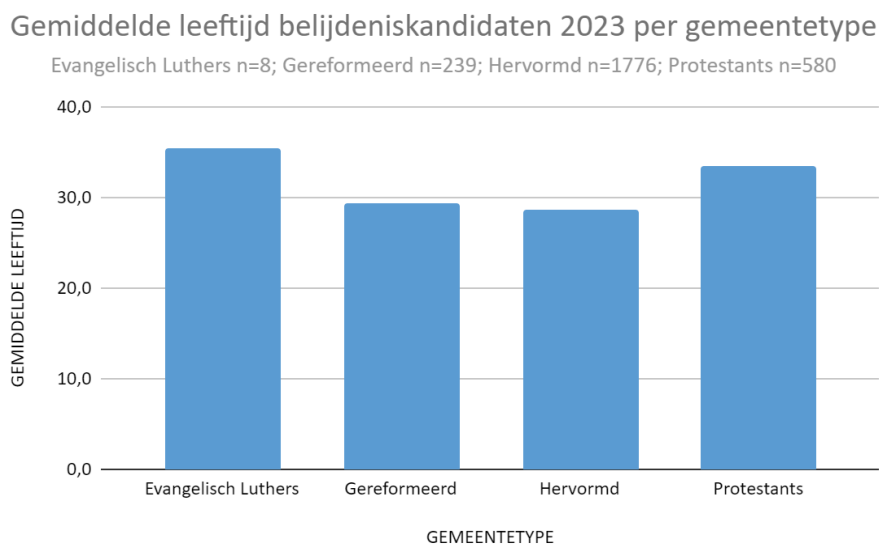
Wat opvalt is dat het hervormde gemeentetype oververtegenwoordigd en de protestantse gemeentetype ondervertegenwoordigd is. Dit verschil kan op verschillende manieren verklaard worden. Allereerst is er sprake van een verschil in leeftijdsopbouw waardoor in hervormde gemeentetypes naar verhouding meer jongeren zijn die de belangrijkste leeftijdscategorie zijn voor potentiële belijdeniskandidaten (zie figuur 10).

⁵⁶ De data van LRP is niet per levensjaar maar per leeftijdscategorie van steeds vijf jaar aangeleverd. Voor deze diagram zijn de leeftijdscategorieën van 20-24 en 25-29 jaar bij elkaar opgeteld en van de leeftijdscategorie 15-19 is 40% meegerekend om hiermee grofweg de 18 en 19 jarigen mee te rekenen.



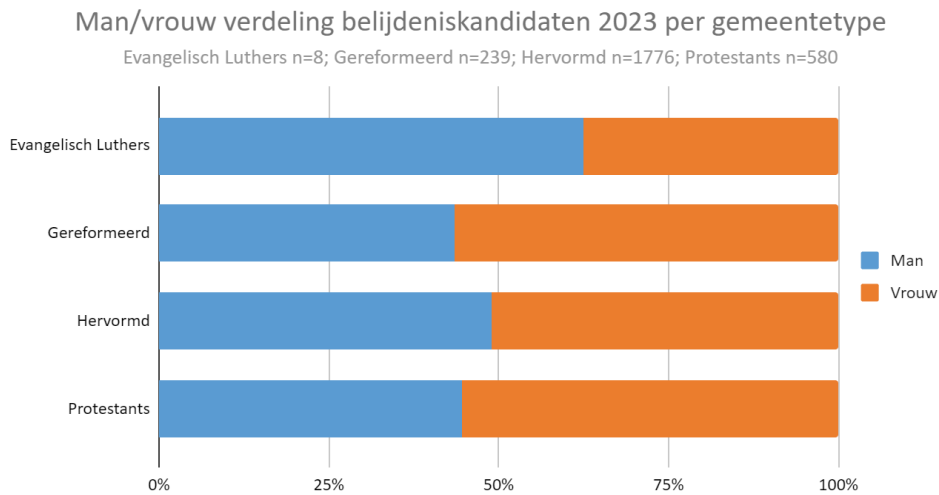
Figuur 10: Diagram met leeftijdsopbouw per gemeentetype in 2023.

Uit bovenstaande diagram blijkt dat de gemiddelde leeftijd van het protestantse gemeentetype duidelijk hoger ligt dan bij het hervormde en gereformeerde gemeentetype. Dit verschil is echter niet zo groot dat het de verklaring biedt waarom er in 2023 in het hervormde- ruim drie keer meer belijdeniskandidaten waren dan in het protestantse gemeentetype. Een andere verklaring is dat er sprake zou kunnen zijn van een gemiddeld genomen grotere periferie in het protestantse gemeentetype. Randkerkelijke leden zullen minder snel belijdenis doen. Daarbij zou de betekenis van belijdenis doen in het protestantse gemeentetype anders kunnen worden ingevuld en beleefd waardoor er relatief minder leden belijdenis doen. Dit laatste zou ook een verklaring kunnen bieden voor het gegeven dat de gemiddelde leeftijd van belijdeniskandidaten bij het hervormde gemeentetype ongeveer drie jaar lager ligt dan die van het protestantse gemeentetype zoals hieronder te zien (zie figuur 11).



Figuur 11: Diagram met gemiddelde leeftijd belijdeniskandidaten per gemeentetype in 2023.

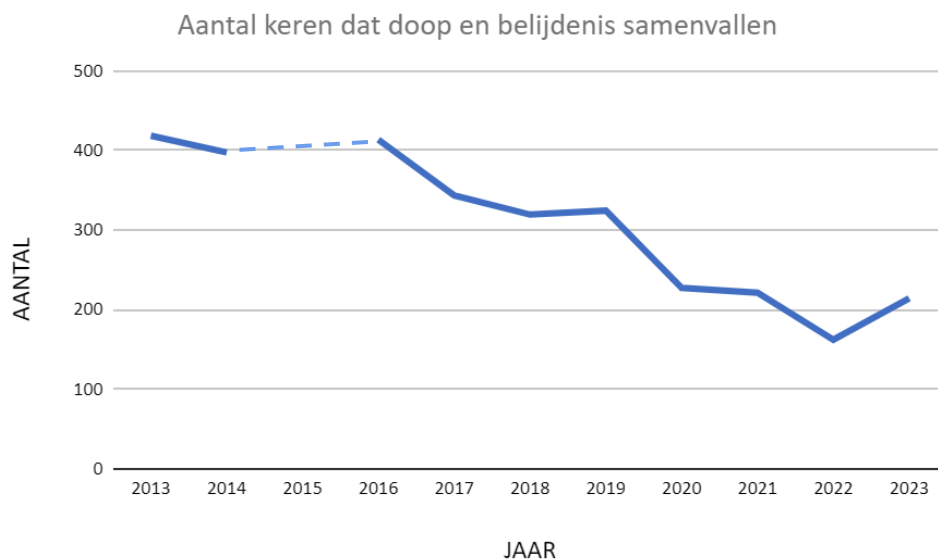
Een ander opvallend verschil tussen de gemeentetypen, behalve de aantallen en gemiddelde leeftijd, is de man/vrouw verdeling van de belijdiskandidaten. In onderstaande diagram is te zien hoe deze is opgebouwd (zie figuur 12).



Figuur 12: Diagram met man/vrouw verdeling belijdiskandidaten per gemeentetype in 2023.

Het hervormde gemeentetype (49%) wijkt hier wederom af van het gereformeerde (44%) en protestantse (45%) gemeentetype in het feit dat er percentageel meer mannen belijdenis doen. Het zou kunnen zijn dat het hervormde gemeentetype meer mannelijke leden heeft ten opzichte van de andere twee. Een andere verklaring, net zoals hiervoor kort besproken, zou kunnen zijn dat het hier met betekenisgeving te maken heeft en het effect daarvan op mannelijke leden. Vanwege het beperkt aantal belijdiskandidaten is het evangelisch luthersche gemeentetype hier buiten beschouwing gelaten.

Bij het bovenstaande dient wel opgemerkt te worden dat het gemeentetype zoals een gemeente geregistreerd staat in de LRP lang niet alles zegt over de aard van een gemeente. Dat neemt niet weg dat er opmerkelijke verschillen zijn die om nader onderzoek vragen.



Figuur 13: Diagram met het aantal mensen waarbij doop en belijdenis samenvallen.

Een tweede vraag die gesteld kan worden is hoe vaak doop en belijdenis samenvallen. Hoe vaak komt dit voor en is hier ook een ontwikkeling te zien? In onderstaande diagram (zie figuur 13) is dit in beeld gebracht. De stippellijn tussen 2014 en 2016 geeft de verwachte ontwikkeling aan vanwege het ontbreken van correcte gegevens van 2015.

Het diagram vertoont veel gelijkenis met de ontwikkeling van het aantal belijdeniskandidaten zoals in figuur 5. Net zoals bij het aantal belijdeniskandidaten is er in 2023 sprake van een halvering ten opzichte van 2013. De groep mensen waarbij doop en belijdenis samenvallen zou interessant zijn om verder te onderzoeken. Zijn dit met name leden van ouders die er bewust voor hebben gekozen hun kind niet te laten dopen? Of zijn het nieuwe gelovigen? Net zoals bij de ontwikkeling van het aantal belijdeniskandidaten zou het ook hier interessant zijn om te kijken of de 'schans' doorzet of vooral een compensatie is van de corona pandemie. Zoals aan het begin van dit hoofdstuk opgemerkt dient er rekening gehouden te worden met 'vervuiling' van de data. Omdat het gaat om kleinere aantallen is het effect daarvan mogelijk groter.

4.4 Conclusies

De twee vragen die in dit hoofdstuk centraal stonden, hadden betrekking op de gemiddelde leeftijd van belijdeniskandidaten en de procentuele ontwikkeling van hun aantal in de afgelopen tien jaar. Voor dit kwantitatieve onderzoek is een dataset van de LRP geanalyseerd.

Wat betreft de gemiddelde leeftijd kan er geconcludeerd worden dat deze met een huidige gemiddelde van 30 jaar de afgelopen tien jaar licht gestegen is. Echter, ruim 70% van de belijdeniskandidaten is nog altijd jonger dan 30 jaar. Mannen zijn de afgelopen tien jaar gemiddeld 1,5 tot 2 jaar ouder dan vrouwen wanneer ze belijdenis doen.

Het totaal aantal leden in de PKN dat belijdenis doet is in 2023 ten opzichte van 2013 bijna gehalveerd. Deze daling gaat sneller dan de daling van het aantal leden van de PKN. Ook wanneer het aantal belijdeniskandidaten wordt afgezet tegen het aantal gedoopte en ongedoopte leden is er een procentuele daling zichtbaar.

Het is zeer waarschijnlijk dat de coronapandemie terug te zien is in data wat betreft het aantal belijdenissen, maar mogelijk ook de gemiddelde leeftijd. In meerdere diagrammen (figuur 3, 5 en 7, 8 en 13) is een 'dip' en een 'schans' te zien die kunnen wijzen op de effecten van de coronapandemie en een compensatie daarvan. De vraag is wat de cijfers doen de komende jaren. Is de 'schans' zoals die in veel diagrammen te zien een compensatie van de coronapandemie of is hier meer aan de hand? In twee recente artikelen van het Nederlands Dagblad wordt gesuggereerd dat een bepaalde groep niet-kerkelijke jongeren de kerk meer dan voorheen lijken te vinden (Woertink, 2024 en Dijkhuizen, 2024). Zij ondergaan dan vervolgens een overgangsrитуeel zoals de doop en belijdenis. De Church of England berichtte over een 5% stijging van het aantal kerkgangers in 2023 ten opzichte van het jaar daarvoor (Church of England, 2024). Volgens Stefan Paas is er een duidelijk statistisch aanwijsbare trend dat vooral in gesecculariseerde landen jongeren religieuzer zijn dan de generatie voor hen (Paas, 2024). In Frankrijk is er bijvoorbeeld in 2023 een stijging van 31% van het aantal rooms-katholieke volwassen dopelingen. Mocht deze tendens ook in de PKN plaatsvinden dan zou dit op termijn terug te zien zijn in de data.

5. Resultaten veldonderzoek

Uit het vorige hoofdstuk is gebleken dat er sprake is van een lichte stijging van de al relatief hoge gemiddelde leeftijd waarop in de PKN belijdenis wordt gedaan. Er is inzichtelijk gemaakt dat er een significant verschil is tussen de leeftijd waarop mannen en vrouwen belijdenis doen. Wat betreft het aantal belijdeniskandidaten is er de afgelopen tien jaar sprake van een procentuele afname die sneller gaat dan de afname van het aantal gedoopte en ongedoopte leden van de PKN. Kortom, belijdenis doen wordt uitgesteld en afgesteld. In dit hoofdstuk proberen we een scherper beeld te krijgen van wat hier speelt door in te zoomen op een heel specifieke doelgroep, namelijk bezoekers van de HGJB-Kerstconferentie van 2023. Hoewel gecommitteerde jongeren niet alle jongeren uit de PKN vertegenwoordigen, maken zij net als *resilient disciples* deel uit van dezelfde cultuur. Wanneer we uitgaan van het onderzoek van Kinnaman en Matlock vormen zij ongeveer 10% van het geheel. Juist vanwege hun commitment aan de christelijke traditie reflecteren ze op constructieve wijze op de praktijk. De keuze voor jongeren die naar de HGJB-kerstconferentie gaan als doelgroep heeft (1) praktische voordelen wat betreft benaderbaarheid en bereidwilligheid en (2) het inhoudelijke voordeel, zoals in paragraaf 3.2.4 besproken, dat deze doelgroep geoefend is in het omgaan met de spanning tussen geloof en cultuur.

De deelvragen die in dit hoofdstuk centraal staan zijn: (1) Welk inzicht in de huidige praktijk biedt de reflectie van gecommitteerde jongeren in 2023-2024 op de huidige praktijk van belijdenis doen? En (2) Welke aanknopingspunten biedt het onderzoek onder gecommitteerde jongeren voor constructieve reactie op de huidige praktijk van belijdenis doen? Het veldonderzoek heeft twee stadia die in dit hoofdstuk achtereenvolgens worden besproken. Als eerste zijn er enquêtes afgenomen waarvan de resultaten getoond en geanalyseerd worden. Vervolgens is met een kleine groep van hen een online groepsinterview gehouden. De beide deelvragen worden in beide paragrafen besproken. Het hoofdstuk sluit af met een conclusie.

5.1 Resultaten enquêteonderzoek

Hieronder worden de resultaten steeds per onderdeel besproken in de volgorde zoals ze ook in de enquête aan bod kwamen.

5.1.1 Persoonsgegevens

Voordat we de resultaten inhoudelijk bespreken volgt eerst een schets van de respondenten op basis van hun persoonsgegevens.

- De leeftijdsspreiding van de respondenten is tussen de 16 en 28 jaar. Bij de leeftijdsopbouw van de respondenten valt op dat 81% van de respondenten 17 tot en met 21 jaar oud is (71 respondenten). Daarbinnen zijn het de 18- en 19 jarigen die iets meer dan de helft van het totaal aan respondenten vertegenwoordigen (46 respondenten). De gemiddelde leeftijd is 20 jaar.
- Van de respondenten is een iets groter gedeelte vrouw: 57% vrouw (50 respondenten)

en 43% man (38 respondenten).

- Een ruime meerderheid van 68% bezoekt de PKN (60 respondenten). Van de overige respondenten bezoeken 7 de Christelijk Gereformeerde Kerk, 7 de Gereformeerde Gemeente, 7 een Evangelische Gemeente, 3 de Hersteld Hervormde Kerk, 3 de Nederlandse Gereformeerde Kerken en is er 1 die niet naar een kerk gaat.
- Van zij die zich tot de PKN rekenen is het overgrote deel lid van een gemeente die tot de kerkelijke stroming van de Gereformeerde Bond gerekend wordt: 88% (53 respondenten).⁵⁷
- Het opleidingsniveau van de respondenten is in hoge mate theoretisch: 38% VWO/Universiteit (33 respondenten), 48% HAVO/HBO (42 respondenten) en 15% VMBO/MBO (13 respondenten).

Uit het overzicht van de persoonsgegevens valt een aantal dingen op waar bij het bespreken van de resultaten rekening mee gehouden dient te worden. Allereerst zijn de respondenten bovengemiddeld theoretisch opgeleid.⁵⁸ In het onderzoek van Kinnaman en Matlock is niet gekeken naar een verband tussen *resilient disciples* en opleidingsniveau. Het is mogelijk dat de bezoekers van de HGJB-Kerstconferentie een bovengemiddeld theoretisch opgeleide subgroep vormen binnen de definitie van *resilient disciples*. Uit de persoonsgegevens valt daarnaast af te leiden dat, hoewel het aandeel respondenten uit de PKN vrij hoog is, er ook een significant deel uit andere kerkelijke gemeenten komt. Respondenten uit gevestigde kerken, anders dan de PKN, reflecteren op belijdenis doen binnen hun eigen kerk. Die praktijk kan soms erg verschillend zijn, maar dat geldt in grote mate ook binnen de PKN zelf. Om de reden dat deze respondenten ook getypeerd kunnen worden als gecommitteerde jongeren die in het spanningsveld staan van kerk en wereld is hun respons meegenomen in de resultaten. Respondenten die een evangelische gemeente bezoeken, waar belijdenis doen niet tot de praktijk behoort, hadden altijd een link met een gevestigde kerk doordat ze er zijn opgegroeid.⁵⁹ Hun respons is meegenomen omdat zij vanuit een betrokkenheid op kerk en geloof een kritische stem vertegenwoordigen ten aanzien van de gevestigde kerk.

5.1.2 Waarom niet belijdenis gedaan

Van de respondenten heeft 24% belijdenis gedaan en 76% niet. Aan hen die geen belijdenis hebben gedaan is gevraagd welke reden zij daarvoor hebben. Voor deze vraag konden respondenten uit acht opties kiezen, was er de mogelijkheid zelf een motief te formuleren en konden meerdere opties aangekruist worden (zie figuur 14).

⁵⁷ Hierbij moet als kanttekening gezegd worden dat er veel respondenten waren die niet precies wisten tot welke kerkelijke stroming hun gemeente behoorde. De interviewer heeft op basis van beschrijvingen die de respondenten gaven meegedacht om hen te helpen een keuze te maken.

⁵⁸ In Nederland doet 50% eindexamen in HAVO of VWO en de andere 50% in VMBO. Zie voor statistische gegevens: ExamenOverzicht (z.d.) *Statistieken over het Eindexamen*, geraadpleegd op 17 mei 2024, <https://www.examenoverzicht.nl/examen-informatie/algemeen/statistieken>.

⁵⁹ Respondenten die naar een Evangelische Gemeente gaan vroegen vooraf aan de interviewer in hoeverre hun mening van belang was voor dit onderzoek. Hen werd gevraagd in hoeverre ze opgegroeid waren in de Evangelische Gemeente of dat ze op latere leeftijd zijn overgestapt van een gevestigde kerk naar een Evangelische Gemeente. Alleen wanneer dat het geval was, werd hen gevraagd de enquête in te vullen.



Figuur 14: Redenen voor het (nog) niet doen van belijdenis weergegeven in aantal keer genoemd.

De acht in de enquête aangereikte antwoorden zijn gebaseerd op een eerder gedane casestudy in Kruispunt Vathorst waarbij middels interviews jongeren zijn gevraagd naar hun motieven om wel of geen belijdenis te doen.⁶⁰ Van de vier personen die de optie ‘Anders, nl.’ hebben gebruikt zijn er drie die aangeven te twijfelen aan het nut van belijdenis doen of neigen naar volwassendoop (alle drie gaan ze naar een evangelische gemeente). Een geeft aan geen andere jongere te kennen die ook belijdenis wil doen.

Opvallend is dat het opdoen van meer kennis bovenaan staat als voornaamste reden (reden 1). Als belijdenis doen inwijding is langs de weg van kennis en ervaring dan zou reden 3 gezien kunnen worden als ervaring en reden 1 als kennis. Dat de respondenten belang hechten aan het opdoen van kennis kan te maken hebben met de oververtegenwoordiging van theoretisch geschoolde respondenten. De vraag is dan ook wat respondenten hier precies mee bedoelen. Het kan te maken hebben met de ontwikkeling van één van de vijf geloofspraktijken van *resilient disciples* zoals het leren kennen en uitleven van Gods roeping. Ook valt op dat veel respondenten van plan zijn belijdenis te gaan doen (reden 2) of zich nog te jong voelen (reden 4). Wellicht staan deze jongeren positief tegenover het idee om belijdenis te doen. Negentien respondenten gaven aan hun geloof eerst nog meer in praktijk te willen brengen (reden 3). Ook hiervoor geldt, net als bij reden één, dat het de vraag is wat de respondenten hier precies mee bedoelen. Van de 67 respondenten geeft 16% aan (11 respondenten) zich (nog) niet te willen binden aan een gemeente (reden 5). Dit wijst erop dat belijdenis door hen, in negatieve zin, ervaren wordt als een vorm van ‘inwijding in de geloofsgemeenschap’.

5.1.3 Betekenis belijdenis doen

De twee open vragen hebben beiden als doel om data op te halen waarmee deelvraag vier beantwoord kan worden. De eerste vraag (vraag 6) heeft als functie om het denkproces op gang

⁶⁰ Deze casestudy is toegankelijk via de volgende link: <https://drive.google.com/file/d/1b3jW32Opbzrg536f08ixrOLRonY3Cyr0/view?usp=sharing>.

te brengen op een wijze die aanzet tot creativiteit. Verondersteld wordt dat respondenten kritischer nadenken over hun woorden wanneer ze iets aan iemand uitleggen die niet kerkelijk is. De tweede vraag (vraag 7) maakt het thema vervolgens direct bespreekbaar: 'Welke betekenis heeft belijdenis doen voor jou?' Van de 88 respondenten is er één die beide vragen niet heeft beantwoord.

Uit de analyse van de eerste vraag ontstaat het beeld dat de antwoorden goed op te delen zijn in de twee perspectieven van inwijding zoals geformuleerd in het theoretisch kader: 'Belijdenis doen is inwijding in persoonlijk geloof en in de geloofsgemeenschap langs de weg van kennis en ervaring' (zie Bijlage 3: labelschema 1). Er zijn zeker antwoorden die beide aspecten bevatten, maar er lijkt ook hier sprake te zijn van een spanningsveld.

Belijdenis doen als inwijding in persoonlijk geloof komt met name tot uitdrukking in respondenten die het gebruik betekenis geven als 'ja zeggen tegen God' (48 respondenten), 'toewijding aan God' (15 respondenten) en 'ja zeggen als keuze' (10 respondenten). Een persoonlijke relatie met God speelt in de geloofspraktijk van *resilient disciples* een belangrijke rol. De gemeenschap lijkt in dat geval te fungeren als het podium, de context, waarop het gebeuren van belijdenis doen plaatsvindt.

'Belijdenis doen is ja zeggen tegen God en het geloof in het openbaar' (respondent 61)

Met de woorden 'in het openbaar' heeft de respondent mogelijk aan willen geven dat belijdenis doen iets anders is dan op je slaapkamer antwoorden op Gods roepstem.

Belijdenis doen als inwijding in de geloofsgemeenschap komt met name tot uitdrukking bij respondenten die het gebruik betekenis geven als 'ja zeggen voor(in) de kerk' (36 respondenten), 'ja zeggen tegen geloof' (22 respondenten) en 'een antwoord op de doop' (18 respondenten). Het is lang niet altijd evident wat respondenten precies met 'het geloof' bedoelen en of het hier gaat om de geloofsleer of persoonlijk geloof zoals uit onderstaande blijkt.

'Je geloof bevestigen en laten zien aan de gemeente' (Respondent 59)

Uit een reactie als deze blijkt wel dat de gemeenschap een belangrijke rol speelt bij belijdenis doen, maar het is niet te achterhalen in welke mate. De kerk als actor in het gebeuren van belijdenis doen, wordt vaak genoemd (36 keer). Soms wordt de kerk als context opgevoerd zoals in het voorbeeld hiervoor, maar ook als degene aan wie het antwoord gericht is. Het is immers de ambtsdrager die namens de kerk vragen stelt aan de belijdeniskandidaat en het 'ja' klinkt niet voor niets tijdens een kerkdienst.

Overlappend voor beide categorieën is dat belijdenis wordt gezien als een antwoord. Hier horen werkwoorden bij zoals 'zeggen', 'kiezen' en 'belijden'. De woorden 'ja zeggen tegen God' worden

in die bewoording letterlijk dertien keer gebruikt:

'Ja zeggen tegen God en je volledig aan hem geven' (Respondent 9)

Belijdenis doen als antwoord strookt met een klassiek gereformeerde visie op de belijdenis. Volgens Verboom is belijdenis van het geloof afleggen in wezen het 'reageren op onze doop'.⁶¹ In het ritueel zelf neemt het antwoorden een belangrijke plek in doordat de belijdeniskandidaat antwoord geeft op drie vragen. Maar hoewel antwoorden op de doop ook genoemd wordt - in de kerkorde van de PKN wordt het omschreven als een van de vier motieven om belijdenis te doen - geven de meeste respondenten aan dat belijdenis doen antwoorden is ten aanzien van God. Deze beide betekenissen overlappen elkaar enigszins, maar antwoorden op de doop bevindt zich meer in het spectrum van de inwijding in de geloofsgemeenschap terwijl God antwoorden zich meer in het spectrum van inwijding in persoonlijk geloof bevindt. Het piëtisme maakt een soortgelijk onderscheid, namelijk tussen het historisch geloof en het zaligmakend geloof. Het historisch geloof is een gemeenschappelijk geloof terwijl het zaligmakend geloof persoonlijk is. Deze spanning wat betreft betekenisgeving aan het ritueel van belijdenis doen heeft zogezegd oude wortels.

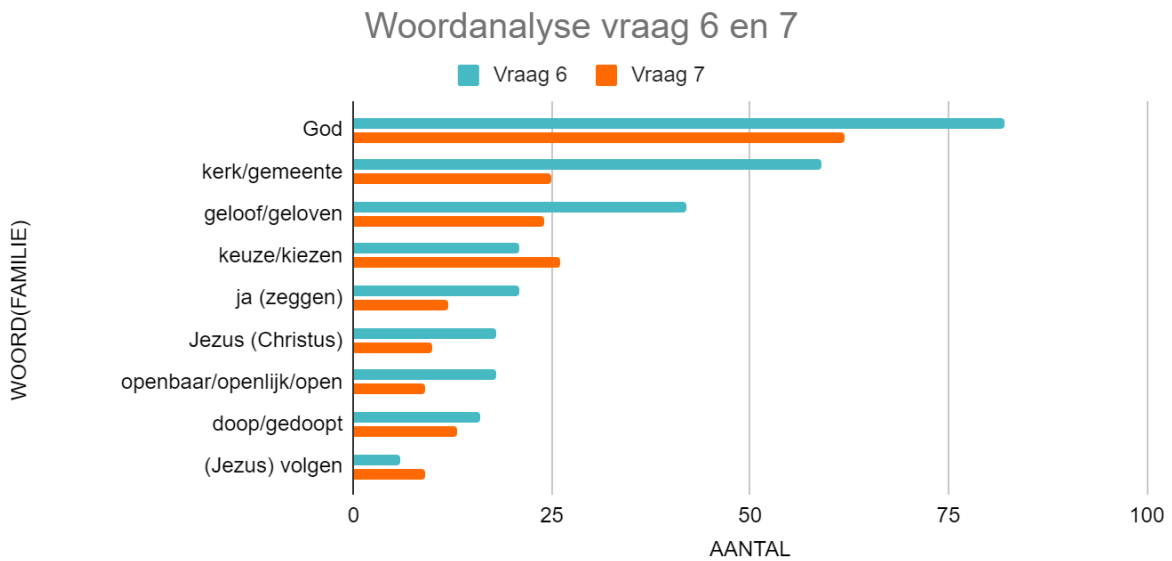
Uit de analyse van de tweede vraag ontstaat een iets ander beeld (zie Bijlage 2: labelschema 2). Beide categorieën van inwijding in persoonlijk geloof en de geloofsgemeenschap zijn ook hier te onderscheiden, maar de diversiteit in antwoorden is groter. Wat betreft belijdenis doen als inwijding in de geloofsgemeenschap zijn er twee respondenten die het heilig avondmaal noemen en vier respondenten noemen het onderdeel worden van de kerk. Het 'bij God horen, kind van God zijn' (3 respondenten) wordt ook door een aantal genoemd. Wat het meest opvalt is dat er in totaal elf respondenten zijn die belijdenis doen geen of weinig betekenis geven. Dit aantal komt neer op zo'n 13% procent van de respondenten.

'Niet een hele grote betekenis, ik heb in mijn hart al gezegd dat ik Jezus volg.'
(Respondent 47)

Voor deze respondenten wijkt de betekenis die zij er persoonlijk aan geven duidelijk af van de betekenis van belijdenis doen zoals ze dat aan anderen zouden uitleggen. Nader bekeken vinden deze respondenten belijdenis doen te vormelijk of formeel (respondenten 8, 26 en 76), zien ze het nut er niet van in (respondent 25), hebben ze hun hart al aan Jezus gegeven (respondent 47 en 66) en heeft belijdenis doen geen betekenis omdat je er niet dichterbij God door komt (respondent 24). Van de twee respondenten die daarnaast ook verwijzen naar de volwassendoop (respondent 48 en 76) gaat er een op dat moment naar een evangelische gemeente.

⁶¹ Verboom, *Van doopvont naar avondmaalstafel*, p. 71.

Bij een woordanalyse van de antwoorden op beide vragen ontstaat het volgende beeld (zie figuur 15).



Figuur 15: Woordanalyse en vergelijking bij vraag 6 en 7.

Het voornaamste verschil is het hiervoor besproken gegeven dat voor elf respondenten belijdenis doen weinig betekenis heeft. Met dit alles rekening houdend valt op dat bij vraag 7 de woorden 'keuze/kiezen' vaker voorkomen terwijl de woorden 'kerk/gemeente' significant minder vaak genoemd worden. Dit lijkt erop te wijzen dat bij het verwoorden van de persoonlijke betekenis er een grotere nadruk ligt op belijdenis doen als bevestiging van persoonlijk geloof.

5.1.4 Stellingen

Middels elf stellingen over verschillende aspecten van belijdenis doen, hebben respondenten een waardering kunnen geven tussen de 1 (helemaal oneens) tot en met 5 (helemaal eens). De stellingen hebben betrekking op het ritueel van belijdenis doen (stelling 1 t/m 5), motieven van belijdenis doen (stelling 6 t/m 8) en betekenisgeving door de context van de respondent (stelling 9 t/m 11). In de tabel hieronder is eerst weergegeven hoe alle respondenten samen de stellingen hebben gewaardeerd (score) en vervolgens zijn er middels drie blokken (belijdenis, geslacht en opleiding) differentiaties aangebracht (zie figuur 16). De 'n' geeft weer hoeveel respondenten de vraag naar belijdenis, geslacht en opleiding op de daarboven weergegeven wijze hebben ingevuld. De met kleur omcirkelde getallen zijn aangebracht voor verdere analyse.

Allereerst valt op dat de algemene waardering voor belijdenis doen met het cijfer 4,1 relatief hoog is. Dit geldt ook voor de waardering van de meeste andere stellingen, met uitzondering van stelling 6, 7 en 11. Deze waardering kan verklaard worden doordat gecommitteerde jongeren in hogere mate betrokken zijn bij de kerk door het bezoeken van kerkdiensten en andere activiteiten. De kans is hierdoor groter dat ze door catechetische vorming begrip en waardering

ontwikkelen voor het gebruik van belijdenis doen. Of deze waardering door gecommitteerde jongeren inderdaad hoger is dan gemiddeld zou middels een controlegroep getest moeten worden.

Stelling	Score	Belijdenis		Geslacht		Opleiding		
		Ja	Nee	Vrouw	Man	VMBO MBO	HAVO HBO	VWO Uni
		n=21	n=67	n=50	n=38	n=13	n=42	n=33
[1] Ik vind belijdenis doen een waardevol gebruik.	4,1	4,6	4,0	4,3	4,0	4,2	4,0	4,3
[2] Ik vind het stellen van de drie vragen aan de belijdeniskandidaten waardevol.	4,0	4,1	3,9	3,9	4,1	4,3	4,0	3,8
[3] Ik vind de symboliek van knielen en handoplegging waardevol.	4,0	4,2	4,0	4,2	3,8	3,9	4,1	4,0
[4] Het geven van een persoonlijke getuigenis door de belijdeniskandidaat tijdens de dienst vind ik belangrijk.	3,7	3,8	3,7	3,7	3,8	3,2	3,8	3,9
[5] Ik vind het belangrijk dat belijdenis in het openbaar gedaan wordt.	4,2	4,6	4,0	4,2	4,1	4,3	4,0	4,3
[6] Als je belijdenis hebt gedaan verandert je plek in de kerk.	3,0	3,5	2,9	3,0	3,1	3,1	3,0	3,1
[7] Ik vind het terecht dat je uitsluitend aan het avondmaal mag deelnemen wanneer je belijdenis hebt gedaan.	3,1	3,1	3,1	3,1	3,2	3,2	3,1	3,0
[8] Ik vind belijdenis doen een belangrijke uiting van mijn persoonlijk geloof.	3,9	4,2	3,8	4,0	3,8	3,8	3,9	4,0
[9] Mijn ouders vinden het belangrijk dat ik belijdenis doe.	3,9	4,6	3,6	3,8	3,9	4,2	3,7	3,9
[10] Mijn kerk vindt het belangrijk dat ik belijdenis doe.	3,9	4,3	3,7	3,8	4,0	4,0	3,9	3,8
[11] Mijn vrienden vinden het belangrijk dat ik belijdenis doe.	2,8	3,2	2,7	2,8	2,8	3,0	2,7	2,9

Figuur 16: Gemiddelde waardering (1 t/ 5) van de elf stellingen weergegeven per groep.

De groep die belijdenis heeft gedaan geeft op vrijwel alle stellingen een hogere waardering dan zij die (nog) geen belijdenis hebben gedaan. Opvallend zijn de met rood omcirkelde waarderingen. Belijdende leden ervaren in hogere mate dat hun plek is veranderd in de kerk en vinden het belangrijk dat belijdenis doen in het openbaar wordt gedaan. De verschillen tussen de laatste drie stellingen die betrekking hebben op betekenisgeving vanuit de context zijn opvallend hoog. Daaruit zou afgeleid kunnen worden dat de context een belangrijke rol speelt bij het al dan niet belijdenis doen. Een andere verklaring kan zijn dat zodra het doen van belijdenis eenmaal achter de rug is men de waardering van de context directer ervaart: van familieleden en vrienden ontvangt men felicitaties en cadeaus, in de kerk staat de belijdeniscatechisant in het middelpunt en ontvangt de zegen.

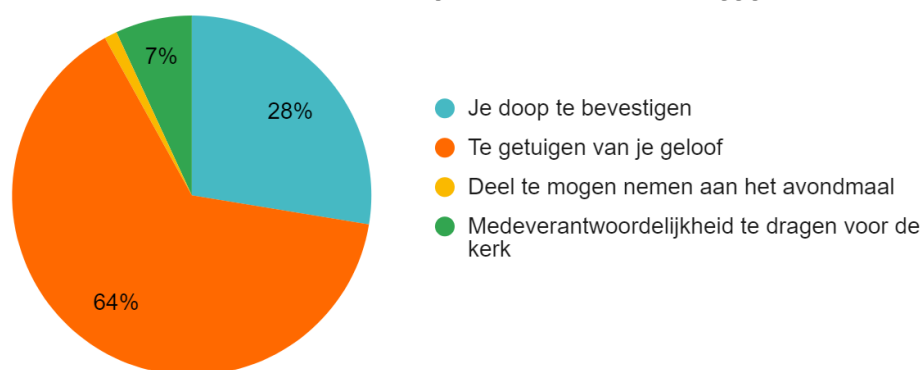
Het verschil tussen mannen en vrouwen in de waardering van de stellingen is niet significant, maar bij sommige stellingen wel opvallend te noemen. Het verschil in waardering van het gebruik (stelling 1) zou een verklaring kunnen zijn van het feit dat er gemiddeld meer vrouwen belijdenis doen dan mannen, zoals blijkt uit paragraaf 4.2. Vrouwen waarderen het ritueel van handoplegging en knielen meer dan mannen (stelling 3) terwijl dat bij het stellen van de vragen en het geven van een getuigenis juist net de andere kant opvalt (stelling 2 en 4).

In de laatste kolom wordt het verschil in opleidingsniveau in kaart gebracht. Omdat het aantal respondenten met een VMBO/MBO opleidingsniveau relatief laag is (13 respondenten) kunnen er geen harde conclusies getrokken worden. Wel vallen zaken op die nader onderzocht zouden kunnen worden. Er lijkt een verband te zijn tussen opleidingsniveau en de waardering voor het stellen van de drie vragen (stelling 2) en het geven van een persoonlijk getuigenis (stelling 4). Praktisch opgeleiden waarderen het stellen van vragen meer dan theoretisch opgeleiden, terwijl laatstgenoemden het geven van een persoonlijke getuigenis juist meer waarderen. Als laatste speelt de waardering van de context (familie, kerk en vrienden) bij VMBO/MBO opleidingsniveau een iets grotere rol dan bij de andere twee.

5.1.5 Motieven om belijdenis te doen

De kerkorde van de PKN onderscheidt vier motieven voor het doen van belijdenis.⁶² Deze vier motieven zijn aan de respondenten voorgelegd in twee vragen, waarbij ze eerst konden kiezen in welk motief ze zich het meest herkenden (vraag 9) en vervolgens in welk motief ze zich het minst herkenden (vraag 10). Eén respondent heeft vraag 9 niet beantwoord en drie respondenten hebben vraag 10 niet beantwoord. In onderstaande figuren (figuur 17 en 18) worden beide resultaten weergegeven, waarna ze besproken worden.

In welke van de vier motieven van belijdenis doen herken jij je het MEEEST?



Figuur 17: Welke motieven zoals in de kerkorde onderscheiden worden het meest herkend.

Het beeld dat ontstaat uit bovenstaande resultaten is dat 'getuigen van je geloof' door 64% aangemerkt wordt als het meest belangrijke motief om belijdenis te doen gevolgd door 'je doop

⁶² Zie voor een uitwerking hiervan Bijlage 1: Kerkhistorisch exposé belijdenis doen.

bevestigen' met 28%. Zowel 'deel te mogen nemen aan het avondmaal' als 'medeverantwoordelijkheid te dragen voor de kerk' worden met 1% en respectievelijk 7% juist heel laag gewaardeerd. Het grote verschil in waardering tussen de twee meest en de twee minst gewaardeerde motieven is significant. Met als uitgangspunt dat belijdenis doen inwijding is in persoonlijk geloof en in de geloofsgemeenschap zou met name het motief om te getuigen van je geloof gezien kunnen worden als inwijding in persoonlijk geloof. Een meerderheid vindt inwijding in persoonlijk geloof het belangrijkste aspect van belijdenis doen. Dit beeld wordt bevestigd door de onderstaande figuur.

In welke van de vier motieven van belijdenis doen herken jij je het MINST?



Figuur 18: Welke motieven zoals in de kerkorde onderscheiden worden het meest herkend.

De resultaten van de tweede vraag geven grotendeels een beeld dat op basis van de eerste vraag verwacht zou kunnen worden. De motieven die in de voorgaande vraag hoog scoorden, scoren nu juist laag en visa versa. Dat bijna de helft aangeeft dat het 'deel te mogen nemen aan het avondmaal' het minst belangrijke motief is, roept de vraag op welke reden hierachter schuilgaat. Historisch gezien speelt het avondmaal een belangrijke rol bij het proces van inwijding en kan gezien worden als een uiting van zowel persoonlijk geloof als ook gemeenschappelijk geloof. Hoe gecommitteerde jongeren hier tegenaan kijken is op basis van deze uitkomst niet te achterhalen.

5.1.6 Advies aan kerk

De laatste vraag (vraag 11) die aan respondenten werd gesteld is welk advies zij de kerk zouden willen geven wat betreft belijdenis doen.⁶³ In feite wordt aan respondenten de strategische vraag van Osmer gesteld: Hoe te reageren op de ontstane situatie? De vraag is open en wordt niet gesteld tegen de achtergrond van uitstel en afstel van belijdenis doen. Van 88 respondenten zijn er 66 geanalyseerd. De 22 overigen hebben niet gereageerd of aangegeven geen ideeën te hebben. De reacties zijn in vier categorieën onder te brengen en zullen hieronder toegelicht worden (zie Bijlage 3: labelschema 3).

⁶³ De vraag naar aanvullende opmerkingen (vraag 12) leverde twee inhoudelijke reacties op. Gezien het beperkte aantal en de aard van deze reacties zijn deze niet meegenomen in het onderzoek. Zie bronnenboek voor het resultaat.

1. Verdiepen van persoonlijk geloof (35 respondenten)
2. Verlichten door de drempel te verlagen (28 respondenten)
3. Bestendigen door betere uitleg van het waarom (21 respondenten)
4. Fundamentele aanpassingen (7 respondenten)

1. Verdiepen van persoonlijk geloof

De adviezen in deze categorie leggen het meest de nadruk op belijdenis doen als inwijding in persoonlijk geloof. Anders gezegd, de respondenten veronderstellen dat meer aandacht voor het belang van inwijding in persoonlijk geloof belangrijk is. Dit sluit aan op de in paragraaf 5.1.5 behandelde motieven om belijdenis te doen waarbij het getuigen van je geloof als de voornaamste kwam bovendrijven. De reacties zijn op te delen in twee onderdelen: de belijdeniscatechese en het belijdenis doen zelf meer persoonlijk maken. Volgens sommige respondenten zou de nadruk in het algemeen moeten liggen op de persoonlijke relatie met God:

'Ik vind eigenlijk dat belijdenis doen heeft te maken met jouw relatie met God.'
(Respondent 50)

Een aantal respondenten heeft met het verdiepen van persoonlijk geloof een aanpassing van de catechetische praktijk op het oog. Een aantal van hen vindt het onderling gesprek belangrijk (respondenten 33, 35 en 36) of een nadruk op geloofsgroei (respondenten 44, 53, 76 en 87). Wat betreft het geven van een persoonlijke getuigenis zegt deze respondent het volgende:

'Leg sterker de nadruk op het persoonlijke van belijdenis doen en laat belijdeniskandidaten hun getuigenis geven voor de gemeente.' (Respondent 84)

Zoals uit paragraaf 5.1.5 bleek dat getuigen een belangrijk motief is om belijdenis te doen zou dat in een persoonlijke getuigenis gestalte kunnen krijgen. Een persoonlijk verhaal wordt hoog gewaardeerd in de huidige cultuur. De vraag is echter wel wat dat doet met de drempel om belijdenis te doen en hoe bijvoorbeeld meer praktisch opgeleiden dit ervaren (zie 5.1.4).

2. Verlichten door de drempel te verlagen

Een tweede categorie adviezen gaat over het 'verlichten' van belijdenis doen door de drempel te verlagen. Ook hier zijn weer twee categorieën te onderscheiden, namelijk de verlaging van de (catechetische) drempel en minder (na)druk leggen op het doen van belijdenis. Het willen verlagen van de druk rondom belijdenis doen veronderstelt dat jongeren in sommige gemeenten een zekere druk ervaren om aan een bepaalde maatstaf te moeten voldoen om belijdenis te kunnen doen. Een van de respondenten doet de suggestie om bij de catechetische vorming ruimte te scheppen voor vragen en twijfels die niet opgelost hoeven te worden voordat belijdenis wordt gedaan:

'Laat vooral ook ruimte voor vragen en twijfels en ik denk ook dat het belangrijk is om te

benadrukken dat het geloofsleven altijd in ups en downs gaat en het niet na belijdenis helemaal perfect is of je geloof perfect moet zijn om belijdenis te doen (..).' (Respondent 118)

Een andere vorm van het verlagen van de drempel heeft betrekking op de manier waarop belijdenis doen wordt vormgegeven. Respondenten adviseren dat belijdenis doen niet een verplichting zou moeten zijn, omdat de druk die dat oplevert kan leiden tot het doen van belijdenis door jongeren die daar zelf niet echt achter staan. Uit het belang van de authentieke keuze blijkt persoonlijk geloof doorslaggevend te zijn voor het doen van belijdenis. Deze respondent verwoordt het als volgt:

'Minder dwang om van belijdenis doen 'af te zijn'. Nu is er veel druk vanuit ouders en voelt het alsof je niet meetelt (geen avondmaal, geen 'volwaardig lid'). Vind het mooi als mensen het doen omdat ze het willen/mooi vinden/klaar voor zijn maar niet als moeten.' (Respondent 134)

Uit bovenstaande respons blijkt dat de verwachting ook impliciet kan worden ervaren. De respondent benoemt de ouders, maar tegelijkertijd ook het niet meetellen door uitsluiting van avondmaal en lidmaatschap. Deze praktijk van kerken die belijdenis doen verplichten voor het mogen aangaan aan het avondmaal en lidmaatschap kan leiden tot een zekere dwang onder jongeren om belijdenis te doen zonder dat ze hier persoonlijk achter staan.

3. Bestendigen door betere uitleg van het waarom

Een derde categorie adviezen gaat uit van het bestendigen van de huidige situatie. Het gebruik van belijdenis doen is goed zoals het is, maar de achterliggende redenen en motivatie dient beter uitgelegd te worden. Er worden hierbij een aantal voorbeelden genoemd hoe dit eruit zou kunnen zien: meer onderwijs over belijdenis doen, dit benoemen in de preek en al vroeger in de catechetische vorming uitleggen wat belijdenis doen is. De catechetische vorming en de rol van ambtsdragers spelen bij het bestendigen van belijdenis doen een belangrijke rol.

'De achterliggende redenen om belijdenis te doen. Leg uit waarom het belangrijk is, in plaats van dat mensen belijdenis doen 'omdat iedereen het doet en het zo hoort'. (Respondent 25)

4. Fundamentele aanpassingen

De laatste categorie bestaat uit een kleine groep respondenten die meer fundamentele aanpassingen voorstellen zoals de optie voor de (volwassen)doop, een doopgedachtenis of het loskoppelen van belijdenis en avondmaal. Zoals uit paragraaf 5.1.5 bleek is deel te mogen nemen aan het avondmaal het minst belangrijke motief voor het doen van belijdenis. Hier ligt een zekere spanning. Men kan er niet (meer) vanuit gaan dat het evident is dat jongeren begrijpen waarom belijdenis doen en avondmaal aan elkaar zijn gekoppeld. Het vraagt om een goede uitleg zoals blijkt uit de reactie van deze respondent:

‘Waarom zou je niet aan het avondmaal mogen voordat je belijdenis hebt gedaan? Alle discipelen zaten ook aan tafel’ (Respondent 18)

5.2 Online groepsinterview

Het online groepsinterview, en daarmee ook de resultaten, bestaat uit twee delen. In het eerste deel is de betekenis van belijdenis doen uitgediept en in het tweede deel is er gebrainstormd over aanknopingspunten voor constructieve verandering van de praktijk van belijdenis doen. Beiden worden achtereenvolgens besproken.

5.2.1 Betekenis belijdenis doen

In het groepsinterview is gezocht naar verdieping van thematiek die door de enquête aan het licht is gekomen. Deze paragraaf borduurt voort op paragraaf 5.1.3 waar de spanning tussen belijdenis doen als inwijding van persoonlijk geloof en belijdenis doen als inwijding in de geloofsgemeenschap wordt besproken. Er ontstaat tijdens het groepsinterview een scherper beeld van wat bijvoorbeeld het ‘ja zeggen tegen God’ betekent, dat door een groot deel van de geënquêteerden genoemd werd als betekenis van belijdenis doen.

Interviewer: Wat betekent ja zeggen tegen God? En als ik erop mag drukken: wat maakt dat je niet gewoon nu in je kamer ja kan zeggen tegen God? Is dat een ander soort ja?

Respondent 4: Nee, eigenlijk niet echt, denk ik. Maar bij belijdenis doen zeg je ja tegen God in het openbaar met je hele kerk erbij als getuigen. Je kan het wel voor jezelf zeggen, maar ik denk dat als je het in het openbaar zegt dat iedereen het van je weet.⁶⁴ (regel 56-63)

Het ‘ja zeggen tegen God’ op je eigen kamer wordt door respondent 4 niet wezenlijk anders genoemd dan belijdenis doen in de gemeente. Het grote verschil zit hem in het openbare aspect van belijdenis doen met de ‘kerk erbij als getuigen’. Het gesprek borduurt hierop voort en zo verdiept respondent 3 het thema van ‘ja zeggen tegen God’ verder.

Interviewer: Je noemt ook ‘ja zeggen tegen God’, net als M. Betekent het dat God jou een vraag stelt als je belijdenis doet?

Respondent 3: ‘Misschien ergens wel. In combinatie met in het openbaar vertellen dat je belijdt dat God jouw God is. Ergens wordt de vraag gesteld: ‘Oke, maar ben Ik ook echt jouw God?’ En met belijdenis geef je antwoord op die vraag. (regel 88-93)

In het beeld dat ontstaat uit deze beschrijving, bevindt de belijdeniskandidaat zich zowel vóór

⁶⁴ De teksten uit de transcriptie zoals weergegeven in dit paper zijn van spreektaal naar schrijftaal omgezet om ze beter leesbaar te maken en in te korten. Het originele transcript is terug te vinden in het bronnenboek.

het aangezicht van God als ook te midden van de gemeenschap. De respondent hoort een vraag van God klinken achter de vragen die door de ambtsdrager en daarmee door de kerk worden gesteld. Zowel het beeld als de denkoefening van de 'vraag achter de vragen' slaat een brug tussen persoonlijk geloof en de geloofsgemeenschap. Weer een andere respondent voegt later in het gesprek nog een ander aspect toe aan het openbare karakter van belijdenis doen.

Respondent 5: Ik denk dat belijdenis doen openbaar moet zijn. Dat je dat in de gemeente durft te zeggen en te kennen geeft.

Interviewer: Dus dat het openbaar is, dat maakt het ook anders dan het kiezen voor God dat je dagelijks doet of kan doen in je slaapkamer?

Respondent 5: Ja, dat is wel anders. Daardoor kan je er ook aan gehouden worden en door de gemeente ondersteund worden. (regel 146-153)

Deze respondent benoemt het aspect van *accountability* dat verbonden is met openbare belijdenis. Het persoonlijk geloof kan 'door de gemeente ondersteund worden'. Deze brug tussen persoonlijk en gemeenschappelijk geloof wordt later in het gesprek ook kritischer benaderd wanneer het gaat over belijdenis doen in relatie tot de leer van de kerk. Deze respondent haalt een voorbeeld aan van catechisanten die twijfelen of ze belijdenis willen doen omdat ze zich afvragen of ze trouw willen beloven aan de leer van de gemeente.

Respondent 2: We spraken het afgelopen jaar tijdens catechisatie met twee mensen die wel graag belijdenis wilden doen maar niet wisten of ze in onze gemeente wilden blijven. Het ging over dat je ook trouw belooft aan de leer van de kerk en dat je goed moet nadenken of die bij jou past. Het is niet alleen een persoonlijke belijdenis, maar ook een openbare belijdenis. (regel 181-186)

De respondent verwoordt hier de spanning tussen persoonlijk geloof en de geloofsgemeenschap; door de respondent persoonlijke en openbare belijdenis genoemd. Ook uit de enquête bleek dat er jongeren zijn die eraan twijfelen of de kerk waartoe ze behoren wel de gemeenschap is waarin ze belijdenis willen doen zoals besproken in paragraaf 5.1.3. De vraag is echter of dit met name met de leer van de kerk te maken heeft of met de geloofsbeleving. Later in het groepsinterview komt dit thema nogmaals ter sprake in gesprek met een andere respondent.

Respondent 1: Laatst op jeugdvereniging hadden we een bijbelstudie over belijdenis doen. Ik had de drie belijdenisvragen van de PKN op het scherm gezet. Je merkt dan echt wel dat die derde vraag, van ik wil mij verbinden aan de PKN, toch echt de meeste vragen oproept.

Interviewer: Wat voor vragen?

Respondent 1: Ja, maar het is toch belijdenis doen van je eigen geloof en toch niet voor de kerk? En hoe zit dat dan als ik in een andere kerk kom? De hervormde kerk is toch niet de ware kerk? Daar zijn ook dingen die niet kloppen qua Bijbel, waar wij zelf achter staan. Mensen in de huidige samenleving willen zich niet zo graag binden aan één bepaald iets. (regel 336-347)

Ook hieruit kan niet direct opgemaakt worden of het om leer of om beleving gaat, al kunnen vorm en inhoud ook niet op die manier uit elkaar getrokken worden. Duidelijk wordt uit dit gedeelte dat de derde belijdenisvraag, die gaat over het trouw zijn aan de Protestantse Kerk in Nederland, weerstand oproept. Het is goed mogelijk dat die derde vraag bij meer jongeren de weerstand oproept omdat het de inwijding in de geloofsgemeenschap onder woorden brengt.

Om de spanning tussen persoonlijk geloof en de geloofsgemeenschap te illustreren is in paragraaf 5.1.3 het beeld van de gemeenschap als podium of decor voorgesteld. In dat geval is de belijdeniskandidaat de toneelspeler. Hoewel de metafoor op meerdere fronten mank gaat kunnen een aantal aspecten helpend zijn. Tussen podium en toneelspeler bestaat een wederzijdse afhankelijkheid, beiden hebben elkaar nodig en beiden hebben een unieke stem. Ze kunnen van elkaar gescheiden worden en tegelijkertijd wordt er over hen als één geheel gesproken: 'ik ga naar het theater'. Het onderscheid tussen beiden is enerzijds van belang maar raken ze elkaar kwijt, dan wordt de betekenis van beide kwetsbaar.

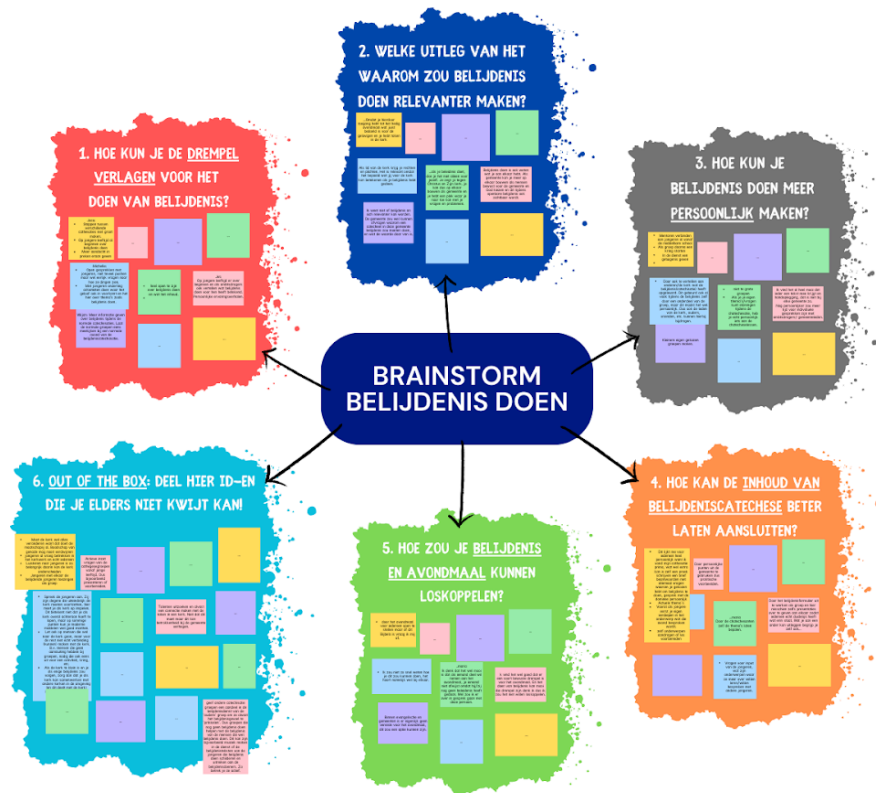
5.2.2 Aanknopingspunten voor een constructieve reactie op de praktijk

Voor het tweede gedeelte van het groepsinterview is gebruikgemaakt van een online omgeving waarbij de deelnemers eerst zelf ideeën konden formuleren aan de hand van zes onderwerpen. Voor deze werkvorm is gekozen om deelnemers met een zo open mogelijke blik eerst zelf te laten nadenken om vervolgens als groep hierover in gesprek te gaan. De zes onderwerpen zijn gebaseerd op een eerste analyse van de resultaten van vraag 11 van de enquête. De uitgeschreven teksten van de deelnemers zijn opgenomen in het bronnenboek. De *interface* en het resultaat van de online brainstorm zien er als volgt uit (zie figuur 20).

Omwille van de tijd is er tijdens het groepsinterview, in overleg met de respondenten, voor gekozen om met name de resultaten van vraag 1 en 3 te bespreken. Na analyse van zowel het groepsinterview als de geschreven tekst uit de online omgeving is ervoor gekozen om de resultaten te ordenen in vier verschillende onderwerpen die in deze paragraaf achtereenvolgens besproken worden. Het gaat om de volgende onderwerpen:

1. Drempel verlagen
2. Het waarom uitleggen
3. Persoonlijk maken
4. Inhoud belijdeniscatechese

Bij de vijfde vraag gaven de meeste respondenten aan de huidige praktijk te willen behouden en de resultaten bij het zesde en laatste onderwerp konden bij de andere onderwerpen ondergebracht worden.



Figuur 20: Uitkomst brainstorm groepsinterview in online omgeving

1. DREMPEL VERLAGEN

Het gesprek over het verlagen van de drempel als aanknopingspunt voor een constructieve reactie op de praktijk ging in eerste instantie over de ervaring die een respondent beschreef van jongeren die zich gedwongen voelden belijdenis te gaan doen.

Respondent 3: Ik hoor wel eens van mensen waar anderen soms heel erg pushen: 'Je bent nu deze leeftijd, ga eens aan belijdenis denken.' Gewoon informeren en het erover hebben is goed, want er moeten wel open gesprekken zijn. Anders heb je dat jongeren ook niet zomaar belijdenis gaan doen als het er nooit over gaat. Maar je moet wel een beetje uitkijken dat je niet te veel gaat pushen. (Regel 606-611)

Later vult deze respondent aan dat het belangrijk is om eerst te luisteren naar wat er speelt, wat jongeren bezighoudt (regel 616-623). Door te vragen naar wat jongeren bezighoudt, zowel voor als tijdens de catechetische vorming, kan ruimte worden gecreëerd voor vragen en twijfels die in de weg kunnen staan voor het doen van belijdenis. Andersom geredeneerd: een nadrukkelijke verwachting dat je belijdenis behoort te doen kan voor sommige jongeren juist een drempel opwerpen. Een onuitgesproken of een niet duidelijk omschreven verwachting, zoals respondent

3 in het voorbeeld verwoordt, kan een dergelijk effect hebben. Dat een geloofsgemeenschap de wens heeft dat jongeren belijdenis doen, heeft te maken met het belang dat ze heeft bij de inwijding van geloven. Zoals de Jong-van Campen dat verwoordt 'is mystagogie vanuit het perspectief van de geloofsgemeenschap een praxis van bemiddeling van de geloofstraditie.'⁶⁵ Vanuit dit perspectief kan het *pushen* gebeuren waar de respondent naar verwijst. De geloofsgemeenschap heeft een zeker verlangen en een belang bij inwijding, maar de vraag is wat een constructieve reactie is wanneer er sprake is van uitstel en afstel. Wanneer wordt gevraagd naar een gepaste reactie op het *pushen* benadrukt de respondent het belang van een open en luisterende houding.

Respondent 3: Ik denk op mensen afstappen en vragen: Hey, hoe kijk jij hiernaar? Wat speelt er in je omgeving? Wat doen andere jongeren? Beetje op zo'n manier. (regel 616-618)

Ook een heldere communicatie van de verwachting van de geloofsgemeenschap kan drempelverlagend werken. Dat laatste aspect is in de schriftelijke reactie van vier van de vijf respondenten terug te zien. Ze beschrijven dat het vroeg bespreekbaar maken van wat belijdenis doen helpt om de drempel te verlagen. Een concrete manier is dat ambtsdragers delen wat belijdenis doen voor hen betekent (respondent 5).

Een derde manier om de drempel te verlagen die aan bod kwam is de onuitgesproken leeftijdsgrens opheffen. Hoewel er kerkrechtelijk geen minimum leeftijd staat voor belijdenis doen, kan een bepaalde praktijk de indruk wekken dat die er wel degelijk is.

Respondent 1: In onze kerk moet je 18 jaar of ouder zijn om belijdenis te doen. Ik denk dat er ook jongeren zijn die eerder de keus voor God hebben gemaakt en zeggen dat ze Gods kind willen zijn. Die kunnen toch al best belijdenis doen? (regel 629-631)

Ook hiervoor geldt dat heldere communicatie belangrijk is. Als de minimumleeftijd voor belijdenis doen lager is dan achttien - hier zijn ook goede kerkhistorische papieren voor - dient dit proactief gecommuniceerd te worden door ambtsdragers. Een jonge belijdeniskandidaat kan tegelijkertijd een precedentwerking hebben voor jongeren die twijfelen of ze wel genoeg levenservaring hebben om belijdenis te doen.

2. HET WAAROM UITLEGGEN

Het volgende onderwerp overlapt het vorige wat betreft die heldere communicatie. Een van de respondenten verwoordt de taak van de kerk en haar ambtsdragers als volgt:

De gemeente zou zich kunnen afvragen waarom een catecheet in deze gemeente belijdenis zou moeten doen, en wat de waarde daarvan is. (Respondent 5)

⁶⁵ Jong-van Campen, *Mystagogie*, p. 116.

De kans die een veranderende praktijk biedt is de opkomst van de waarom-vraag. Dit raakt het wezen van belijdenis doen. Waarom zouden jongeren belijdenis moeten doen? Als belijdenis doen een middel is, wat is dan het doel? Wat is precies haar functie in het geheel? Sterker nog, de geloofsgemeenschap heeft er zelf baat bij om steeds opnieuw uit te leggen waartoe de inwijding dient. Bij de inwijding worden namelijk geloofstradities bemiddeld zoals de Jong-van Campen betoogd. Het steeds opnieuw beantwoorden van de 'waarom-vraag' zou gezien kunnen worden als onderdeel van de inwijding zelf. Een aantal respondenten geeft hiervoor een voorzet door te benadrukken dat belijdenis doen zowel voor jezelf als voor de gemeente van belang is. Er zijn 'rechten en plichten' (respondent 3) aan verbonden.

Als je belijdenis doet, doe je het niet alleen voor jezelf. Je zegt ja tegen Christus en Zijn kerk. Je kan dus op elkaar bouwen als gemeente en je hebt een plek waar je naar toe kan met je vragen en problemen. (Respondent 4)

Bij dit spanningsveld tussen belijdenis doen als inwijding in persoonlijk geloof en in de geloofsgemeenschap kan het helpend zijn om het 'waarom' te formuleren. Beide aspecten zijn van waarde zoals ook blijkt vanuit het theoretisch kader.

3. PERSOONLIJK MAKEN

Het meer persoonlijk maken van belijdenis doen en de catechetische vorming is het onderwerp waarvan de meeste respondenten hebben aangegeven dat ze hierover in gesprek wilden. Een respondent benoemde dat in een tijd van individualisme de gemeenschap van groter belang is, waarbij het persoonlijk zien van jongeren een belangrijke rol vervult. De betrokkenheid bij een gemeenschap groeit door persoonlijke aandacht van het individu. Als een concreet voorbeeld hiervan noemde hij, en ook respondent twee, mentoraat.

Respondent 1: Het persoonlijk maken kan door jongeren aan mentoren te verbinden op jongere leeftijd. (regel 541-542)

Respondent 2 voegt hieraan toe dat ambtsdragers deze gesprekken zouden kunnen voeren. Een andere manier om de voorbereiding op belijdenis doen persoonlijker te maken is de catechetische vorming in kleinere groepen te organiseren. Dit idee wordt door respondenten 4 en 5 aangedragen.

Respondent 4: Nou, ik denk dat als je gewoon niet zulke hele grote groepen doet bij belijdeniscatechese, dan kan je veel dieper ingaan op bepaalde thema's. Want als je een hele grote groep hebt dan moet je naar zoveel meningen en zoveel dingen luisteren en ik denk dat het heel erg helpt dat persoonlijker te houden en dan kun je meer delen zeg maar. (regel 582-585)

Jongeren zijn in het reguliere onderwijs steeds meer gewend om zelf betrokken te zijn bij de lesstof door bijvoorbeeld te werken in kleine groepen. In een kleinere groep is er letterlijk meer ruimte voor het stellen van vragen of het delen van gedachten. Deze didactische werkvorm die Nagel-Herweijer het groeps gesprek noemt biedt de mogelijkheid om zelf het geloof te exploreren.⁶⁶ Deze werkvorm biedt de kans om de gespreksinhoud beter af te stemmen op de persoonlijke behoefte van de groepsleden.

Er worden door respondenten ook rituelen genoemd die het belijdenis doen persoonlijker maken zoals het geven van een getuigenis tijdens de belijdenisdienst (respondent 1 en 3) en het ontvangen van een bijbeltekst en handoplegging (respondent 2). De mogelijkheid voor het geven van een getuigenis is in de enquête verschillend gewaardeerd zoals bleek in paragraaf 5.1.4.

4. INHOUD BELIJDENISCATECHESE

Wat betreft het constructief aanpassen van de inhoud van belijdeniscatechese gaan de voorstellen die deelnemers aandroegen opvallend vaak over het persoonlijk maken van de lesstof. Dit onderwerp overlapt dan ook deels de voorstellen die hiervoor zijn besproken. We focussen ons hier met name op de gevolgen die dit kan hebben voor de inhoud van de catechetische vorming. Alle vier respondenten die op dit onderwerp hun suggesties hebben gedeeld onderschrijven het idee dat catechisanten zelf thema's kunnen aandroegen.

Respondent 4: Ik denk dat als je je eigen thema of eigen onderwerp kan inbrengen dat het persoonlijk heel erg kan helpen in je geloofsleven. Als je ergens heel erg mee zit of veel vragen over een bepaald onderwerp hebt, maar het gaat er niet over met belijdeniscatechisatie; dan heb je catechisatie gevolgd, belijdenis gedaan, maar dan heb je alsnog geen duidelijkheid voor jezelf over bepaalde onderwerpen. (regel 585-590)

Door invloed uit te oefenen op de inhoud van de lesstof wordt de betrokkenheid verhoogd. Dit zou gezien kunnen worden als een vorm van wat Nagel-Herweijer participierend leren noemt.⁶⁷ Het helpt de ambtsdrager die de catechese leidt om aan te sluiten op wat er speelt bij jongeren. Het verhoogt niet alleen de betrokkenheid, maar het kan ook helpen om bepaalde blokkades en drempels weg te nemen zoals respondent 4 dat indirect verwoordt.

5.3 Conclusie

In dit hoofdstuk stonden twee deelvragen centraal: (1) Welk inzicht in de huidige praktijk biedt de reflectie van gecommitteerde jongeren in 2023-2024 op de huidige praktijk van belijdenis doen? en (2) Welke aanknopingspunten biedt het onderzoek onder gecommitteerde jongeren voor constructieve reactie op de huidige praktijk van belijdenis doen? Om tot een antwoord te komen is er veldonderzoek gedaan onder gecommitteerde jongeren middels enquêtes en een online groepsinterview die in dit hoofdstuk achtereenvolgens zijn geanalyseerd. We sluiten dit

⁶⁶ Nagel-Herweijer, *Dat je groeien mag!*, p. 65.

⁶⁷ *Ibid.*, p. 28.

hoofdstuk af met het schetsen van een beeld dat opkomt vanuit de resultaten. We gebruiken hierbij de twee lenzen van het theoretisch kader.

In het theoretisch kader is allereerst uiteengezet dat gecommitteerde jongeren christenen zijn die een brugfunctie vervullen doordat ze in staat zijn om in een gesecculariseerde wereld hun geloof uit te leven terwijl ze sterk geworteld zijn in hun traditie en geloofsgemeenschap. Het enquêteonderzoek bevestigt dit beeld deels. Tegen de achtergrond van het in hoofdstuk 4 vastgestelde uitstel en afstel van belijdenis doen lijken gecommitteerde jongeren vrij positief over de waarde van belijdenis, namelijk 4,1 op een schaal van 5. Terwijl de gemiddelde leeftijd 20 jaar is heeft 25% al belijdenis gedaan en is 31% van plan dit te gaan doen. Hoewel het om een verkennend onderzoek gaat en er geen data is van een controlegroep lijken dit vrij hoge percentages. Daarentegen kan uit de analyse van motieven om geen belijdenis te doen ook opgemaakt worden dat een deel van de geënquêteerde jongeren niet sterk geworteld is in een geloofsgemeenschap. Bij vraag 5 geeft 13% van de jongeren aan geen belijdenis te willen doen omdat ze zich (nog) niet willen binden aan een kerk. Datzelfde percentage geeft bij vraag 7 om verschillende redenen aan dat belijdenis doen voor hen weinig tot geen betekenis heeft.

Of gecommitteerde jongeren een brugfunctie vervullen valt alleen indirect af te leiden uit de enquête. Uit de vele adviezen aan de kerk die jongeren hebben gegeven kan allereerst hun betrokkenheid afgelezen worden. Uit het online groepsinterview bleek wel dat de deelnemers een brugfunctie vervullen. Twee respondenten deelden verhalen uit hun praktijk waarin zij optraden als mediator tussen gelovige leeftijdsgenoten en de traditie. Beiden stuitten op weerstand ten aanzien van belijdenis doen en trachten dit bespreekbaar te maken. Niet alleen fungeren gecommitteerde jongeren als dragers van de traditie, zij laten ook uit hun antwoorden blijken dat ze dragers zijn van de cultuur. Er wordt een grote nadruk gelegd op het belang van persoonlijk geloof en eigen inbreng in de catechetische vorming. Het belangrijkste motief om belijdenis te doen is 'te getuigen van je geloof' en het 'verdiepen van persoonlijk geloof' is in de enquête de grootste categorie wat betreft adviezen aan de kerk. Dit sluit aan bij onderzoek uit 2021 waaruit blijkt dat oog hebben voor persoonlijke ontwikkeling erg belangrijk is voor jongeren.⁶⁸

De constructieve ideeën voor de praktijk van belijdenis doen die gecommitteerde jongeren zowel via de enquête als het online groepsinterview hebben aangedragen zijn in vier groepen onder te verdelen: (1) het verlagen van de drempel verlagen, (2) het 'waarom' uitleggen, (3) het persoonlijk maken van belijdenis doen en (4) de inhoud van de catechetische vorming aanpassen. De ideeën die zijn voorgesteld zijn veelal niet fundamenteel van aard, maar met name gericht op het beter doen aansluiten van belijdeniscatechese en belijdenis doen op

⁶⁸ Uit een rapport van het Centraal Bureau voor de Statistiek uit 2021 over jongeren tussen 18 en 25 blijkt dat 94% persoonlijke ontwikkeling, zoals het leren van nieuwe dingen, het opdoen van nieuwe ervaringen en het aangaan van uitdagingen belangrijk of heel belangrijk vindt. Centraal Bureau voor de Statistiek (2021, 1 november). Welzijn van jongeren - Jaarrapport Landelijke Jeugdmonitor 2021. CBS, <https://longreads.cbs.nl/jeugdmonitor-2021/welzijn-van-jongeren/>.

(gecommitteerde) jongeren. Een groot deel van de ideeën is erop gericht om het persoonlijker te maken.

De tweede lens die het theoretisch kader biedt is dat belijdenis doen inwijding in persoonlijk geloof en in de geloofsgemeenschap langs de weg van kennis en ervaring is. Deze eerste twee aspecten van inwijding zijn duidelijk terug te lezen in de analyse van het veldonderzoek. Er lijkt zich een spanningsveld af te tekenen tussen die twee. In de enquête is dit bijvoorbeeld terug te zien in het significante verschil in waardering van de vier verschillende motieven. Het motief 'getuigen van je geloof' wordt door 64% het belangrijkste gevonden en kan uitgelegd worden als inwijding van persoonlijk geloof. Motieven zoals verantwoordelijkheid dragen binnen de gemeenschap en het mogen aangaan aan het avondmaal scoren juist laag. Gecommitteerde jongeren erkennen dat persoonlijk geloof een belangrijke aanleiding is om belijdenis te doen, want wanneer je belijdenis doet zeg je 'ja tegen God'. Er schuilt als het ware een vraag van God achter de belijdenisvragen, zo blijkt het online groeps gesprek. Er ontstaat een beeld waarbij de geloofsgemeenschap als een toneel kan fungeren waarop de belijdeniskandidaat zijn of haar persoonlijk geloof belijdt. Uit de enquête en het online groepsinterview is er ook aandacht voor het aspect van inwijding in de geloofsgemeenschap, maar die is minder groot. Ook wordt de spanning benoemd die men hierbij kan ervaren. Tijdens het online groeps gesprek wordt de druk vanuit de geloofsgemeenschap (ouders en ambtsdragers) om belijdenis te doen besproken, wat als negatief wordt ervaren. Tegelijkertijd is men zich ook bewust van het belang van de geloofsgemeenschap voor het persoonlijk geloof.

De weg van kennis en ervaring waarlangs inwijding plaatsvindt komt direct en indirect ter sprake. De respondenten die nog geen belijdenis hebben gedaan voeren als belangrijkste reden daarvoor aan dat ze eerst meer kennis willen opdoen. Een andere reden om nog geen belijdenis te doen is dat de respondenten hun geloof eerst meer in praktijk willen brengen. Uit de enquête wordt duidelijk dat veel respondenten een persoonlijke relatie met God en het 'ja zeggen tegen God' een fundamenteel aspect vinden van het doen van belijdenis. Een van de deelnemers van het online groepsinterview beschrijft hoe het antwoorden op de belijdenisvragen in wezen het antwoorden is van God: 'Ben Ik ook echt jouw God?' Dit antwoorden in aanwezigheid van God veronderstelt een zekere verbeelding of ervaring van God die spreekt.

Uit het veldonderzoek blijkt dat de reflectie van gecommitteerde jongeren op de huidige praktijk aantoont dat de twee aspecten van inwijding herkend worden. Gecommitteerde jongeren hechten grotere waarde aan belijdenis doen als inwijding in persoonlijk geloof en minder waarde aan het aspect van inwijding in de geloofsgemeenschap. Uit analyse blijkt direct en indirect dat tussen beide elementen een spanning bestaat. Deze spanning kan ertoe bijdragen dat belijdenis doen uitgesteld en afgesteld wordt. Daarnaast biedt de reflectie van gecommitteerde jongeren aanknopingspunten voor een reactie op de huidige praktijk. Deze zijn in vier clusters onderverdeeld.

In het laatste hoofdstuk brengen we de inzichten en aanknopingspunten samen door middel van een illustratie die een nieuw licht werpt op belijdenis doen als ritueel van inwijding.

6. Conclusie en discussie

In dit hoofdstuk wordt in de conclusie een antwoord geformuleerd op de onderzoeksvraag, wordt in de discussie gekeken naar de maatschappelijke en wetenschappelijke relevantie van dit onderzoek en worden aanbevelingen gedaan voor vervolgonderzoek.

6.1 Conclusie

Dit onderzoek heeft een antwoord gezocht op de volgende onderzoeksvraag: 'In hoeverre is er in de PKN de afgelopen tien jaar sprake van uitstel en afstel van belijdenis doen en op welke wijze biedt een reflectie op belijdenis doen door gecommitteerde jongeren in 2023-2024 zowel inzicht in de huidige praktijk als ook aanknopingspunten voor een constructieve reactie erop?' Deze onderzoeksvraag is in vijf deelvragen uiteengezet. Deze deelvragen worden hieronder kort beantwoord waarna een antwoord op de onderzoeksvraag zelf volgt, toegelicht door middel van een schematische weergave van de onderzoeksresultaten.

6.1.1 Wat verstaan we onder belijdenis doen?

We hebben in het theoretisch kader gekeken op welke manier de definitie van mystagogie zoals de Jong-van Campen die formuleert in haar dissertatie toegepast zou kunnen worden op belijdenis doen als ritueel van inwijding. In haar definitie betoogt ze dat mystagogie zowel inwijding in persoonlijk geloof als ook inwijding in de geloofsgemeenschap bevat. Ze betoogt vanuit de literatuur als ook het praktisch theologisch onderzoek dat beide aspecten in de mystagogie van belang zijn. De concepten 'kennis' en 'ervaring' zijn op basis van haar eigen onderzoek en het analyseren van de kerkhistorische ontwikkeling van belijdenis doen aan haar definitie toegevoegd. Kennis en ervaring fungeren in deze definitie als belangrijke middelen waarlangs inwijding gebeurt. Zo zijn we gekomen tot de volgende definitie van belijdenis doen: 'Belijdenis doen is inwijding in persoonlijk geloof en in de geloofsgemeenschap langs de weg van kennis en ervaring.'

6.1.2 Wat zijn gecommitteerde jongeren?

Volgens het Amerikaanse interkerkelijke onderzoek van Kinnaman en Matlock maken gecommitteerde jongeren, door hen *resilient disciples* genoemd, voor 10% deel uit van de groep jongeren tussen de 18 en 29 die zichzelf christen noemen. Gecommitteerde jongeren onderscheiden zich van andere jongeren in vijf geloofspraktijken: (1) De ervaring van een persoonlijke relatie met Jezus, (2) het ontwikkelen van onderscheidingsvermogen binnen een christelijke gemeenschap, (3) het vormen van waardevolle en generatie-overstijgende relaties, (4) het leren kennen en uitleven van Gods roeping in het bijzonder wat betreft werk en (5) de moed om contra-cultureel te leven in het besef dat God alle macht heeft. Gecommitteerde jongeren zoeken ernaar hun geloof in Jezus te verbinden met het leven in de huidige (digitale) cultuur op een wijze dat ze 'in de wereld, maar niet van de wereld' zijn. Op basis van het

onderzoek komen we op de volgende definitie van gecommitteerde jongeren: ‘Gecommitteerde jongeren zijn christenen die een brugfunctie vervullen doordat ze in staat zijn om in een gesecculariseerde wereld hun geloof uit te leven terwijl ze sterk geworteld zijn in hun traditie en geloofsgemeenschap.’

6.1.3 In hoeverre is sprake van uitstel en afstel van belijdenis doen?

Er is in dit onderzoek middels een dataset van het ARP gekeken naar de gemiddelde leeftijd van belijdeniskandidaten en de procentuele ontwikkeling van hun aantal binnen de PKN in de afgelopen tien jaar. Met de huidige gemiddelde leeftijd van belijdeniskandidaten van 30 jaar is er sprake van een heel lichte stijging in de afgelopen tien jaar. Opvallend is dat mannen gemiddeld 1,5 tot 2 jaar ouder zijn dan vrouwen wanneer ze belijdenis doen. Het totaal aantal belijdeniskandidaten is in 2023 bijna gehalveerd ten opzichte van 2013. Deze daling gaat sneller dan de daling van het aantal leden van de PKN, ook wanneer het aantal belijdeniskandidaten wordt afgezet tegen het aantal gedoopte en ongedoopte leden. Met een gemiddelde leeftijd van 30 jaar en een dalend aantal belijdeniskandidaten is er sprake van het uitstellen en afstellen van belijdenis doen. Echter, de grafiek toont in 2023 een lichte toename van het aantal belijdeniskandidaten, tegen de neergaande trend in. Dit kan een compensatie zijn van de coronapandemie, maar het zou ook een trendbreuk kunnen zijn. Verder onderzoek kan dit aantonen.

6.1.4 Welk inzicht biedt de reflectie op de huidige praktijk?

Op het eerste gezicht zijn gecommitteerde jongeren vrij positief over de waarde van belijdenis doen. Ze waarderen belijdenis doen als gebruik met een 4,1 op een schaal van 5. Hoewel de gemiddelde leeftijd van de respondenten 20 jaar is heeft 25% al belijdenis gedaan en is 31% van plan dit te gaan doen. De percentages lijken vrij hoog en bevestigen het idee vanuit het theoretisch kader dat gecommitteerde jongeren over het algemeen trouw zijn aan de geloofsgemeenschap en haar tradities. Tegelijkertijd is er een deel dat zegt geen belijdenis te doen omdat ze zich niet willen binden aan een gemeente (13%) of weinig tot geen betekenis geven aan belijdenis doen (13%).

Uit de enquête en het online groepsgesprek ontstaat ook een beeld dat er een zekere spanning is tussen belijdenis doen als inwijding van persoonlijk geloof en inwijding in de geloofsgemeenschap. De betekenis van belijdenis doen als inwijding in persoonlijk geloof komt meer naar voren uit de analyse van het veldonderzoek. Andersom wordt er door sommigen kritisch gekeken naar het verbinden met en verantwoordelijkheid dragen voor de geloofsgemeenschap. Tijdens het online groepsgesprek geeft een deelnemer het voorbeeld van leeftijdsgenoten die zich nog niet willen binden aan de geloofsgemeenschap, terwijl ze wel persoonlijk geloven. De derde belijdenisvraag die hiernaar vraagt roept bij hen weerstand op.

6.1.5 Welke aanknopingspunten zijn er voor een constructieve reactie?

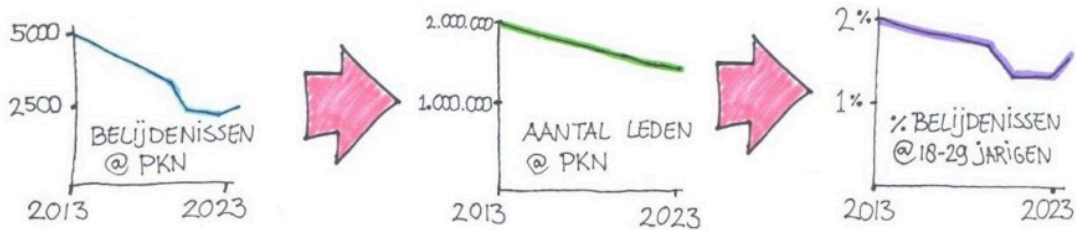
Een constructieve reactie op de huidige praktijk van belijdenis doen die gecommitteerde jongeren aandragen is in vier groepen onder te verdelen: het verlagen van de drempel, het

uitleggen waartoe belijdenis doen voor dient, het persoonlijk maken van belijdenis doen en de inhoud van de catechetische vorming aanpassen. De reacties zijn over het algemeen niet fundamenteel van aard en met name gericht op meer persoonlijke vorming tijdens de belijdeniscatechese. Een van de deelnemers van het online groepsinterview verwoordt het zo dat in een tijd van individualisering de aandacht voor persoonlijk geloof juist van belang is voor jongeren om zich te durven hechten aan een geloofsgemeenschap. Hiermee tracht hij de spanning tussen persoonlijk geloof en de geloofsgemeenschap te overbruggen. Wanneer jongeren ervaren dat er in een geloofsgemeenschap ruimte is voor persoonlijk geloof, zijn ze mogelijk eerder geneigd om zich aan deze geloofsgemeenschap te verbinden.

6.1.6 Schematische weergave van onderzoeksresultaten

Door middel van een systematische weergave zijn alle onderzoeksresultaten op basis van de onderzoeksvraag samengebracht (zie figuur 21). In het midden van deze illustratie staat het beeld van belijdenis doen als inwijding in de geloofsgemeenschap en het persoonlijk geloof centraal. Daartussen is spanning uitgebeeld. Daaromheen staan de vier onderwerpen met de constructieve reacties van de respondenten, uitgebeeld met een pictogram. De bovenste punten hebben meer betrekking op reacties op inwijding in de geloofsgemeenschap en de onderste twee op inwijding in persoonlijk geloof. De context van het geheel is het statistisch onderzoek naar uitstel (onderaan) en afstel (bovenaan).

REFLECTIES OP BELIJDENIS DOEN IN DE CONTEXTE VAN UITSTEL & AFSTEL



DREMPEL VERLAGEN

- VROEGTIJDIG CATECHETISCH ONDERWIJS OVER HOE & WAAROM
- GEMEENTELEDEN LATEN VERTELLEN WAAROM ZIJ BELIJDENIS DEEDEN
- OPEN STAAN & RUIMTE BIEDEN VOOR TWIJFEL



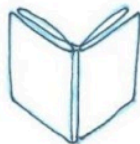
HET "WAAROM" UITLEGGEN

- GEEF ALS KERK ANTWOORD OP DE VRAAG: WAARTE DIJNT BELIJDENIS?
- BELANG GELOFSGEMEENSCHAP TASTBAAR MAKEN DOOR VERANTWOORDELIJKHEID GEVEN



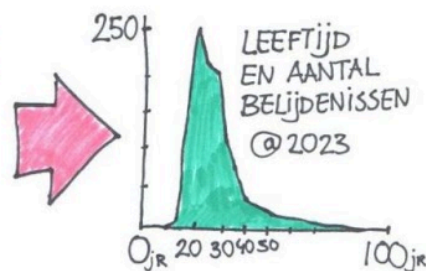
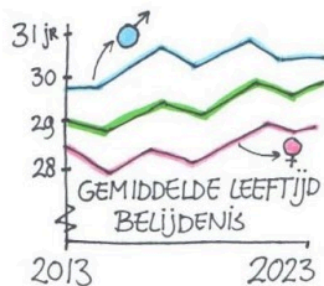
VORM BELIJDENISCATECHESE

- JONGEREN INVLOED & INBRENG GEVEN OP INHOUD
- GELEGENHEID VOOR ONDERLINGE UITWIJSELING IN KLEINE GROEPEN



PERSOONLIJK MAKEN

- JONGEREN KOPPELEN AAN MENTOR
- RITUELEN ZOALS HANDOPLEGGING PERSOONLIJKE BIJBELTEKST & GETUIGENIS



Figuur 21: Systematische weergave van onderzoeksresultaten

6.2 Discussie

Zoals in de inleiding en methodologie besproken is er relatief weinig literatuur geschreven en onderzoek gedaan over de Nederlandse context van belijdenis doen als ritueel van inwijding. Rond 2015 verschenen er een aantal artikelen en is er een symposium door de HGJB georganiseerd over belijdenis doen. Wat maakt dat in die periode meer aandacht werd besteed aan belijdenis is niet geheel duidelijk, maar het lijkt alsof er cijfers naar buiten werden gebracht over belijdenis doen. In de artikelen en in de toespraken van het symposium werden zorgen geuit en oplossingen gezocht. Dit onderzoek wil de relatieve stilte die er vanaf dat moment heerst doorbreken en het onderwerp weer op de kaart zetten. Wat is de staat van belijdenis doen in de PKN? Door een enquêteonderzoek en een online groepsinterview wordt daarnaast de praktijk verkend om niet alleen de cijfers te laten spreken maar ook een eerste beeld te schetsen van wat er speelt. Met deze bijdrage hoopt dit onderzoek het gesprek binnen de kerk over de rol van belijdenis doen te stimuleren en te inspireren tot vervolgonderzoek.

Maatschappelijk draagt het onderzoek bij aan het reflecteren op een tendens van het uitstellen van levensloopgebeurtenissen zoals blijkt uit het CBS rapport uit 2022.⁶⁹ Het uitstel en afstellen van rituelen van inwijding staat waarschijnlijk niet op zichzelf, maar past binnen een groter maatschappelijk verhaal. De meerwaarde van dit onderzoek is dat ze de spanning tussen persoonlijk geloof en de geloofsgemeenschap ter sprake brengt. Mogelijk biedt dit concept een nuttige lens om naar de maatschappelijke tendens te kijken van het uitstellen en afstellen van levensloopgebeurtenissen.

Bij een veranderende praktijk komt de 'waartoe-vraag' snel om de hoek kijken: Waartoe wordt er belijdenis gedaan? In een proces van verandering helpt wetenschappelijk onderzoek om tot een (nieuwe) definitie of concept te komen. Wetenschappelijk draagt dit onderzoek bij aan het ontwikkelen van een definitie en concept van belijdenis doen als inwijding gebaseerd op een theorie over mystagogie.

6.3 Aanbevelingen voor vervolgonderzoek

Naar aanleiding van dit onderzoek kunnen een aantal aanbevelingen gedaan worden voor vervolgonderzoek.

[1] Naar aanleiding van de kwantitatieve data-analyse onderscheiden we in ieder geval drie mogelijkheden voor vervolgonderzoek. (a) De vraag van uitstel en afstel zou op eenzelfde wijze onderzocht kunnen worden met behulp van data van andere kerkgenootschappen zoals de NGK, CGK en HHK. Dit onderzoek kan inzicht geven in hoeverre een trend van uitstel en afstel breder speelt en welke onderlinge verschillen er zijn. (b) De toename van het aantal belijdeniskandidaten in 2023 vraagt om vervolgonderzoek. Is hier sprake van een compensatie door de coronapandemie of is hier iets anders aan de hand? Door data van in ieder geval 2024 en 2025 te analyseren kunnen hierop eerste antwoorden geformuleerd worden. Ook hiervoor geldt dat data van andere kerkgenootschappen ook interessant zijn om op deze ontwikkeling te

⁶⁹ Centraal Bureau voor de Statistiek (2022, 29 november). (Gezond) leven - Emancipatiemonitor 2022. CBS, <https://longreads.cbs.nl/emancipatiemonitor-2022/gezond-leven/#:~:text=Vrouwen%20stappen%20va ker%20direct%20vanuit,volgt%20pas%20op%20latere%20leeftijd.>

onderzoeken. (c) Het leeftijdsverschil tussen mannen en vrouwen die belijdenis doen is met 1,5 tot 2 jaar significant te noemen. Literatuur- en kwalitatief onderzoek zouden een mogelijke verklaring kunnen bieden.

[2] De interpretatieve vraag ('Waarom gebeurt dit?') zou ook gekoppeld kunnen worden aan bredere maatschappelijke ontwikkelingen. Zoals blijkt uit onderzoek van het CBS worden meer overgangsmomenten in de maatschappij uitgesteld. Welke sociologische theorieën zijn hierover ontwikkeld en in hoeverre zouden deze inzicht kunnen geven in de kerkelijke context?

[3] Op zoek naar 'constructieve reacties' op de huidige praktijk van uitstel en afstel zouden verschillende praktijken van belijdenis doen onderzocht kunnen worden. Er zijn gemeenten waar, net als in omliggende landen, belijdenis doen op jongere leeftijd gebeurt. Er zijn ook gemeenten die er een gewoonte van hebben gemaakt dat belijdeniskandidaten een persoonlijke getuigenis delen met de gemeente. Welke invloed hebben dergelijke praktijken op de wijze waarop jongeren kijken naar belijdenis doen?

Evaluatie van onderzoek

Het proces van afstuderen is een leerzaam proces geweest. In dit hoofdstuk verwoord ik vier van die geleerde lessen. Het zijn zowel aspecten die ik een volgende keer anders zou willen aanvliegen, alsook *good practices*.

[1] Feedback tijdens het proces zelf is van grote waarde. Ik heb gemerkt hoezeer de blik van een ander helpt om tot nieuwe inzichten te komen. Er is iets in mij dat het spannend vindt om de ander mee te laten kijken in de garage terwijl het 'werkstuk' nog niet af is. De ruwe versie met alle rafelrandjes en ongepolijste zinnen aan de ander laten zien zou mij in verlegenheid kunnen brengen. Ik heb ervaren dat juist in die fase en zeker wanneer ik vastloop het meedenken van de ander mij enorm vooruit helpt. Het versnelt het proces en opent nieuwe denkrichtingen die creativiteit stimuleren.

[3] Hoewel het belangrijk is om de enquête niet te lang te maken zijn er nog een aantal dingen die ik achteraf gezien graag had willen vragen. Allereerst had ik een aantal vragen willen wijden om de definities uit het theoretisch kader te toetsen onder de respondenten. In hoeverre herkennen de respondenten zich in de kenmerken van *resilient disciples*? En welk belang hechten respondenten aan de twee aspecten en twee wegen van belijdenis doen als inwijding? Ook had ik ze de belijdenisvragen kunnen voorleggen en kunnen vragen waar zij de meeste weerstand bij ervaren.

[3] Als ik het online groepsinterview eerder had gepland, had ik waarschijnlijk meer respons gehad en daarmee meer data. Nu zat er bijna vier maanden tussen de enquête en het groepsinterview waardoor de herinnering aan de enquête bij de respondenten al ver weggezakt was. De manier waarop het groepsinterview was ingericht, met kennismaking en ijsbreker, zorgde voor een veilige sfeer voor een groep jongeren die elkaar niet kende.

[4] De kwetsbaarheid van een onderzoek dat verschillende vormen van onderzoek gebruikt heeft als valkuil een soort hagelshot te worden in plaats van een gericht schot. Ik heb me terwijl ik aan het stoeien was met de onderzoeksvraag en opzet weleens afgevraagd of ik niet te veel heb willen doen. Mogelijk heeft het met de verkennende aard van het onderzoek te maken en was een zekere mate van 'hagelshot' onvermijdelijk. In de toekomst hoop ik me meer bewust te zijn van dit aspect van onderzoek om hierop te kunnen anticiperen.

Bibliografie

- Alfsvåg, K., 'The Role of Confirmation in Christian Initiation', in: Corrie, E., *Journal of Youth and Theology*, Leiden: Brill, 2022(2), p. 251-270.
<https://doi.org/10.1163/24055093-bja10036>.
- Baarda, B., e.a., *Basisboek Kwalitatief Onderzoek* (Groningen: Noordhoff, 2021).
- Cameron, H. et al, *Talking About God in Practice: Theological Action Research and Practical Theology* (Londen: SCM Press, 2010).
- Campen, A. van (2002) 'Mystagogie als inwijding in geloof en gemeenschap'. in: *International Journal in Philosophy and Theology*, 63 (2002) 3, p. 281 - 310.
- Centraal Bureau voor de Statistiek (2022, 29 november). (Gezond) leven - Emancipatiemonitor 2022. CBS,
<https://longreads.cbs.nl/emancipatiemonitor-2022/gezond-leven/#:~:text=Vrouwen%20stappen%20vaker%20direct%20vanuit,volgt%20pas%20op%20latere%20leeftijd>.
- Centraal Bureau voor de Statistiek (2021, 1 november). Welzijn van jongeren - Jaarrapport Landelijke Jeugdmonitor 2021. CBS,
<https://longreads.cbs.nl/jeugdmonitor-2021/welzijn-van-jongeren/>
- Church of England (2024, 20 mei) *Weekly Church attendance up five per cent in third year of consecutive growth*,
<https://www.churchofengland.org/media/press-releases/weekly-church-attendance-five-cent-third-year-consecutive-growth>.
- CVandaag (2015, 3 juni). Wees zuinig op jongeren die nog geen belijdenis doen, *CVandaag*,
<https://cvandaag.nl/49639-wees-zuinig-op-jongeren-die-nog-geen-belijdenis-doen?viacip=true>.
- Dienstboek. *Deel 2: Leven, Zegen, Gemeenschap* (Zoetermeer: Uitgeverij Boekencentrum, 2004).
- Dijkhuizen, L. (2024, 10 mei) Mozaiek Rotterdam doopte 50 mensen op één zondag, *Nederlands Dagblad*,
<https://www.nd.nl/geloof/evangelisch/1223249/deze-rotterdamse-kerk-doopte-50-mensen-op-een-zondag-vooral-j>.
- Harskamp, A. van, *Om de toekomst van een traditie: Opstellen over geloofsoverdracht* (Utrecht: Vbk Media, 1993).
- Heijden, S. van der. (2015, 30 mei). Belijdenis doen en dan?. *OnderWeg*,
<https://www.onderwegonline.nl/3139-belijdenis-doen-en-dan>.

- HGJB, *Christelijke vereniging voor goed kerkelijk jeugdwerk* (z.d.)
<https://www.hgjb.nl/kerstconferentie/>.
- Houtman, W. (2016, 14 mei). De feiten: Openbare belijdenis. *Nederlands Dagblad*,
<https://www.nd.nl/geloof/geloof/613910/de-feiten-openbare-belijdenis>.
- Jong-van Campen, A. de, *Mystagogie in werking: Hoe menswording en gemeenschapsvorming gebeuren in christelijke inwijding* (Utrecht: Boekencentrum, 2009).
- Kinnaman, D., Matlock, M. en Hawkins, A., *Faith for Exiles: Five Ways for a New Generation to Follow Jesus in Digital Babylon* (Grand Rapids, MI: Baker Books, 2019).
- Kock, J. de (2015, 21 februari). Belijdenis doen: waarvoor, waarover, voor wie? *OnderWeg*,
<https://www.onderwegonline.nl/3095-belijdenis-doen-waarvoor-waarover-voor-wie>.
- Kock, J. de (2015, 27 februari). Belijdenis doen: waarvoor, waarover, voor wie? *Jos de Kock*,
<https://josdekock.com/2015/02/27/belijdenis-doen-waarvoor-waarover-voor-wie/>.
- Kock, D. J. & Verboom, W., *Altijd leerling: basisboek catechese* (Zoetermeer: Uitgeverij Boekencentrum, 2011).
- Kunz, A., *Belijdenis doen: rite de passage of bewuste keuze?* (2015) N.B. deze lezing is opgevraagd bij de HGJB en is in 2015 gehouden tijdens het symposium 'Te jong om "ja" te zeggen'.
- Maxwell, E. J., *The Rites of Christian Initiation: Their Evolution and Interpretation* (Collegeville, Minn: Liturgical Pr; Pueblo, 1999).
- Nagel-Herweijer, C., Sonnenberg, R. & Groen, E., *Dat je groeien mag! Een casestudy naar de wijze waarop jongeren binnen de Protestantse Kerk in Nederland leren geloven* (Utrecht: Protestantse Kerk in Nederland, 2023).
- Nederlands Dagblad (2017, 11 december) Eerder belijdenis doen is beter voor tieners,
Nederlands Dagblad,
www.nd.nl/geloof/geloof/646174/eerder-belijdenis-doen-is-beter-voor-tieners.
- Osmer, R. R., *Practical Theology: An Introduction* (Grand Rapids: Eerdmans, 2008).
- Paas, S., Waarom jongeren niet meer zo seculier zijn als voorheen, *De Nieuwe Koers* 4 (2024),
<https://denieuwekoers.nl/artikel/waarom-jongeren-niet-meer-zo-seculier-zijn-als-voorheen/>.
- Poliandri, D., Perazzolo, M., Pillera, G. C., & Giampietro, L., 'Dematerialized participation challenges: Methods and practices for online focus groups', in: Bradby, H., *Frontiers in Sociology*, Lausanne: Frontiers Media SA, 2023 (8),
<https://doi.org/10.3389/fsoc.2023.1145264>.

- Powell, K., e.a., *Growing Young: Six Essential Strategies to Help Young People Discover and Love Your Church* (Grand Rapids: Baker Pub Group, 2016).
- PuntUit (z.d.) Belijdenis doen steeds minder populair, *Reformatisch Dagblad*,
<https://www.rd.nl/puntuit/nieuws/belijdenis-doen-steeds-minder-populair.html>.
- Protestantse Kerk in Nederland, *Kerkorde en Ordinanties van de Protestantse Kerk in Nederland*, (Utrecht: PKN, 2023), te raadplegen via: <https://protestantsekerk.nl/thema/kerkorde/>.
- Roest, H. de, *Collaborative Practical Theology. Engaging Practitioners in Research on Christian Practices* Theology in Practice 7 (Leiden: Brill, 2019).
- Root, A., *Faith Formation in a Secular Age: Responding to the Church's Obsession With Youthfulness* (Grand Rapids: Baker Academic, 2017).
- Schepens, T. en Spruit, L. *De Rooms-Katholieke Kerk in Nederland: 1960-1998, Een statistisch trendrapport* (Nijmegen: KASKI, 2001). te raadplegen via:
<https://www.ru.nl/publish/pages/542875/memo317.pdf>.
- Schinkelshoek, D. (2023, 28 april). Belijdenis doen - dat zou sneller, laagdrempeliger en geestelijk minder gewichtig moeten worden. *Nederlands Dagblad*,
<https://www.nd.nl/geloof/protestant/1173091/belijdenis-doen-dat-zou-sneller-laagdrempeliger-en-geestelijk#closemodal>.
- Schweitzer, F., e.a. 'Learning from Each Other: Confirmation Work in Europe and in the United States', in: Mikoski, G., *Theology Today*, Thousand Oaks: Sage Publishing, 2019(1) Volume 76, p. 26-37. <https://doi-org.vu-nl.idm.oclc.org/10.1177/0040573619826952>.
- Verboom, W., *Van doopvont naar avondmaalstafel* (Utrecht: KokBoekencentrum Uitgevers, 2021).
- Verhoeven, N., *Wat is onderzoek? Praktijkboek voor methoden en technieken* (Amsterdam: Boom Uitgevers, 2018).
- Vlastuin, W. van, *Mag ik belijdenis doen?* (Apeldoorn: De Banier, 2014).
- Viveen, J. (2023, 29 december) Deze kerstconferentie zet jongeren in beweging, *Nederlands Dagblad*,
<https://www.nd.nl/geloof/protestant/1206401/deze-kerstconferentie-zet-jongeren-in-beweging-normaal-ben-ik>.
- Woelderink, J. G., *Belijdenis doen* (Maassluis: De Waarheidsvriend, 1934).
- Woertink, F. (2024, 9 april) Sophie kwam tot geloof door sociale media en gaat nu naar de kerk, *Nederlands Dagblad*,
<https://www.nd.nl/geloof/geloof/1219469/sophie-kwam-tot-geloof-door-sociale-media>

Bijlage 1: Kerkhistorisch exposé belijdenis doen

In deze bijlage is de kerkhistorische ontwikkeling van belijdenis doen in vogelvlucht die heeft geleid tot de huidige praxis van belijdenis doen in de PKN opgenomen.

3.1.1 Christelijke inwijding

De laatste instructies van Jezus, zoals verwoord door Mattheüs (28:19-20), beschrijven kernachtig de missie van de jonge kerk. Samen met het avondmaal, zoals Jezus dat eerder instelt, kunnen deze worden gezien als de essentiële elementen voor initiatie in christelijke gemeenschappen: onderwijs, doop en avondmaal. Er is echter nog een vierde element dat zich later in de kerkgeschiedenis scherper aftekent: zalving met olie als teken voor de gave van de Heilige Geest, ook wel *chrismatie* genoemd.⁷⁰ De ontwikkeling van dit vierde element, dat later vormsel, conformatie of belijdenis wordt genoemd, maakt de spanning zichtbaar die in de loop van de tijd is ontstaan als het gaat om christelijke initiatie.

3.1.2 De vroege kerk

In de vroege kerk werd het drievoudige ritueel van doop, vormsel en avondmaal voorafgegaan door een periode van onderwijs.⁷¹ Er was in de vroege kerk ook een praktijk van initiatie van kinderen van christelijke ouders die door Cyprianus van Carthago (ca. 210-258) wordt verdedigd. Vanaf de vierde eeuw werd de vastentijd de periode van onderwijs en vond de initiatie plaats tijdens Pasen.⁷²

Na het volgen van In die paasnacht belijden nieuw-gelovigen hun geloof door in te stemmen met de Apostolische Geloofsbelijdenis.⁷³ Augustinus (354–420) legt binnen het drievoudige ritueel de focus op de symboliek van het water en is daarom door sommigen beschuldigd van sacramenteel minimalisme. Hoewel Augustinus zelf de traditie van het drievoudig ritueel in stand hield ontstonden er in de kerk van Rome in die tijd geluiden om het vormsel na de (kinder)doop tot een privilege van de bisschop vast te leggen. In 416 schrijft Paus Innocentius I een brief waarin hij stelt dat het zalven van pas-gedoopten voorbehouden is aan de bisschop en dus niet door priesters gedaan mag worden.⁷⁴ Hij baseert zich op Handelingen 8:14-17 waar Petrus en Johannes worden gestuurd naar pas-gelovigen die wel gedoopt zijn, maar nog niet de Geest hebben ontvangen. Deze brief wordt door Alfsvåg gezien als de oorsprong van de scheiding die is ontstaan tussen doop, vormsel en avondmaal, maar allerminst als het moment waarop dit in de kerk van Rome in praktijk gebracht werd.⁷⁵ In de Oosterse kerk wordt overigens tot op de dag vandaag de drieslag doop, vormsel en avondmaal bij elkaar gehouden.

⁷⁰ Maxwell, E. J., *The Rites of Christian Initiation: Their Evolution and Interpretation* (Collegeville, Minn: Liturgical Pr; Pueblo, 1999) p. 28.

⁷¹ Alfsvåg, K., 'The Role of Confirmation in Christian Initiation', in: Corrie, E., *Journal of Youth and Theology*, Leiden: Brill, 2022(2), <https://doi.org/10.1163/24055093-bja10036>, p. 3.

⁷² Maxwell, *The Rites of Christian Initiation*, p. 161.

⁷³ Verboom, W., *Van doopvont naar avondmaalstafel* (Utrecht: KokBoekencentrum Uitgevers, 2021) p. 76.

⁷⁴ Maxwell, *The Rites of Christian Initiation*, p. 161.

⁷⁵ Alfsvåg, *The Role of Confirmation in Christian Initiation*, p.4.

3.1.3 De middeleeuwen

In de middeleeuwen, toen in het westen het christelijk geloof de standaard geworden was, verviel de noodzaak van onderwijs en werd het de regel om kinderen zo snel mogelijk te dopen. De door Paus Innocentius I voorgestelde regel van vormsel als separaat ritueel was nu de praktijk geworden. Aan het einde van de 13e eeuw konden ouders nog wel vermaand worden wanneer ze hun kind binnen een jaar na de doop nog niet het vormsel hadden laten ontvangen. In de 16e eeuw was echter 'zeven jaar of ouder' de norm geworden. Alfsvåg wijdt deze ontwikkeling aan een 'proces van intellectualisering' waar ook het ritueel van de eerste communie mee te maken kreeg.⁷⁶ Tijdens het Vierde Lateraans Concilie (1215) werd geadviseerd dat 'de leeftijd van oordeelsvermogen' zeven was en het meest wenselijk voor de eerste communie. Niet het vormsel diende hieraan vooraf te gaan, maar de eerste biecht. Het door Thomas van Aquino (1225-1274) beschreven dogma van de zeven sacramenten, waarbij een definitief onderscheid werd gemaakt tussen doop, vormsel en avondmaal, komt zodoende niet uit de lucht vallen.

3.1.4 De Reformatie

Tijdens de Reformatie werd het vormsel kritisch tegen het licht gehouden door onder meer Maarten Luther (1483-1546). Luther pleitte voor een herstel van het inwijdingsritueel van de vroege kerk, met de doop als fundament van het christelijke leven. Het vormsel werd niet als een bijbels gerechtvaardigd sacrament beschouwd, maar als een kerkelijke ritus en dus geen sacrament. In zijn doopliturgie uit 1526 liet hij de zalving achterwege en verving deze door het laten aantrekken van een doopgewaad terwijl de geestelijke verkondigde dat de pas-gedoopten wedergeboren zullen worden door water en de Heilige Geest.⁷⁷ Catechese kwam in de plaats van de tijdens het Vierde Lateraans Concilie ingestelde verplichting van de biecht als voorwaarde voor het ontvangen van het vormsel. In de kerkorde van Palts (1563) staat bijvoorbeeld dat de Heidelbergse Catechismus de catechetische leerweg is tussen doop en avondmaal.⁷⁸ Belijdenis doen, zoals het vormsel later in de protestantse kerk wordt genoemd, is zo het sluitstuk geworden van het geloofsonderwijs. Het kind dient zelf het geloof te belijden als 'tegenpand' van of antwoord op de geschonken kinderdoop. Johannes Calvijn (1509-1564) legde de nadruk op het kennen en uitspreken van een kernachtige geloofsbelijdenis, wat verklaart waarom hij tien jaar een geschikte leeftijd vond voor belijdenis doen.⁷⁹

3.1.5 De nadere reformatie

Onder invloed van het piëtisme werd tijdens de nadere reformatie in Nederland steeds meer onderscheid gemaakt tussen het door catechisatie geleerde en op verstandelijke kennis gerichte *historische geloof* enerzijds en het op het leren met het hart gerichte *zaligmakend geloof*

⁷⁶ Ibid., p. 7.

⁷⁷ Ibid., p. 13.

⁷⁸ Kock, *Altijd leerling*, p. 119.

⁷⁹ Ibid., p. 115.

anderzijds.⁸⁰ Catechetisch onderwijs zou niet alleen de benodigde kennis moeten doorgeven, maar ook dienen tot het geestelijk ontwaken van de catechisanten. Er komt ook onder invloed van de Verlichting een grotere nadruk op de individuele beleving van het geloof.⁸¹ Ds. J.G. Woelderink beschrijft in de jaren dertig van de vorige eeuw het belang van dit ‘van harte’ kennen: ‘Van hen, die belijdenis doen, vragen wij, dat zij het Woord des Heeren en de belofte des evangelies van harte gelooven; niet meer, maar ook niet minder’.⁸² Dit heeft als gevolg dat zowel de leeftijdsgrens als ook de aanleiding om belijdenis te doen veranderen.

3.1.6 Vandaag de dag

In Nederland is onder invloed van de nadere reformatie een praktijk ontstaan die afwijkt van de omliggende landen. In landen zoals Duitsland, Oostenrijk, Zwitserland en de Scandinavische landen waar de Lutherse kerk een grotere invloed heeft gehad, is het gebruikelijk rond je dertiende of veertiende belijdenis van je geloof af te leggen. Uit onderzoek van Schweitzer blijkt dat in Duitsland ruim 90% van de protestantse jongeren deelneemt aan belijdeniscatechese.⁸³ De rol van confirmatie, zoals het daar wordt genoemd, is niet één op één te vergelijken met de situatie in Nederland. Wel speelt bij confirmatie, net zoals bij belijdenis doen, het onderwijs een belangrijke rol. In dit catechetisch onderwijs neemt de persoonlijke toe-eigening van het christelijk geloof een belangrijke rol in wat typerend is voor protestantse catechetische vorming.⁸⁴ Een kanttekening daarbij is dat bij catechetische vorming in meer orthodoxe kerken in Nederland zoals de gereformeerde gemeente de nadruk ligt op het historisch geloof. Men legt dan ook belijdenis af van het historisch geloof waarna het zaligmakend geloof kan volgen. Volgens Verboom is de belijdenis de wederhelft van de doop.⁸⁵ Waar in de doop God een verbond met de mens sluit, daar is het geloof belijden het antwoord daarop. Het persoonlijk geloof, zoals het onder invloed van het piëtisme een grotere nadruk kreeg, lijkt hierin meer doorslaggevend. In de kerkorde van de PKN worden vier motieven aangedragen om openbare belijdenis te doen, namelijk:

‘om de doop te ontvangen of te beamen,
als blijk van de bereidheid om van de Heer te getuigen,
medeverantwoordelijkheid te dragen in de gemeente van Christus
en te blijven bij de gemeenschap van Woord en sacramenten.’⁸⁶

Het dienstboek zegt dat belijdenis doen ‘de individuele beaming van de doop’ is en ‘het oudchristelijke afzweren van alle kwade machten en het zich bekeren tot God’.⁸⁷ De drie

⁸⁰ Ibid., p. 119.

⁸¹ Alfsvåg, *The Role of Confirmation in Christian Initiation*, p 11.

⁸² Woelderink, *Belijdenis doen*, p. 54.

⁸³ Schweitzer, *Learning from Each Other: Confirmation Work in Europe and in the United States*, p. 30.

⁸⁴ Schweitzer, *Learning from Each Other: Confirmation Work in Europe and in the United States*, p. 33; Nagel-Herweijer, *Dat je groeien mag!*, p. 59.

⁸⁵ Verboom, *Van doopvont naar avondmaalstafel*, p. 77.

⁸⁶ Protestantse Kerk in Nederland, *Kerkorde en Ordinantie van de Protestantse Kerk in Nederland*, (Utrecht: PKN, 2023), te raadplegen via: <https://protestantsekerk.nl/thema/kerkorde/>, p. 8.

⁸⁷ Dienstboek. *Deel 2: Leven, Zegen, Gemeenschap* (Zoetermeer: Uitgeverij Boekencentrum, 2004) p. 56.

belijdenisvragen bevatten de in de kerkorde genoemde vier motieven: het trinitarisch belijden van God verwijzend naar de doop (vraag 1), de afwending en toewending en bereidheid om te getuigen (vraag 2) en medeverantwoordelijkheid te dragen in de gemeente en het blijven bij Woord en sacrament (vraag 3).⁸⁸

⁸⁸ “Ten eerste: Belijdt u te geloven in God, de Vader, de Almachtige, Schepper van hemel en aarde, en in Jezus Christus, Zijn eniggeboren Zoon, onze Heere en in de Heilige Geest? Ten tweede: Aanvaardt u de roeping om, als lid van de gemeente, die God Zich in Christus tot het eeuwige leven verkoren heeft, door Zijn genade tegen de zonde en de duivel te strijden, uw Heiland te volgen in leven en sterven, Hem te belijden voor de mensen en met blijdschap te arbeiden in Zijn Koninkrijk? Ten derde: Wilt u, in de gemeenschap van de Protestantse Kerk in Nederland en onder haar opzicht, getrouw zijn onder de bediening van het Woord en de sacramenten, volharden in het gebed en het lezen van de Heilige Schrift, en wilt u met de u geschonken gaven meewerken aan de opbouw van de gemeente van Christus?” (Dienstboek, 2004).

Bijlage 2: Enquête belijdenis doen

ENQUÊTE BELIJDENIS DOEN

Deze enquête is bedoeld om een beeld te krijgen van hoe jongvolwassenen denken over 'openbare belijdenis van het geloof', hierna 'belijdenis doen' genoemd. Het gaat om het moment waarop belijdeniskandidaten tijdens een belijdenisdienst in het openbaar hun geloof belijden. Als je deze enquête invult, wat ongeveer 5 minuten kost, stem je ermee in dat de uitkomsten gebruikt worden voor onderzoek. Alvast bedankt voor het invullen!

Timo van der Heijden, student aan de *Protestantse Theologische Universiteit*

[1] Wat is je leeftijd?

[2] Wat is je geslacht? (kruis steeds aan wat van toepassing is)

- M
- V
- Anders nl.....

[3] Naar wat voor soort kerk ga je momenteel het vaakst?

- | | | |
|--|---|---|
| <input type="checkbox"/> PKN -> ga naar [3A] | <input type="checkbox"/> Gereformeerde gemeente | <input type="checkbox"/> Anders nl: |
| <input type="checkbox"/> Hersteld Hervormd | <input type="checkbox"/> Evangelische gemeente | |
| <input type="checkbox"/> CGK | <input type="checkbox"/> Ik ga niet naar een kerk | |
| <input type="checkbox"/> NGK | | |

[3A] In welk van de onderstaande 'kerkelijke stromingen' in de PKN herken je je het meest?

- | | | |
|---|--|---|
| <input type="checkbox"/> Gereformeerde Bond | <input type="checkbox"/> Evangelisch (werkverband) | <input type="checkbox"/> Evangelisch-Luthers |
| <input type="checkbox"/> Midden-orthodox | <input type="checkbox"/> Vrijzinnig | <input type="checkbox"/> Geen van de bovenstaande |
| <input type="checkbox"/> Confessioneel | | |

[4] Welke opleiding volg je momenteel?

Wanneer je geen opleiding volgt, kruis dan aan wat de laatste opleiding is die je hebt gevolgd/afgerond

- | | |
|-------------------------------------|---|
| <input type="checkbox"/> VMBO / MBO | <input type="checkbox"/> VWO / Universiteit |
| <input type="checkbox"/> HAVO / HBO | <input type="checkbox"/> Anders, nl..... |

[5] Heb je belijdenis gedaan?

- Ja -> ga naar [6]
- Nee -> ga naar [5A]

[5A] Wat maakt dat je geen belijdenis hebt gedaan? (meerdere opties mogelijk)

- | | |
|---|--|
| <input type="checkbox"/> Ik voel me nog te jong | <input type="checkbox"/> Ik vind het niet nodig |
| <input type="checkbox"/> Ik wil eerst meer kennis opdoen | <input type="checkbox"/> Ik ben het van plan, maar nog niet aan toegekomen |
| <input type="checkbox"/> Ik vind dat ik mijn geloof eerst meer in praktijk moet brengen | <input type="checkbox"/> Ik zie er tegenop om voorin de kerk te moeten staan |
| <input type="checkbox"/> Ik twijfel (teveel) aan Gods bestaan | <input type="checkbox"/> Anders, nl: |
| <input type="checkbox"/> Ik wil me (nog) niet binden aan een kerk | |

[6] Hoe zou je aan iemand die niet naar de kerk gaat uitleggen wat belijdenis doen is?

[7] Welke betekenis heeft belijdenis doen voor jou?

[8] Geef jouw reactie op de volgende stellingen (helemaal oneens: 1 t/m helemaal eens: 5)

	1	2	3	4	5
Ik vind belijdenis doen een waardevol gebruik.					
Ik vind het stellen van de drie vragen aan de belijdeniskandidaten waardevol.					
Ik vind de symboliek van knielen en handoplegging waardevol.					
Het geven van een persoonlijk getuigenis door de belijdeniskandidaat tijdens de dienst vind ik belangrijk.					
Ik vind het belangrijk dat belijdenis in het openbaar gedaan wordt.					
Als je belijdenis hebt gedaan verandert je plek in de kerk.					
Ik vind het terecht dat je uitsluitend aan het avondmaal mag deelnemen wanneer je belijdenis hebt gedaan.					
Ik vind belijdenis doen een belangrijke uiting van mijn persoonlijk geloof.					
Mijn ouders vinden het belangrijk dat ik belijdenis doe.					
Mijn kerk vindt het belangrijk dat ik belijdenis doe.					
Mijn vrienden vinden het belangrijk dat ik belijdenis doe.					

[9] In welk van deze vier betekenissen van belijdenis doen herken jij je het MEEST?

Belijdenis is er om...

- | | |
|---|--|
| <input type="checkbox"/> je doop te bevestigen | kerk |
| <input type="checkbox"/> te getuigen van je geloof | <input type="checkbox"/> deel te mogen nemen aan het avondmaal |
| <input type="checkbox"/> medeverantwoordelijkheid te dragen voor de | |

[10] In welk van deze vier betekenissen van belijdenis doen herken jij je het MINST?

Belijdenis is er om...

- | | |
|---|--|
| <input type="checkbox"/> je doop te bevestigen | kerk |
| <input type="checkbox"/> te getuigen van je geloof | <input type="checkbox"/> deel te mogen nemen aan het avondmaal |
| <input type="checkbox"/> medeverantwoordelijkheid te dragen voor de | |

[11] Als er uit dit onderzoek een advies voor de kerk zou komen over belijdenis doen, wat zou daar volgens jou zeker in moeten staan?

[12] Als je nog opmerkingen/vragen hebt kun je die hier kwijt:

[13] Zou ik je eventueel later per mail mogen benaderen over dit onderwerp of ben je geïnteresseerd in het eindresultaat? (meerdere opties mogelijk)

- Ja, je mag me later per mail benaderen (door naar 11a)
- Ja, ik ben geïnteresseerd in het eindresultaat (door naar 11a)
- Geen van beiden

[13a] Laat hier je e-mailadres achter

ps. Je e-mail adres wordt veilig opgeslagen en nergens anders voor gebruikt.

Bedankt voor het invullen!

Bijlage 3: Labelschema's enquête

De volledig uitgeschreven tekst van alle respondenten is te vinden in het bronnenboek dat op te vragen is bij de auteur van deze thesis. In de labelschema's wordt middels nummers verwezen naar de respondenten zoals die zijn genummerd in het bronnenboek. Het nummer van de respondenten komt overeen met dezelfde persoon over alle vier open vragen.

Labelschema 1: Uitleggen wat belijdenis doen is

Onderstaande labelschema is gemaakt naar aanleiding van de volgende vraag zoals gesteld in de enquête: '[6] Hoe zou je aan iemand die niet naar de kerk gaat uitleggen wat belijdenis doen is?'

Hoofdlabel	Label	Totaal	Respondenten
Inwijding in persoonlijk geloof	Ja zeggen tegen God	48	1, 3, 8, 9, 10, 12, 13, 14, 15, 16, 18, 19, 20, 22, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 34, 35, 36, 38, 39, 40, 41, 43, 44, 46, 47, 50, 56, 61, 63, 64, 66, 67, 68, 72, 75, 77, 78, 80, 85, 86 en 88
	Toewijding aan God	15	5, 9, 12, 15, 22, 29, 37, 44, 62, 67, 69, 70, 72, 74 en 85
	Ja zeggen als eigen keuze	10	4, 13, 17, 45, 51, 55, 57, 68, 71 en 80
	Getuigen	8	12, 13, 33, 58, 62, 69, 70 en 83
Inwijding in de geloofs-gemeen-schap	Ja zeggen voor(in) de kerk	36	1, 7, 8, 12, 15, 18, 27, 28, 30, 31, 35, 36, 40, 41, 45, 46, 48, 49, 50, 51, 52, 54, 55, 59, 63, 64, 65, 66, 71, 73, 76, 77, 79, 81, 82, 83 en 86
	Ja zeggen tegen geloof	22	3, 5, 6, 23, 24, 33, 34, 42, 48, 51, 52, 53, 54, 55 (2), 59, 61, 69, 76, 79, 81 en 88
	Een antwoord op de doop	18	2, 13, 14, 29, 41, 44, 57, 59, 60, 62, 66, 68, 72, 74, 82, 84, 86 en 87
	Praktiseren van geloof	11	1, 2, 26, 27, 28, 45, 47, 55, 66, 73 en 79
	Onderwijs	2	53 en 54

Labelschema 2: Betekenis van belijdenis doen

Onderstaande labelschema is gemaakt naar aanleiding van de volgende vraag zoals gesteld in de enquête: '[7] Welke betekenis heeft belijdenis doen voor jou?'

Hoofdlabel	Label	Totaal	Respondenten
Inwijding in persoonlijk geloof	Ja zeggen tegen God	35	1, 7, 10, 13, 14, 15, 16, 19, 20, 30, 33, 35, 37, 38, 39, 41, 45, 49, 52, 53, 57, 59, 60, 62, 70, 71, 72, 75, 79, 78, 80, 81, 83, 84 en 86
	Getuigen	21	1, 3, 7, 13, 23, 33, 43, 46, 48, 51, 53, 58, 59, 65, 77, 79, 80, 81, 83, 86 en 88
	Ja zeggen als eigen keuze	19	4, 13, 17, 18, 19, 23, 29, 30, 37, 38, 40, 42, 51, 56, 59, 62, 82, 85 en 87
	Toewijding aan God	15	9, 22, 27, 29, 31, 33, 35, 39, 44, 45, 50, 52, 55, 58 en 70
	Bij God horen (kind van God zijn)	3	12, 73 en 88
Inwijding in de geloofsgemeenschap	Ja zeggen voor(in) de kerk	13	6, 20, 28, 45, 50, 55, 63, 64, 66, 69, 73, 83 en 88
	Een antwoord op de doop	12	15, 17, 41, 42, 56, 61, 62, 68, 74, 82, 85 en 86
	Ja zeggen tegen geloof	7	34, 36, 59, 62, 69, 77 en 81
	Praktiseren van geloof	5	3, 28, 45, 58 en 67
	Onderdeel worden van kerk	4	27, 46, 66 en 71
	Onderwijs	4	53, 54, 67 en 87
	Heilig avondmaal	2	28 en 59
Kritische blik op belijdenis	Weinig/geen betekenis	10	8, 24, 25, 26, 47, 48, 54, 66, 76 en 84
	Volwassen doop	4	8, 48, 71 en 76
Overig	Moeilijk om uit te leggen	4	5, 30, 32 en 71
	Zie vorig antwoord	2	2 en 14

Labelschema 3: Advies voor de kerk

Onderstaande labelschema is gemaakt naar aanleiding van de volgende vraag zoals gesteld in de enquête: '[11] Als er uit dit onderzoek een advies voor de kerk zou komen over belijdenis doen, wat zou daar volgens jou zeker in moeten staan?'

Hoofdlabel	Label	Totaal	Respondenten
Bestendigen door betere uitleg van het waarom	Relevantie verhogen door betere uitleg van ritueel	19	9, 13, 16, 20, 25, 27, 28, 29, 30, 32, 33, 35, 36, 40, 42, 46, 55, 59 en 88
	Tevreden met huidige praktijk	2	70 en 72
Verlichten door de drempel te verlagen	Verlaging (catechetische) drempel	18	1, 4, 23, 26, 27, 39, 42, 44, 51, 53, 59, 64, 71, 74, 81, 83, 85 en 88
	Minder (na)druk op doen van belijdenis	10	45, 47, 54, 55, 61, 67, 74, 79, 83 en 88
Verdiepen van persoonlijk geloof	Vorbereiding meer persoonlijk maken	17	30, 33, 35, 36, 44, 50, 53, 54, 56, 64, 65, 71, 76, 80, 82, 84 en 87
	Uitbreiden met persoonlijk getuigenis	16	5, 16, 28, 31, 49, 50, 56, 60, 64, 65, 69, 71, 76, 80, 84 en 87
	Meer aandacht voor praktijk geloofsleven na belijdenis	2	12 en 15
Fundamentele aanpassingen	Loskoppelen belijdenis en avondmaal	5	18, 57, 66, 77 en 86
	Het ritueel aanpassen	3	2, 20 en 63

Bijlage 4: Draaiboek online groepsinterview

Fase 1: Selectie en uit- nodiging	<ul style="list-style-type: none"> ● Lijst maken van deelnemers die in de survey hebben aangegeven open te staan om benaderd te worden voor vervolgonderzoek ● Verhouding man/vrouw, opleidingsniveau en leeftijd in kaart brengen ● Samenstellen van lijst van deelnemers die benaderd kunnen worden ● Twee (of drie?) data prikken waarop de OFG plaatsvindt ● Opstellen van mail naar deelnemers met doel, opzet en data van OFG ● Bijhouden van response en wie op welke datum kan
Fase 2: Voor- bereiding	<ul style="list-style-type: none"> ● Maken van uitgebreide en gedetailleerde opzet van OFG waarin rekening wordt gehouden met doel van OFG en qua vorm aansluiten op uitdagingen bij OFG zoals hierboven geformuleerd ● Testen en vaststellen van de applicaties die gebruikt gaan worden ● Versturen van mail met herinnering, link en tijd van OFG aan deelnemers die zich hebben aangemeld. ● Op basis van de testfase (zie hieronder) aanpassingen aanbrengen ● Opzet versturen naar thesisbegeleider
Fase 2a: Testen	<p>Met een aantal vrijwilligers de opzet en applicaties testen:</p> <ul style="list-style-type: none"> ● Kun je een mobiel gebruiken? ● Werken de online tools? ● Hoe komt de opzet over op deelnemers? ● Hoe krijgt het gezamenlijk gesprek vorm? ● Werkt het opnemen? ● Hoe zit het met de spanningsboog?
Fase 3: Uitvoer	<ul style="list-style-type: none"> ● Op de dag zelf de online omgeving en applicaties nog een keer kort testen en klaarzetten ● De wachtruimte 'inrichten' ● Checken of iedereen er is, voldoende accu heeft en verstaanbaar is. ● Opname starten ● Het doel van de OFG uitleggen en (spel)regels voorleggen ● Uitvoeren van opzet OFG zoals in fase 2 ● Op gepaste wijze afronden van ontmoeting
Fase 4: Verwerk- ing	<ul style="list-style-type: none"> ● (direct nadien) Opslaan van de opname in beschermde omgeving ● (direct nadien) Indrukken/gedachten/gevoelens opschrijven van het gesprek ● Transcriptie van OFG ● Coderen van transcriptie via ATLAS.ti ● Analyse van codering

Bijlage 5: Tijdspad online groepsinterview

TIJD	WAT
19u30	Binnenkomen; check of alles (technisch) werkt: video + geluid, zijn de namen in beeld?
19u35	Introductie: <ul style="list-style-type: none"> • Het idee van dit online groepsinterview is het uitwisselen van ideeën. Online loopt zo'n gesprek iets anders dan in het echt, maar ook dat is Interactie is KEY: dus het bevestigen, aanvullen of juist tegenspreken van de ander is erg belangrijk. • Reageer op elkaar door het woord te nemen of anders je 'handje' op te steken of iets te zetten in de chat.
	De opzet van het programma uitleggen: <ol style="list-style-type: none"> 1. Korte kennismaking 2. Daarna start ik de opname 3. Deel 1: Betekenis belijdenis doen 4. IJSBREKER 5. Deel 2: Brainstorm belijdenis doen 6. Afronden om 21u00
19u38	<ol style="list-style-type: none"> 1. Hoe heet je? 2. Waar ben je op dit moment? 3. Wat is je van de HGJB kerstconferentie het meest bijgebleven?
19u44	START OPNAME: vragen om toestemming + AANZETTEN TELEFOON OPNAME!!
19u45	<u>DEEL 1: Betekenis belijdenis doen</u> <ul style="list-style-type: none"> • De vraag die dit eerste gedeelte centraal staat is: 'Welke betekenis heeft belijdenis doen voor jou?' • Schrijf eerst voor jezelf op een papier: <u>persoonlijk</u> en <u>kerkgemeenschap</u>. Daarna in steekwoorden en gedachten daaromheen welke WAARDE belijdenis doen heeft; dus zowel voor jou persoonlijk als de waarde die de kerkgemeenschap eraan geeft volgens jou.
19u50	<ol style="list-style-type: none"> 1. Bij iedereen langsgaan: wat heb je opgeschreven bij PERSOONLIJK? En waarom? Toelichten. 2. Wat heb je opgeschreven bij KERKGEMEENSCHAP? En waarom? 3. Ervaar jij spanning tussen de waarde die jij zelf aan belijdenis toekent en de waarde die de kerk eraan geeft? Zo ja, waarom?
20u10	IJSBREKER: Vreemd voorwerp waarmee je een klein grappig verhaal (over jezelf) kunt vertellen.
20u15	<u>DEEL 2: Brainstorm over belijdenis doen</u>
20u15	Introductie: <ul style="list-style-type: none"> • Uitgangspunt is een probleem: Steeds minder gemeenteleden doen belijdenis en de gemiddelde leeftijd is met 29,5 jaar (vrij) hoog. Hoe als

	<p>kerk om te gaan met deze praktijk?</p> <ul style="list-style-type: none"> ● Aanknopingspunt voor brainstorm is wat al is opgehaald met de surveys. Daar zijn een aantal onderwerpen uitgekomen n.a.v. de vraag: <i>'Als er uit dit onderzoek een advies voor de kerk zou komen over belijdenis doen, wat zou daar volgens jou zeker in moeten staan?'</i> ● Brainstormen is OUT-OF-THE BOX denken. Dus je hoeft geen rekening te houden met wat kan, mag of haalbaar is. Ik wil meer in diepte kijken in welke richting jullie id-en uitgaan. Hoeven geen hele epistels te zijn, het gaat om het gesprek dat we met elkaar voeren daarna. ● <ol style="list-style-type: none"> 1. Hoe kun je de drempel verlagen voor belijdenis doen? 2. Welke uitleg van het WAAROM zou belijdenis doen relevanter maken? 3. Hoe kun je belijdenis doen meer persoonlijk maken? 4. Hoe kan de inhoud van belijdeniscatechese beter aansluiten? 5. Hoe zou je belijdenis en avondmaal kunnen loskoppelen? 6. OUT OF THE BOX: Deel hier id-en die je elders niet kwijt kan!
20u18	Aan de slag
20u25	Uitwisseling per onderdeel
20u45	Afsluiting: Wie wil er nog een opmerking maken, nog iets toevoegen?
20u50	STOPPEN OPNAME! en opslaan ZOWEL LAPTOP ALS TELEFOON
20u55	<p>Nog een aantal praktische vragen:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Vragen om adresgegevens voor bedankje 2. Mag ik je gegevens uit de survey halen op basis van je e-mailadres? 3. Ga je naar een kerk, zo ja welke?

Bijlage 6: Labelschema online groepsinterview

Onderstaande labelschema is gemaakt naar aanleiding van het online groepsinterview. De regelnummers verwijzen naar de regels zoals die zijn opgemaakt in het bronnenboek.

Hoofdlabel	Label	Regelnummer
Betekenis door het antwoorden op een vraag van God en de kerk	Ja zeggen tegen God	49, 56-63, 79-80, 87-99, 140, 198-200, 252-253, 263-265, 306-307
	Ja zeggen in openbaar	60-65, 91-92, 146-158, 252-253, 306-307
	Het 'ja' vraagt om vertrouwen op een onbekende weg	207-236
	Belijdenis als antwoord op Gods vraag	206-207, 252-253
	Ja zeggen op deel uitmaken van de kerk	236-237, 236-247
	Ja zeggen als reactie op de (belofte van de) doop	49-50, 73-75, 108-113, 236, 243-246
Betekenis door de verhouding met de gemeenschap	Onderschatten belang gemeenschap voor geloof	383-401
	Spanning m.b.t. hechting aan gemeenschap	351-365
	De leer van de kerk onderzoeken (gemeenschap kiezen)	160-190, 336-347
	Trouw beloven aan de leer van de gemeente	280-301
Betekenis door het ontvangen van rechten en oppakken van verplichtingen	Rechten en plichten belijdenis	83-84, 307-309
	Belijdenis leidt tot zeggenschap binnen de gemeente	263, 269-275, 314-316
	Belijdenis als toegang tot lidmaatschap	246-247, 314-316
	Belijdenis als toegang tot het avondmaal	248, 263, 280
	Verantwoordelijkheid nemen	103-106, 118-121, 247-248
Betekenis door gezamenlijke catechetische vorming	Samen optrekken als groep	107-108, 123-136
	Samen over geloof praten	80-83
	Verdieping en onderwijs	140-141

Ideeën voor verandering belijdenis doen	Reflectie op idee van veranderen praktijk belijdenis	486-493, 503-513
	Verlagen drempel belijdenis doen	503-508
	Gemeenschap creëren met persoonlijke aandacht	529-551
	Invloed op thema's die besproken worden tijdens catechese	585-600
	Kleine leeftijdsgebonden groepen	557-574, 581-585
	Luisteren naar jongeren wat hen bezighoudt	607-623
	Op jongere leeftijd uitleggen wat belijdenis doen inhoud	660-664
	Op jongere leeftijd belijdenis doen	629-652

Bijlage 7: Verklaringenblad



Verklaringenblad masterthesis

Naam student: Timo van der Heijden

Titel masterthesis: Belijdenis Doen tegen het Licht Gehouden

VERKLARING VAN ORIGINALITEIT

Hierbij verklaar ik dat bovengenoemde masterthesis uit origineel werk bestaat. De thesis is het resultaat van mijn eigen onderzoek en is alleen door mijzelf geschreven, tenzij anders aangegeven. Waar informatie en ideeën uit andere bronnen zijn overgenomen, wordt dat expliciet, volledig en op passende wijze vermeld in de tekst of in de noten. Een bibliografie is bijgevoegd.

Plaats, datum:

Handtekening:

Utrecht, 22-06-2024

TOESTEMMINGSVERKLARING

Hierbij stem ik ermee in dat bovengenoemde masterthesis na goedkeuring beschikbaar wordt gesteld voor opname in de bibliotheekcollectie en dat de metadata beschikbaar worden gesteld aan externe organisaties en/of door de PThU worden gepubliceerd.

Verder verleen ik (de bibliotheek van) de PThU

wel

niet

toestemming voor het opnemen van de volledige tekst in een via internet of anderszins openbaar toegankelijke database. (Deze toestemming betreft alleen de openbaarmaking van de masterthesis, zonder verdere overdracht of inperking van het auteursrecht van de student.)

Plaats, datum:

Handtekening:

Utrecht, 22-06-2024

Bijlage 8: Data Management Plan

Version 11 June 2024



1. GENERAL

- 1.1 Name researcher, PhD-student: Timo van der Heijden
- 1.2 Research group
- Beliefs
 - Practices
 - Sources
- 1.3 Name research project: 'Belijdenis Doen tegen het Licht Gehouden'
- 1.4 Document name DMP: THESIS (folder)
- 1.5 Version: 1.0
- 1.6 Date: Juni 2024

2 DATA TYPES

2.1 What types of data will be collected and/or generated?

- Data from public sources (archives, libraries) and databases only?
- Other data? Continue to 2.2

2.2 Describe the data that will be collected and/or generated.

Dataset from LRP (Excel), outcome of surveys (paper and .csv) and audiotape from group-interview (.webm)

3 DATA STORAGE

3.1 Where are digital data stored during the research?

- OneDrive
- G(roup):-drive
- Another data storage facility.

I will store all the data on my own closed and private Google One account.

3.2 How much storage capacity is required during the research?

- Storage on OneDrive less than 3 GB
- Storage on OneDrive more than 3 GB
- Storage on G:drive less than 10 GB
- Storage on G:drive more than 10 GB

3.3 With whom will you be sharing the data during the research?

- with persons from PThU and/or VU
- with persons from other universities in the Netherlands
- with persons outside the Netherlands

Only the results which are in this paper will be shared with the supervisor. The files from the dataset from LRP (Excel), outcome of surveys (paper and .csv), the videotape from the online group-interview (.webm) and a google-doc file with the transcript of the online group-interview will only be shared if the supervisor(s) ask for it.

3.4 Is the data privacy sensitive and/or confidential?

- No
- Yes

The data from the surveys is sensitive because it contains personal data like age, sex, level of education and email addresses. The transcript of the online focus-group is also sensitive in the way it articulates the personal opinion of the respondents. The recordings of the online focus-group are being removed. The respondents are aware of the way there data is been used for this research (see informed consent in Bijlage 2) but they did not agree with sharing the data for another research.

4 ARCHIVING AFTER RESEARCH

4.1 Are the data suitable for reuse?

- Yes (continue to 4.2)
- No (continue to 4.3)

It's not suitable because it's privacy sensitive data, the respondents did not agree that their data could be used for another research and there will be very little chance that the data will be requested.

4.2 In which data repository will the data be stored for reuse?

DataverseNL (online platform, (semi-)open access)

Others, please specify:

N/a

4.3 In which data repository will the data be stored for long-term archiving?

G-schijf secure data storage via FB en bibliotheek

Others, please specify:

I will store all the data on my own closed and private Google One account.

4.4 Will non-digital data be used (photos, videos, field notes, etc.) that have to be digitized for archiving?

No (continue to 4.6)

Yes

4.5 Will non-digital data be stored at the PThU?

Yes

No

N/a

4.6 Will the data be stored in a *preferred* format.

Yes, please specify:

No

The format by which the data will be stored is the same as described in 3.3. The reason why it's not stored in a preferred format is that there will be very little chance that the data will be requested.

4.7 How and where can the data be accessed for the purposes of verification?

By sending the researcher an email to [timovdh\[at\]gmail.com](mailto:timovdh[at]gmail.com).

4.8 How and where can the data be accessed for the purposes of verification if the researcher leaves the PThU as an employee?

By sending the researcher an email to [timovdh\[at\]gmail.com](mailto:timovdh[at]gmail.com).

5 CONCLUSION

5.1 This DMP has been discussed with the supervisor(s) on: 19 june 2024

5.2 This DMP has been discussed with other experts on: n/a

5.3 Signature of researcher/PhD student and supervisor

Researcher / PhD student:

Supervisor:



Name: Timo van der Heijden

Name: Ronelle Sonnenberg

Date: 19-06-2024

Date: 20-06-2024